

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
ISTORIJOS KATEDRA

Erika Kisieliūtė

VYČIO KRYŽIAUS ORDINO VĖLIAVOS CEREMONIJA 1991 – 2016 M.

Magistro baigiamasis darbas

Vidurio Rytų Europos ir Lietuvos istorijos studijų programa, valstybinis kodas 621V21002

Istorijos studijų kryptis

Vadovas prof. dr. Jonas Vaičenonis
(Moksl. laipsnis, vardas, pavardė)

(Parašas)

(Data)

Apginta doc. dr. Rūta Eidukevičienė
(Fakulteto/studijų instituto dekanas/direktorius)

(Parašas)

(Data)

Kaunas, 2017

TURINYS

SANTRAUKA	3
SUMMARY	4
IVADAS	5
1. ŽUVUSIŲ KOVOTOJŲ PAGERBIMO VIETOS IR VYKDOMOS CEREMONIJOS.....	12
1.1. Paminklai žuvusiems kariams ir Nežinomų kareivių kapai	12
1.2. Pagerbimo ceremonijos: atsiradimas, svarba ir reikšmė	18
2. VYČIO KRYŽIAUS ORDINO VĖLIAVOS CEREMONIJOS IŠTAKOS	23
2.1. Vytauto Didžiojo karo muziejaus fenomenas ir ritualo formavimasis.....	23
2.2. Ceremonijos vykdytojai	29
2.3. Ceremonijos sudėtis ir eiga	32
2.4. Ceremonijos išskirtinumas ir unikalumas	35
2.5. Bandymas išsaugoti tradicijas ir ceremonijos uždraudimas.....	39
3. VYČIO KRYŽIAUS ORDINO VĖLIAVOS CEREMONIJOS ATGAIVINIMAS 1991 M....	42
3.1. Inicijatyvos atkuriant ceremoniją	42
3.2. Pirmoji atkurta ceremonija 1991 m. rugsėjo 8 d.	47
3.2.1. Ceremonijos eiga	47
3.2.2. Ceremonijos vykdytojai	50
4. VYČIO KRYŽIAUS ORDINO VĖLIAVOS CEREMONIJOS VYKSMAS 1992 – 2016 M.	54
4.1. Vytauto Didžiojo ir Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos: ceremonijos formavimasis ir kismas 1992 – 2008 m. laikotarpiu	54
4.2. Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija: svarbiausios naujovės ir pasikeitimai 2008 – 2016 laikotarpiu.....	59
4.3. Atkurtos Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos reikšmė.....	63
IŠVADOS.....	65
ŠALTINIAI IR LITERATŪROS SĄRAŠAS	68
PRIEDŲ SĄRAŠAS.....	75
PRIEDAI	77

SANTRAUKA

Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija 1991 – 2016 m.

Baigiamajame magistro tyrime yra kalbama apie Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremoniją 1991 – 2016 m. Tokia tema lietuviškoje istoriografijoje dar nėra aptarta, todėl tyrimas yra aktualus. Šio darbo tikslas – ištirti minimą Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremoniją 1991 – 2016 m. ir įdėmiau pažvelgti į ceremonijos ištakas. Analizuojant temą kyla daugybė problemiško klausimų: kokios žuvusių karių pagerbimo tradicijos vyrauja skirtingose valstybėse? Kokiomis ceremonijomis yra pagerbiami kovoję kariai? Kaip ir kodėl Lietuvoje atsirado žuvusius karius pagerbianči Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija? Kas vykdė šią ceremoniją, kokia buvo jos eiga? Kodėl ši ceremonija buvo uždrausta prasidėjus antrajai sovietinei okupacijai ir kaip vėliau ji buvo atkurta? Kas iniciavo jos atkūrimą 1991 m.? Kaip ši ceremonija vystėsi ir keitėsi 1992 – 2016 m. laikotarpiu? Kokia buvo atkurtos Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos reikšmė ir svarba? Darbo objektu yra pasirinkta Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija 1991 – 2016 m. Darbo uždaviniai: 1. Aptarti žuvusių karių pagerbimo vietas ir vykdomas ceremonijas kitose šalyse. 2. Ištirti Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos ištakas. 3. Išanalizuoti Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos atgaivinimą 1991 m. 4. Apžvelgti atkurtos Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos vyksmą 1992 – 2016 m. laikotarpiu. 5. Aptarti ir ištirti atkurtos Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos svarbą bei reikšmingumą visuomenei. Naudoti metodai: aprašomasis – analitinis, sintezės ir interviu.

Atlikus tyrimą paaiškėjo, jog skirtingose pasaulio šalyse egzistuoja įvairios žuvusių karių pagerbimo tradicijos: nuo paminklų statymo iki ceremonijų vykdymo. Vykdomos ceremonijos labai įvairios, bet turi bendrą bruožą: reprezentuoja svarbiausius tam tikros šalies istorijos momentus. Lietuvoje egzistavo panašūs dalykai, o iškilus Vytauto Didžiojo karo muziejui ir jo sodeliui reikšmei Pirmojoje Lietuvos Respublikoje buvo pradėta vykdyti Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija, atliekama Karo invalidų. Ceremonija pagerbė nepriklausomybės kovose žuvusius karius, reprezentavo šalies istoriją, pasitarnavo kaip svarbi kolektyvinės atminties erdvė, turėjusi daug tautinių ir nacionalinių simbolių. Prasidėjus Lietuvos sovietinei okupacijai ši ceremonija buvo uždrausta. Ji atgimė po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 1991 m. rugsėjo 8 d. Prie jos atgaivinimo prisidėjo Lietuvos šaulių sąjunga, kitos įvairios organizacijos ir muziejaus bendruomenė. Iš pradžių buvo keliama Vytauto Didžiojo, vėliau Vyčio Kryžiaus ordino vėliava. Per 25-erius gyvavimo metus ceremonija keitėsi, bet stengėsi išsaugoti praeities tradicijas. Iki šiol ši ceremonija reikšminga ir svarbi visuomenei: pristato šalies istoriją, pagerbia žuvusiuosius karius ir domina miesto svečius.

SUMMARY

The Vytis Cross Order Flag Ceremony in 1991 – 2016

The master thesis covers the Vytis Cross Order Flag Ceremony in 1991 - 2016. This topic in the Lithuanian historiography has not yet been discussed, so the research is relevant. The aim of the paper is to explore the referred Vytis Cross Order Flag Ceremony in 1991 - 2016 and to look closer at not only the origins of the ceremony, but also at the dead soldiers' burial sites and ceremonies conducted in other countries. The analyzed topic raises many problematic questions: what kind of traditions honouring the dead troops prevail in different countries? What ceremonies are used to honour the soldiers who fought? How and why the Vytis Cross Order Flag Ceremony honouring the dead soldiers appeared in Lithuania? Who carried out the ceremony, what was the procedure? Why this ceremony was banned from the beginning of the second Soviet occupation and how it was restored later? Who initiated its restoration in 1991? How this ceremony evolved and changed during the 1992 - 2016 period? What was the value and importance of restored Vytis Cross Order Flag Ceremony? Vytis Cross Order Flag Ceremony in 1991 - 2016 was selected as the subject. The objectives: 1. To discuss the honouring places of the soldiers killed and the ceremonies conducted in other countries. 2. To investigate origins of the Vytis Cross Order Flag Ceremony. 3. To analyze the Vytis Cross Order Flag Ceremony's revival in 1991. 4. To review the restored Vytis Cross Order Flag Ceremony procedure in the period from 1992 to 2016. 5. To discuss and explore importance and significance of the restored Vytis Cross Order Flag Ceremony for the public. Methods used: descriptive - analytical, synthesis and interview.

The investigation showed that in different countries there are different traditions of honouring the dead soldiers, from monuments to ceremonies. The ceremonies are very diverse, but they share the common trait: represent certain key moments of the history of the country. In Lithuania, similar things existed, and after Vytautas the Great War Museum and its garden were built, in 1923 the Vytis Cross Order Flag Ceremony was started to perform by war invalids. The ceremony paid tribute to the fallen soldiers during the battles of independence, represented the country's history, served as an important corporate memory space, having a lot of ethnic and national symbols. After the beginning of Lithuania's Soviet occupation, the ceremony was banned. It was revived after the restoration of Lithuania's independence on 8 September 1991. The Lithuanian Riflemen's Union and other various organizations and museum community contributed to its revitalization. In the beginning Vytautas the Great, and later the Vytis Cross Order Flag was raised. During the 25 years of existence the ceremony changed, but tried to preserve the traditions of the past. To date, this ceremony is significant and important to the public: it presents the country's history, pays tribute to the dead soldiers and attracts the guests of the city.

IVADAS

2016 m. rugsėjo 8 d. Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje Kaune, prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ ir Nežinomo kareivio kapo, taip kaip ir svarbiausių Lietuvai Valstybinių švenčių dienomis, iškilmingai buvo pakelta bei nuleista Vyčio Kryžiaus ordino vėliava. Būtent praeitų metų rugsėjo mėnesį suėjo lygiai 25-eri metai nuo šios Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos atgaivinimo. Unikalių apeigų, skirtų pagerbti gyvybes paaukojusiems bei kovose už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę žuvusiems kariams, ištakų galima ieškoti 1921 – 1923 m. sandūroje. Kaip tik tuo metu Vytauto Didžiojo karo muziejaus viršininko generolo leitenanto Vladas Nagevičius iniciatyva Karo invalidai pradėjo rengti Lietuvos Nepriklausomybės kovose žuvusių karių pagerbimo ceremoniją kas dieną pakeldami bei nuleisdami ne tik Vyčio Kryžiaus ordino vėliavą, bet kartu atiduodami pagarbą šalies Valstybinei bei Tautinei vėliavoms. Ši ceremonija, kaip ir Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelio aplinka, kurioje vystėsi minimos apeigos bei buvo statomi įvairūs paminklai, tapo svarbiu nepriklausomybę neseniai paskelbusios tautos valstybingumo, laisvės ir pagarbos simboliu. Ne veltui sovietmečiu išniekinta sodelio erdvė, sunaikinti paminklai ir ilgus metus neegzistavusi ceremonija buvo atkurta po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo ir gyvuoja iki pat šių dienų. Būtent neseniai įvykęs Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos atgaivinimo jubiliejus buvo puiki paskata imtis detalesnių tyrimų ir išsamiau pažvelgti ne tik į šios lietuvių tautai svarbios ceremonijos ištakas, bet ir įdėmiau patyrinėti atkurtą Vyčio kryžiaus ordino vėliavos ceremoniją nuo 1991 iki 2016 m.

Išsamių tyrimų, skirtų Vyčio kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos 1991 – 2016 m. laikotarpiui aptarti, lietuviškoje istoriografijoje nėra. Įdėmiau peržiūrėję lietuvišką istoriografiją taip pat nerasime darbų, kuriuose plačiau būtų tiriamas pirmasis 1991 m. rugsėjo 8 d. įvykęs Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos atgaivinimas. Vis tik pavienių straipsnių, užsimenančių apie ceremonijos 25-mečio jubiliejų, galima rasti periodinėje spaudoje.¹ Juose plačiau rašoma tik apie patį jubiliejaus faktą arba trumpai aptariamos svarbiausios datos, asmenybės bei kiti su apeigų atkūrimu susiję niuansai. Tačiau šie straipsniai yra apžvalginio arba informacinio pobūdžio, tad į jokiais mokslinių tyrimų kategorijas priskirti jų negalima. Vis dėlto daugiau tyrimų apie šią Karo invalidų vykdytą simbolinę pagerbimo ceremoniją Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu įmanoma aptikti kitų tyrimų, kuriuose plačiau kalbama

¹ „Vyčio Kryžiaus vėliavos pakėlimas – atgaivinta ir tęsiama 1923 metų ceremonija“, *15 min* (2016), <http://www.15min.lt/kultura/naujiena/renginiai/vycio-kryziaus-veliavos-pakelimas-atgaivinta-ir-tesيامa-1923-metu-ceremonija-29-679515>; Skirmantė Javaitytė, „Vietininteliame Kaune vykstanti Vyčio Kryžiaus vėliavos pakėlimo ceremonija – mini 25-metį“, *Kas vyksta Kaune* (2016), <http://kaunas.kasvyksta.lt/2016/09/08/kultura/vieninteliame-kaune-vykstanti-vycio-kryziaus-veliavos-pakelimo-ceremonija-mini-25-meti/>

apie Karo invalidų organizaciją, kontekste² arba rasti ceremonijos paminėjimų bei analizių Vytauto Didžiojo karo muziejaus kasmetiniuose almanachuose ar kituose leidiniuose.³ Iš visų negausių istoriografijos pavyzdžių yra aišku, jog Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija 1991 – 2016 m. nėra deramai ištyrinėta ir aptarta. O jos ištakos taip pat nėra sulaukusios didelio istorikų dėmesio. Tyrimų stoka bei jau minėtas ceremonijos atgaivinimo 25-mečio jubiliejus pabrėžia temos **aktualumą** ir svarbą. Tad šis tyrimas bus pirmas žingsnis tolesnių minimos temos tyrinėjimų link.

Kadangi ši tema mūsų šalies istoriografijoje yra mažai paliesta, kalbant apie Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremoniją 1991 – 2016 m. kyla daugybė **problemų klausimų**. Visų pirma, nemažai klausimų atsiranda bandant aptarti temos kontekstą, t.y. žuvusiųjų karių pagerbimo vietas bei vykdomas ceremonijas kitose pasaulio šalyse. Mąstant apie tai, yra reikšminga sužinoti, kokios apkrity žuvusių karių pagerbimo tradicijos vyrauja skirtingose valstybėse? Kokios yra jų formos? Kokiomis ceremonijomis yra pagerbiami savo gyvybės dėl taikos, vienos ar kitos šalies laisvės ir nepriklausomybės, paaukoję kariai? Kokia tų ceremonijų svarba ir kaip jos atsirado? Nemažiau nežinomųjų galima įžvelgti kalbant apie tiriamos ceremonijos atsiradimo ištakas. Kyla klausimas: kaip ir kodėl atsirado žuvusius karius pagerbianti Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija Pirmojoje Lietuvos Respublikoje? Kodėl būtent Vytauto Didžiojo karo muziejus ir jo sodelis tapo svarbiausiu šios ceremonijos centru? Kas vykdė šią ceremoniją ir kokia buvo jos eiga? Kuo ceremonija buvo išskirtinė bei unikali ir kaip buvo bandoma ją išsaugoti prasidėjus šalies okupacijoms? Visgi daugiausiai esminių klausimų kyla pradėjus analizuoti atkurtą Vyčio Kryžiaus ordino ceremoniją: kaip buvo atkurta ši ceremonija? Kas iniciavo jos atkūrimą bei prisidėjo prie apeigų plėtotės? Kaip atrodė pirma 1991 m. atkurta ceremonija? Kas joje dalyvavo, kokia buvo jos eiga bei kuo ji skyrėsi nuo pirmtakės ceremonijos? Kaip ši ceremonija ar esminės jos dalys keitėsi 1991 – 2016 m. laikotarpiu? Kokios naujovės atsirado bėgant laikui? Kokia buvo atkurtos Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos reikšmė ir svarba tuometinei visuomenei?

Taigi, visa tai lėmė, jog šio **tyrimo objektu** pasirinkta Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija 1991 – 2016 m. laikotarpiu. O atsižvelgiant į tyrimo problematiką ir objektą yra iškeliamas **tyrimo tikslas** – ištirti minimą Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremoniją 1991 – 2016 m. ir įdėmiau pažvelgti į šios ceremonijos ištakas. Šiam tikslui įgyvendinti iškelti tokie **uždaviniai**:

1. Aptarti žuvusių karių pagerbimo vietas ir vykdomas ceremonijas kitose šalyse.

² Aušra Jurevičiūtė, „Karo invalidų organizacija Lietuvoje 1923 – 1940 m.“, Kauno istorijos metraštis 8 (2007).

³ Aušra Jurevičiūtė, „Karo invalidų organizacija Lietuvoje 1923 – 1940 m.“, Kauno istorijos metraštis 8 (2007).

Aušra Jurevičiūtė, „Senojo muziejaus istorija 1919 – 1930 m.“, *Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanachas* 2006 (2007).; „Vytauto Didžiojo karo muziejaus svarbiausių įvykių kronika. 1919 – 1951“, *Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanachas* 2010 (2011).; *Kovų už tautos laisvę ir nepriklausomybę šventovė* (Kaunas: LK KKC 2016).

2. Ištirinėti Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos ištakas aptariant jos vykdytojus, ceremonijos sudėtį, eigą, išskirtinumą bei bandymus išsaugoti tradicijas.
3. Išanalizuoti Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos atgaivinimą 1991 m., didžiausią dėmesį skiriant pačiai pirmajai 1991 m. rugsėjo 8 d. ceremonijai, jos vykdytojams, eigai ir kitoniškumui.
4. Apžvelgti atkurtos Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos vyksmą 1992 – 2016 m. laikotarpiu ir ištirti atkurtos Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos svarbą tuometinei visuomenei.

Metodai. Siekiant realizuoti išsikeltus uždavinius, sisteminti ir analizuoti istoriografijoje bei šaltiniuose esančius duomenis buvo naudotas **aprašomasis - analitinis** bei **sintezės metodai**. Taip pat tyrime panaudotas **interview metodas**. Surinkus ir išanalizavus su tema susijusią literatūrą bei įvairius šaltinius pasirinktas pusiau struktūruotas interview metodas, kurio klausimynas⁴ buvo sudarytas iš 42-ies klausimų, suskirstytų į tris dalis. Pirmoje dalyje buvo klausiama respondentų asmeninių duomenų, antroje – užduodami klausimai apie respondento santykį su nagrinėjama tema, trečioje – klausiama esminės informacijos konkrečiai susijusios su analizuojama Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija 1991 – 2016 m. Pusiau struktūruoto interview metodo pasirinkimas nebuvo atsitiktinis. Naudojant jį buvo pasiruoštos gana plačios galės (įvairūs klausimai), tačiau tuo pačiu metu informantams buvo suteikta laisvė išplėsti vienus ar kitus atsakymus arba, negalint atsakyti į tam tikrus klausimus, tiesiog juos praleisti ir plėtoti geriau prisimenamus praeities įvykius. Taikant šį metodą nebuvo privalu griežtai laikytis klausimų formuluočių bei jų uždavimo tvarkos, tačiau buvo svarbu nenukrypti nuo tyrimo gairių. Vis tik daug kas priklausė nuo kiekvieno respondento ir jo prisiminimų, todėl minėtina, kad ne visi iš anksto paruošti klausimai buvo naudoti kalbant su vienu ar kitu pašnekovu.

Kiekvieno interview trukmė buvo skirtinga – nuo 30 min. iki 1 val. ir 20 min. Kai kurie informantai gana išsamiai atsakinėjo į užduotus klausimus, tuo tarpu kiti į klausimus pateikdavo lakoniškus atsakymus, dažnai pridurdami, kad jau nebepamena vieno ar kito įvykių. Keli interview buvo įrašyti naudojant diktafoną, kiti – užrašant pateikėjų pasakytas mintis ranka. Vėliau turimi respondentų atsakymai buvo transkribuojami, perrašomi ir sisteminami. Šio tyrimo prieduose pateikiamos labiausiai pasitarnavusios interview dalys, o perteklinės ar nereikalingos informacijos intarpai – išimti ir atitinkamai pažymėti.

Iš viso buvo apklausti 6 respondentai, kurie yra tiesiogiai susiję su atkurta Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija:

⁴ Žiūrėti Priedą Nr. 1.

- Liutauras Trumpulis – Lietuvos šaulių sąjungos (toliau LŠS) atkūrėjas, LŠS V. Putvinskio-Pūtvio klubo tarybos narys, Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos atkūrimo organizatorius.
- Arvydas Pociūnas – Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas, Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos atkūrimo organizatorius.
- Vaidotas Bieliūnas – LŠS narys, buvęs tremtinys, Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos Vėliavos būrio vadas.
- Stasys Dovydaitis – LŠS narys, buvęs partizanas, Vyčio Kryžiaus ordino kavalierius, Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos Vėliavos būrio narys.
- Antanas Maslauskas – LŠS narys, Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos Vėliavos būrio narys, vienas iš Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos siuvimo organizatorių.
- Prof. dr. Jonas Vaičenonis – Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedros profesorius, atkuriant Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremoniją dirbęs Vytauto Didžiojo karo muziejuje ir prisidėjęs prie jos atgaivinimo.

Istoriografija. Mokslinės literatūros, skirtos konkrečiai Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijai 1991 – 2016 m., labai stinga. Didesnių tyrimų šia tema nepavyko rasti. Visgi naudingų straipsnių, tyrinėjančių ceremonijos ištakas, esti Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanachuose.⁵ Taip pat pažymėtini dr. A. Jurevičiūtės darbai⁶, kuriuose aprašomi Karo invalidai, vykdydavę ceremoniją nuo jos susiformavimo iki okupacijų. Minėtina, jog darbui pagelbėjo Nastazijos Keršytės tyrimai⁷ apie bendrą Lietuvos muziejų padėtį, nacionalinius muziejus ir jų reikšmę XIX – XXI a. visuomenėms. Taip pat šiam tyrimui didelės naudos davė ir B. Matuliono sudaryta knyga „Generolo gydytojo Vlodo Nagiaus Nagevičiaus gyvenimo ir darbų apžvalga.“⁸ Gen. lt. V. Nagevičiaus nueitas gyvenimo kelias, jį pažinojusių žmonių prisiminimai, pasakojimai apie Vytauto Didžiojo karo muziejų ir jame vystytas tradicijas sudarė labai svarbią informacijos dalį rašant šio darbo antrąjį skyrį. Dar keli leidiniai, pagelbėję analizuojant šiame tyrime išsikeltas problemas, tai

⁵ Aušra Jurevičiūtė, „Senojo muziejaus istorija 1919 – 1930 m.“, *Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanachas* 2006 (2007).; Steponas Gečas, „Nežinomo kario kapui – 75 metai“, *Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanachas* 2009 (2010).; „Vytauto Didžiojo karo muziejaus svarbiausių įvykių kronika. 1919 – 1951“, *Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanachas* 2010 (2011).; Steponas Gečas, „Panteono atkūrimas. Istorijos ir prisiminimų fragmentai“, *Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanachas* 2010 (2011).

⁶ Aušra Jurevičiūtė, „Karo invalidų organizacija Lietuvoje 1923 – 1940 m.“, *Kauno istorijos metraštis* 8 (2007).

⁷ Nastazija Keršytė, *Lietuvos muzeologija. Lietuvos muzeologijos raida XVIII amžiaus antroje pusėje – XXI amžiuje* (Vilnius: Akademine leidyba BALTO print, 2016).

⁸ *Generolo gydytojo Vlodo Nagiaus Nagevičiaus gyvenimo ir darbų apžvalga*, Sudarė B. Matulionis. (Connecticut: Immaculata Press, Putnam, 1962).

Viliaus Kavaliausko⁹ ir Algimanto Astiko¹⁰ tyrimai apie 1918 – 1940 m. Lietuvos ordinus, konkrečiai Vyčio Kryžiaus ordiną ir jo kavalierius, kurie buvo svarbūs atliekant ceremoniją. Aptariant Vytauto Didžio karo muziejaus fenomeną, sodelio erdvės ir paminklų vystymąsi Pirmojoje Lietuvos Respublikoje ir atkūrimą po nepriklausomybės atstatymo, nepakeičiami darbai buvo Njolės Lukšionytės-Tolvaišienės¹¹ ir Marijos Skirmantienės bei Jono Varnausko.¹² Tyrimo kontekstinei apžvalgai labai pasitarnavo teoriniai tyrimai susiję su karių pagerbimo vietomis bei ten vykdomomis ceremonijomis. Taip pat darbai, kuriuose kalbama apie ritualus, atminties svarbą, kolektyvinę atmintį. Pavyzdžiui, Borut Klabjan darbas „Nation and commemoration in the Adriatic. The commemoration of the Italian Unknown soldier in a multinational area: the case of the former Austrain Littoral“¹³, Alysse Kushinski straipsnis „Non-Commemoration and the Nation. The Politics of Identity, Memory and Forgetting in the Former Yugoslavia“¹⁴, Jay Winter knyga „Sites of Memory, Sites of Mourning. The Great War in European cultural history“¹⁵, Dangiro Mačiulio straipsnis „Nacionalinio muziejaus idėja ir kolektyvinė atmintis Nepriklausomoje Lietuvoje 1918 – 1940 m.“¹⁶ ir daugelis kitų.

Šaltiniai. Pagrindiniai tyrime panaudoti šaltiniai yra skirstomi į archyvinę medžiagą, publikuotus šaltinius ir interviu metu surinktus prisiminimus. Svarbi ir daug informacijos suteikianti yra archyvinė medžiaga. Konkrečiai šiame darbe panaudota medžiaga iš kelių archyvų: Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau LCVA), Vytauto Didžiojo karo muziejaus (toliau VDKM) archyvo fondų, Lietuvos šaulių sąjungos (toliau LŠS) archyvo, Arvydo Pociūno, Jono Vaičenonio ir Stasio Dovydaičio asmeninių archyvų. LCVA buvo tyrinėtas Vytauto Didžiojo karo muziejaus fondas Nr. 1764. Jame rasti 1921 – 1940 m. laikotarpio dokumentai, susiję su muziejaus veikla ir įvairiomis šventėmis, vykusiomis sodelyje, atkleidė informacijos, padėjusios analizuoti Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos ištakas. VDKM fonduose rasta vaizdinė medžiaga – geros kokybės negatyvai bei nuotraukos – pasitarnavo kaip tiesioginiai šaltiniai, parodę, kaip atrodė Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu prasidėjusi ceremonija. Puiki vizualinė medžiaga, demonstruojama prieduose, ne tik papildė tyrimą, bet ir leido geriau aptarti ceremonijos vykdytojų

⁹ Vilius Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai. Vyčio Kryžiaus kavalieriai (1918 – 1940)*. T. 1 (Vilnius: Daigai, 2008).

¹⁰ Algimantas Astikas, *Lietuvos ordina, medaliai ir ženkleliai 1918 – 1940* (Vilnius: Mintis, 1993).

¹¹ Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė, *Gubernijos laikotarpis Kauno architektūroje* (Kaunas: Spindulys, 2001).

¹² *Nukentėję paminklai*. Sudarė M. Skirmantienė, J. Varnauskas (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidykla, 1994).

¹³ Borut Klabjan, „Nation and commemoration in the Adriatic. The commemoration of the Italian Unknown soldier in a multinational area: the case of the former Austrain Littoral“, *Acta Histriae* 18 (2010).

¹⁴ Alysse Kushinski, „Non-Commemoration and the Nation. The Politics of Identity, Memory and Forgetting in the Former Yugoslavia“, *Academia*, žiūrėta 2017 m. balandžio 15 d. https://www.academia.edu/2157500/Non-Commemoration_and_the_Nation_The_Politics_of_Identity_Memory_and_Forgeting_in_the_Former_Yugoslavia

¹⁵ Jay Winter, *Sites of Memory, Sites of Mourning. The Great War in European cultural history*, (Cambridge: Cambridge University, 1998).

¹⁶ Dangiras Mačiulis, „Nacionalinio muziejaus idėja ir kolektyvinė atmintis Nepriklausomoje Lietuvoje 1918 – 1940 m.“, *Istorija, Mokslo darbai*, T. 89 (2013).

http://www.istorijoszurnalas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=484&Itemid=465

išvaizdą, pačios ceremonijos sudėtį, eigą ir t.t. LŠS archyvo medžiaga – 1989 – 1991 m. metraščiai, 1991 – 2016 m. laikotarpio dokumentai, įsakymai, projektai, nuotraukos – atkleidė nemažai duomenų apie 1991 m. rugsėjo 8 d. atkurtą ceremoniją bei jos formavimąsi, pasikeitimus ir naujoves 1992 – 2016 m. laikotarpiu. Taip pat vaizdinės medžiagos pavyko gauti iš Jono Vaičenonio bei Stasio Dovydaičio asmeninių archyvų. Ji ne tik papildė darbą, bet ir prisidėjo prie gilesnės atkurtos ceremonijos analizės. Dar keli labai svarbūs šaltiniai – atkurtos Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos scenarijai – šiam tyrimui buvo perduoti iš Arvydo Pociūno asmeninio archyvo. Prie ceremonijos atgaivinimo prisidėjęs dabartinis Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas A. Pociūnas pateikė originalius rankraščius, kuriuose užfiksuota Vyčio Kryžiaus vėliavos pakėlimo ceremonijos eiga bei kiti panašaus pobūdžio duomenys. Taip pat svarbūs šaltiniai šiam baigiamajam magistro darbui – publikuoti šaltiniai. Tarkim, įsakymai kariuomenei, kuriuose aiškiai išdėstyti tuometinių Krašto apsaugos ministrų nurodymai vienu ar kitu tiriamai temai reikšmingu klausimu. Taip pat ne mažiau aktualūs, reikalingi ir daug detalių atskleidžiantys amžininkų atsiminimai. Bene daugiausiai apie Vytauto Didžiojo karo muziejų ir ceremoniją Pirmojoje Lietuvos Respublikoje yra rašęs tuometinis Lietuvos kariuomenės vadas ir Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministras generolas Stasys Raštikis.¹⁷ Nemažai įdomios informacijos tiek apie muziejų ir sodelį, tiek apie jo viršininką ir ceremonijos iniciatorių gen. lt. V. Nagevičių yra pateikę Lenkijos karo atašė Lietuvoje Leon Mitkiewicz.¹⁸ Tai irgi reikšminga informacija, domintis ir tiriant ceremonijos ištakas. Būtina paminėti periodinę spaudą. Įvairiuose laikraščiuose ar žurnaluose pavyko rasti informacijos, reikalingos analizuojamai tema. Labiausiai pasitarnavo šie laikraščiai ir žurnalai: „Kauno tiesa“, „Kauno diena“ bei „Trimitas.“ Pabrėžtina, kad buvo peržiūrėti visi šventiniai (Vasario 16-osios, Kovo 11-osios, Liepos 6-ios, Rugsėjo 8-osios ir Lapkričio 23-iosios) „Kauno tiesos“ (1991 – 1992 m.) ir „Kauno dienos“ (1992 – 2016 m.) numeriai. Būtent svarbiausiomis valstybių švenčių dienomis, pradedant nuo 1991 m. pabaigos, buvo vykdoma vėliavos ceremonija, todėl šie šaltiniai atkleidė daug detalių ir leido susipažinti su visu ceremonijos 25-mečiu. Be to, darbe buvo panaudota ir kita periodika – „Karys“, „Kardas“, „Mūsų žinynas“, „Lietuvos aidas“ bei „Naujoji Romuva“. Joje rasta naudingų straipsnių apie Vytauto Didžiojo karo muziejų, sodelyje vykusias šventes ir apeigas, vėliavos pakėlimo ir nuleidimo ceremoniją Pirmojoje Lietuvos Respublikoje. Kalbant apie interviu metu surinktus amžininkų – L. Trumpulio, A. Pociūno, V. Bieliūno, S. Dovydaičio, A. Maslausko ir prof. J. Vaičenonio – atsiminimus, kurie plačiau aptarti metodikos skirsnyje, verta pridėti, kad tai vieni iš svarbesnių informacijos šaltinių analizuojamai temai, kadangi iki tol savo atsiminimais tiriamą temą plačiau nebuvo pasidalijusi didžioji dalis pašnekovų.

¹⁷ Stasys Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos, Kario atsiminimai*, T. 2. (Vilnius, 1990).

¹⁸ Leon Mitkiewicz, *Kauno atsiminimai (1938 – 1939)* (Vilnius: Baltos lankos, 2002).

Tyrimo chronologinės ribos. Tyrimo chronologinės ribos apima 1991 – 2016 m. laikotarpį. Jos yra pasirinktos orientuojantis į neseniai praėjusių atkurtos ceremonijos 25-metį ir bandant išanalizuoti dar netyrinėtą ceremonijos atgaivinimą. Vis tik pastebėtina, kad darbe yra kalbama ne vien apie 1991 – 2016 m. įvykius. Darbo specifika ir noras nušviesti išsamesnį atkurtos Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos vaizdą neleido eliminuoti šis tradicijos ištakų analizės. Tad darbe gana plačiai kalbama 1921 – 1944 m. laikotarpiu.

Tyrimo struktūra. Visą šį tyrimą sudaro turinys, įvadas, keturi skyriai, išvados, šaltinių ir literatūros sąrašas bei priedai. Pirmajame skyriuje kalbama apie žuvusių karių pagerbimo vietas ir vykdomas ceremonijas. Šį skyrių sudaro du poskyriai ir juose aptariamas tyrimui svarbus kontekstas: kalbama apie kitose šalyse vyraujančias pagerbimo formas, tradicijas ir įvairias panašaus pobūdžio ceremonijas. Antrajame skyriuje detaliau pažvelgiama į Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremoniją 1921 – 1944 m. laikotarpiu. Skyrius turi penkis poskyrius, kuriuose aptariamas Vytauto Didžiojo karo muziejaus fenomenas ir ceremonijos ištakų formavimasis, taip pat ceremonijos vykdytojai, jos sudėtis ir eiga, išskirtinumas ir unikalumas. O paskutiniame poskyryje analizuojamas bandymas išsaugoti tradiciją ir ceremonijos uždraudimas. Trečiajame skyriuje yra orientuojamasi į Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos atgaivinimą 1991 m. Čia yra išskirti du poskyriai, kur pirmajame rašoma apie iniciatyvas atkuriant ceremoniją, o antrajame, kuris yra padalintas į dvi dalis, rašoma apie 1991 m. rugsėjo 8 d. įvykius ir pirmąją atkurtą ceremoniją. Ketvirtasis skyrius skirtas atkurtos ceremonijos vyksmui 1992 – 2016 m. Šis skyrius padalintas į tris poskyrius, kuriuose rašoma apie įvairius pakitimus, naujoves ir kitus niuansus, įvykusius per beveik 25-erius metus. Be to, paskutiniajame poskyryje ištirtas atkurtos Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos reikšmingumas ir svarba tuometinei visuomenei. Visas tyrimas pabaigiamas galutinėmis išvadomis ir pridedamu šaltinių ir literatūros sąrašu bei priedais.

1. ŽUVUSIŲ KOVOTOJŲ PAGERBIMO VIETOS IR VYKDOMOS CEREMONIJOS

1.1. Paminklai žuvusiems kariams ir Nežinomų kareivių kapai

Žuvusių karių pagerbimas nėra naujas ar retai pasitaikantis reiškinys skirtingose visuomenėse ir kultūrose. Kiekviena civilizacija išgyveno kovų, konfliktų ir nesutarimų laikotarpius, o šiomis dienomis vykstantys neramumai bei karai rodo, kad mirtys, kurias sąlygoja kariniai veiksmai, yra pasikartojantis dalykas. Tokios situacijos nulėmė reikalingumą ir norą pagerbti žuvusius kovotojus ne vien juos palaidojant pagal vienokius ar kitokius papročius arba paplitusios religijos normas, bet sukuriant bei pastatant papildomus paminklus ar monumentus. Tokio pobūdžio statiniai buvo reikšmingas pagarbos ženklas tiems, kurie dėl vienokių ar kitokių priežasčių paaukojo savo gyvybes. Ypač tai aktualu kalbant apie kovotojus, kurių tapatybės nepavykdavo identifikuoti po praūžusių didelio masto konfliktų. Tad visi šie dalykai sukūrė savitas ir tuo pačiu paplitusias žuvusių kovotojų pagerbimo ir įamžinimo formas. Turbūt didžiausios ir žinomiausios iš jų – paminklai, skirti žuvusiems kovotojams ir Nežinomų kareivių kapai.

Įvairių ir didingų paminklų, skirtų atminti kovojusiems karžygiams ir jų narsioms pergalėms pažymėti, yra tikrai apstu. Vis tik atsigręžus net į Antikos laikus galima rasti ne vieną momentą, kai garbingai buvo paminimi ne vien vadai ar iš kovų sugrįžę gyvi kovotojai, bet ir mūšiuose žuvę kariai. Puikus tokio žuvusiųjų įamžinimo pavyzdys susijęs su Maratono mūšiu (490 m. pr. m. e.), kuriame kovoję atėniečiai, vadovaujami Miltiado (555 m. pr. m. e. – 489 m. pr. m. e.), sugebėjo nugalėti nuožmiuosius persus ir sutrukdyti jiems užkariauti tuometinę Graikiją. Lenkų istorikas Tadeusz Jurga, teigia, kad „visa Atėnų bendruomenė šventė puikią pergalę. Tačiau pagrindiniu pergalės minėjimo herojumi tapo ne mūšio vadas, bet, visų pirma, jo kariai, kurie krito kovose ginant gimtą kraštą. Pergalingo mūšio vietoje, Maratono slėnyje, ant žuvusių atėniečių pelenų buvo supilta kalva, siekianti keletą metrų. Jos viršūnėje pastatyta akmeninė lenta su žuvusių didvyrių vardais.“¹⁹ Štai taip buvo įamžintas kovose žuvusių karžygių atminimas maždaug 490 m. pr. m. e. Be jokios abejonės, toks pagerbimas gali priminti paprastas laidotuves, kurių metu laidojami žuvusieji. Tačiau Atėnų bendruomenės pastangos specialiai šiems kovotojams supilti kelių metrų aukščio kalvą ir jos viršuje pastatyti paminklą, parodo skirtumą tarp paprastų kapų ir

¹⁹ Tadeusz Jurga, „Z dziejów upamiętniania czynów bohaterskich i poświęcenia żołnierskiego“ In *Historyczny radowód polskiego ceremoniału wojskowego* (Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1981), 368.

didingų monumentų. Pagarba čia atiduodama visiems bendrai, o virš žemės gerokai iškilęs sąstatas ir paminklas rodo norą iškiliai paminėti žuvusiuosius bei priminti bendruomenei, kokia ši auka yra reikšminga ir unikali.

Ne vien paprasti paminklai gali būti statomi norint įamžinti karuose žuvusių kovotojų atminimą ir parodyti jų atsidavimą, narsą bei pasiryžimą. Kita pagerbimo forma, egzistuojanti nuo gana senų laikų, tai Nežinomi kareivių kapai arba vienas Nežinomo kareivio kapas. Ne visi kovotojai buvo atpažinti po didelių mūšių ir karų, ne visi buvo sugrąžinti į gimtą žemę ir deramai palaidoti. Ypač bėgant laikui, plečiantis kariuomenėms, gerėjant ginkluotei ir augant kiekvieno krašto ambicijoms įvairių kovų tarp tautų ir valstybių tik daugėjo. Be abejonės, visi tokie kariniai veiksmai nusinešdavo šimtus, tūkstančius, o kai kada ir milijonus kovotojų gyvybių, iš kurių nemažas skaičius žuvusiųjų taip ir likdavo neidentifikuotas. Istorikas dr. Steponas Gečas, straipsnyje „Nežinomo kario kapui – 75 metai“ teigia, kad „Antikos laikais žuvusiems pagerbti valstybė ar visuomenė statydavo savotiškus paminklus – kenotafus. Graikiškai kenotaphion reiškia tuščią kapą. Iš tikrųjų kenotafas yra simbolinis, be mirusiojo palaikų, antkapinis paminklas. Senovės valstybėse kenotafai tradiciškai būdavo statomi negrįžusiems jūrininkams, svetur mirusiems ar žuvusiems kariams. Antikos ir vėlesnių laikų kenotafų iki šiol išlikę Graikijoje, Italijoje, Egipte, Centrinėje ir Vidurinėje Azijoje, Kaukazo šalyse. <...> Su kenotafais siejami ir kapai nežinomiesiems.“²⁰ Kaip tvirtina autorius, Nežinomo kareivio kapo ištakas galima sieti su nuo seno naudojamais kenotafais, nors pastarieji tuo pačiu primena paprastus paminklus, kadangi ten nėra palaidotų realių nežinomojo žuvusiojo palaikų. Tačiau žiūrint į praėjusio šimtmečio Nežinimus kareivių kapus aplinkinėse šalyse yra aišku, jog juose jau pradedami laidoti nežinomų žuvusiųjų kūnai. Tad tai tampa ne vien paminklu, imituojančiu kapą, o realiu kapu su realiais palaikais.

Tokių Nežinomų kareivių kapų masiškai pradėjo daugėti įžengus į XX a. ir pasibaigus Pirmajam bei Antrajam pasauliniams karams. Kaip rašo prof. dr. Borut Klabjan, būtent Pirmasis pasaulinis karas masiškai atėmė žuvusiems kariams jų tapatybes ir įtraukė juos į neatpažintųjų ratą. Nežinomo kareivio kapo kūrimas buvo matomas kaip vienas iš tinkamiausių kelių pagerbti ir įamžinti neatpažintus kovotojus.²¹ Taip atskiros šalys pradėjo statyti ne tik paminklus žuvusiųjų atminimui pagerbti, bet ir laidoti Nežinomo kareivio (ar kelių) palaikus. Toks vieno kapo įkūrimas simbolizavo visus tam tikru laikotarpiu žuvusius nežinomuosius ir tapo labai svarbus kiekviename krašte. Visgi vienose šalyse atsirado vieno ar kelių nežinomųjų kapai su realiai palaidotais palaikais, kitose tik paminklai, skirti pagerbti žuvusiuosius. O kai kur buvo galima rasti specialius kompleksus – ir paminklą, skirtą pagerbti žuvusius kovotojus, ir Nežinomo kareivio kapą. Yra tvirtinama, kad

²⁰ Steponas Gečas, „Nežinomo kario kapui – 75 metai“, *Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanachas* 2009 (2010), 9.

²¹ Borut Klabjan, „Nation and commemoration in the Adriatic. The commemoration of the Italian Unknown soldier in a multinational area: the case of the former Austrian Littoral“, *Acta Histriae* 18 (2010), 401.

vienos iš pirmųjų šalių, nusprendusios pagerbti žuvusius nežinomus kovotojus įrengiant jų garbei ir atminimui Nežinomo kareivio kapą, buvo Prancūzija, Didžioji Britanija, Belgija, Italija, Portugalija ir Jungtinės Amerikos Valstijos.²² Kaip rašo jau minėtas dr. S. Gečas, „iniciatyvos pradininkai buvo prancūzai. Kaip žinia, likus daugiau kaip pusmečiui iki sąjungininkų pasirašytos Versalio sutarties (1919 m. birželio 28 d.), Kompjeno miške 1918 m. lapkričio 11 d. Vokietija buvo priversta pasirašyti kapituliacijos aktą. Faktiškai šiuo aktu ir baigėsi Pirmasis pasaulinis karas. Minėdami prieš kapituliacijos dvejų metų sukaktį, prancūzai iš paskutinių kautynių lauko iškasė nežinomo kareivio palaikus ir 1920 m. lapkričio 11 d. iškilmingai perlaidojo Paryžiuje, po Triumfo arka.“²³ Išplečiant ir patikslinant šį istoriko teiginį, galima pasakyti, jog idėja įrengti Nežinomo kareivio kapą Prancūzijoje atsirado dar tebevykstant Pirmojo pasaulinio karo kovoms. Tačiau tai pavyko įgyvendinti tik pasibaigus karui. Dar 1920 m. lapkričio 10 d. Verdono Citadelėje buvo peržiūrėti aštuoni nežinomų kareivių, žuvusių Pirmojo pasaulinio karo metu, palaikai. Iš jų pasirinktas šeštasis kūnas buvo atgabentas į Paryžių ir įkeltas į Triumfo arkos koplyčią pirmajame aukšte. Ten karstas su palaikais išbuvo iki 1921 m. sausio 28 d. kol galiausiai buvo palaidotas po Triumfo arka.²⁴ Prancūzijos atvejis rodo, jog buvo skirtas kompleksas: šalia prieš tai pastatyto paminklo – Triumfo arkos – buvo palaidoti Nežinomo kareivio palaikai. Nors Triumfo arka skirta pagerbti vėlesnio laikotarpio kovotojus, ypač kovojusius ir žuvusius už Prancūziją imperatoriaus Napoleono Bonaparto lakais, tačiau greta tokio paminklo palaidoti Pirmojo pasaulinio karo kovose žuvusio Nežinomo kareivio palaikai išplėtė žuvusių kovotojų pagerbimo vietos reikšmingumą. Ir šie du monumentai tapo svarbiu kompleksu visai prancūzų tautai.

Kaip jau buvo minėta, ne vien prancūzai statė panašius monumentus ir pagarbiai laidojo Nežinomų kareivių palaikus. Pagarbą žuvusiems karius panašia forma išreiškė ir britai. Vis tik jų pavyzdys yra kitoks, kadangi šalia Nežinomo kareivio kapo, kuris buvo palaidotas 1920 m. lapkričio 11 d. Vestminsterio vienuolyne (Vestminsterio bažnyčioje) Londone, nebuvo pastatytas koks nors kitas paminklas, pagerbiantis žuvusius karius. Tai buvo tik vienas Nežinomo kareivio kapas ant kurio paminklinio akmens buvo pažymėta, kad čia palaidotas Nežinomas britų kareivis, žuvęs 1914 – 1918 m. vykusio Didžiojo karo metu.²⁵ 1921 m. Nežinomų kareivių kapų įvairiose pasaulio šalyse dar padaugėjo. Tuo metu Nacionalinėse Arlingtono kapinėse Jungtinėse Amerikos Valstijose buvo palaidoti nežinomo amerikiečio, žuvusio Pirmojo pasaulinio karo metu, palaikai. Vėliau, 1958 m., toje pat kapinių aikštėje greta pirmojo kapo, buvo palaidoti nežinomieji kovoję

²² „Nežinomo Kareivio kapai ir tradicijos pasaulyje“, *World War1*, žiūrėta 2016 m. gruodžio 16 d. <http://www.worldwar1.com/dbc/unksold.htm>.

²³ Gečas, „Nežinomo kario kapui ...“, 9–10.

²⁴ „The Unknown Soldier At The Base of The Arc De Triomphe“, *Arc de Triomphe Paris*, žiūrėta 2017 m. balandžio 14 d. <http://www.arcdetriompheparis.com/history/the-unknown-soldier>.

²⁵ „Unknown soldier“, *Westminster Abbey*, 2017 m. balandžio 14 d. <http://www.westminster-abbey.org/our-history/people/unknown-warrior>.

Antrojo pasaulinio karo ir Korėjos karo metu. Dar vėliau – žuvę kovotojai Vietnamo karo metu.²⁶ Šios kapinės ir Nežinomų kareivių palaikai, atkeliavę iš skirtingų laikotarpių kovų laukų, buvo svarbūs tuometinei visuomenei, nes priminė svarbiausius XX a. įvykius ir narsų kovotojų pasiaukojimą. Dar galima aptarti ir kelis kitus 1921 m. pagerbtus Nežinomus karius. Tai padarė italai ir portugalai. Pastarieji palaidojo dviejų Nežinomų kareivių palaikus Bataljos dominikonų vienuolyne, pagerbdami žuvusius kovotojus iš Portugalijos.²⁷ O tuo tarpu italai 1921 m. Nežinomo kareivio palaikus perkėlė prie Viktoro Emanuelio II paminklo Romoje, taip, kaip ir kitos tautos, įamžindami Pirmojo pasaulinio karo aukų atminimą. Nusikėlus šiek tiek arčiau Lietuvos, galima pasižiūrėti, jog panašios idėjos kaip Vakarų Europos šalyse bei Jungtinėse Amerikos Valstijose (o vėliau ir kituose žemynuose), plėtojosi ir kaimyninėje Lenkijoje. Šioje šalyje 1925 m. buvo pagerbtas Nežinomas kareivis, kovojęs už Lenkijos laisvę ir nepriklausomybę. Jo palaikai po Pirmojo pasaulinio karo bei nepriklausomybės kovų buvo palaidoti centrinėje šalies vietoje – sostinėje Varšuvoje, J. Pilsudskio skvere.²⁸ Iš šių pavyzdžių yra aišku, jog didelėje dalyje valstybių buvo gabi idėja pagerbti žuvusiuosius kovotojus bei garbingai palaidoti neidentifikuotus jų palaikus. Tačiau pabrėžtina, kad kiekviena šalis rinkosi sau priimtinausią būdą: laidojo ne tik vieną, o du ar daugiau Nežinomų kareivių palaikų, įkurdindavo juos kapinėse, šalia kitų monumentų ar atskirai centriniuose skveruose, aikštėse, gatvėse. Vadinasi, idėjos ir tam tikros tendencijos visuose kraštuose išliko tos pačios, bet reali įgyvendinimo forma galėjo kisti.

Visi prieš tai aptarti monumentai turėjo labai įdomių ir ne vieno tyrėjo išskirtų bendrų tendencijų. Pasak prof. dr. B. Klabjan, dažnai aptariamo pobūdžio paminklai ir Nežinomo kareivio kapas būdavo įrengiami vienos ar kitos šalies centre – sostinėje, ar kitoje svarbioje vietoje, kuri turėdavo sąsajų su kovų aukomis.²⁹ Turbūt svarbu paaiškinti, kad ne vien tokios materialios formos (įamžinimas pastatant paminklą ar palaidojant nežinojo palaikus) egzistavo ir buvo naudojamos žuvusiųjų kovotojų atminimui pagerbti. Prie viso to galima pridėti, kad nusipelnusių kovotojų (ypač jei jų vardai ir pavardės būdavo žinomi) garbei buvo kuriami bei dedikuojami parkai, jų vardais vadinamos gatvės, įvairios viešosios erdvės.³⁰ Apie tai rašo jau minėtas prof. dr. B. Klabjan, kuris tuo pačiu paaiškina, kad pasitaikydavo įvairių parkų, kurie buvo pavadinti ne tik vieno ar kito nusipelnusio žmogaus pavarde, bet ir tam tikrų karinių vienetų pavadinimais. Tarp šių materialių įamžinimo formų yra vienas esminis skirtumas: vieni yra skirti aiškiems ir žinomiems asmenims (ar jų grupėms) pagerbti, o kiti – nežinomiems. Būtent tas nežinomumas buvo labai universalus, puikiai

²⁶ „Tomb Of The Unknown Soldier“, *Society of the Honor Guard*, žiūrėta 2017 m. balandžio 14 d. <http://tombguard.org/tomb-of-the-unknown-soldier%20/>

²⁷ „The Unknown Soldier“, *Mosteiro Batalha*, žiūrėta 2017 m. balandžio 15 d.: <http://www.mosteirobatalha.pt/en/index.php?s=white&pid=176>

²⁸ Jurga, „Z dziejów upamiętniania ...“, 372–373.

²⁹ Klabjan, „Nation and commemoration ...“, 401.

³⁰ Klabjan, „Nation and commemoration ...“, 403.

suprantamas kiekvienam žmogui bei pritaikomas platesnės auditorijos grupėms. Palaidotas Nežinomas kareivis galėjo būti bet kas, kas tik tarnavo ir kovojo karinėse pajėgose. Jo palaikai galėjo būti skirtingos rasės ir religijos³¹, tačiau nepavykus jų neidentifikuoti jie virsdavo bendru pagarbos simboliu. Tokius įamžinimus galėjo suprasti ne tik tos šalies, kurioje egzistuoja paminklas ar yra palaidotas nežinomojo kūnas, pilietis, bet ir kitų valstybių žmonės. Prie viso to būtina paminėti, kad egzistuoja ir nematerialūs įamžinimas bei kitokios žuvusiųjų pagerbimo formos. Tai įvairių atmintinų dienų priskyrimas kuriam nors įvykiui arba asmeniui, žuvusiųjų kovotojų atminimo pagerbimas nacionalinių švenčių ar kitų minėjimų metu.

Visi prieš tai aptarti dalykai vienaip ar kitaip yra susiję su atminties kultūra. Svarbu, jog įvairių paminklų statymas ar Nežinimų kareivių palaikų laidojimas centrinėse valstybių sostinių aikštėse ar kituose visuomenei dažnai matomose vietose yra ne tik bandymas pagerbti žuvusiuosius, bet ir pademonstruoti istoriją, praeities kovų ir pasiaukojimo svarbą visuomenei. Tokios žuvusių kovotojų pagerbimo vietos gali būti drąsiai pavadintos prancūzų istoriko Pierre Nora įvardintu atminties vietų (pranc. lieux de mémoire) pavadinimu.³² Tai vietos, kuriose yra suformuoti įvairūs simboliai, pastatyti reikšmingi monumentai ar sukurta tokia erdvė, kuri keltų prasmingas asociacijas ne tik vienam žmogui, bet ir visai bendruomenei. Atminties istorijos tyrėja Anita Kasabova savo tyrime „Memory, Memorials, And Commemoration“ tvirtina, kad atsiminimai ir įvairūs monumentai turi daug reikšmingų ir prasmingų sąsajų su praeitimi.³³ Pasak jos, istorija ir praeities įvykiai mūsų visuomenėse yra puikiai suprantami, nes kažkada būtent ta (ar kita) visuomenė buvo visų praeities atsitikimų iniciatorė, dalyvė ir liudininkė. Todėl neretai norėdama įprasminti kažkokius praeities padarinius, kurie toli gražu ne visada buvo teigiami, visuomenė pradeda kurti bei statyti įvairiausius monumentus ar paminklus. A. Kasabova sako, jog būtent toks pagerbimas ir minėjimas nėra susijęs vien su noru pagerbti žuvusius karius. Tai „yra bandymas atsiskaityti už neįsivaizduojamus dalykus, kuriuos sąlygojo mūsų žmonija.“³⁴ Tyrėjos įvardinti dalykai gali būti įvairūs: daug gyvybių nusinešę karai, holokaustas ar kitos sukrečiančios netektys. Galima sakyti, kad tai, žiūrint iš vienos pusės, gyvųjų duoklė žuvusiesiems ir materialus jų aukos svarbumo įprasminimas. O iš kitos pusės – monumentai dėl kurių pati visuomenė gali jaustis geriau ir bent kiek pateisinti praeities įvykius. Tai vienas iš galimų tokių monumentų egzistencijos interpretacijų.

Toliau tęsiant idėją, kad žuvusių kovotojų pagerbimo vietos gali būti vadinamos atminties vietomis ir tuo pačiu reikšti daug kitų prasmų, reikšminga susipažinti su istoriko prof. Jay Winter

³¹ Elmar Gams, „The Meaning of a Memorial: Reading Kaunas's Garden of War“, *Deep Baltic*, žiūrėta 2017 m. kovo 15 d. <https://deepbaltic.com/2017/02/27/the-meaning-of-a-memorial-reading-kaunass-garden-of-war/>

³² Pierre Nora, „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire“, *Representations* 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory, 1989 <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH230/PierreNora.pdf>

³³ Anita Kasabova, Memory, Memorials, and Commemoration, *History and Theory* 47 (2008), 331.

³⁴ Ibid.

įžvalgomis. Jis sako, kad įvairūs karo monumentai buvo vietos, kuriose žmonės liūdėjo bei gedėjo individualiai ir kolektyviai.³⁵ Ypatingai reikšmingas yra kolektyvinės atminties bei prisiminimų įvardinimas. Jis reiškia, jog tos vietos, kuriose buvo laidojami Nežinomų kareivių palaikai ar statomi paminklai, žuvusiems vienų ar kitų kovų metu, tapo erdvėmis keliančiomis bendras asociacijas daugumai vienos visuomenės narių. Jau minėtas Nežinomo kareivio kapo palaikų kilmės nežinomumas sukūrė puikią erdvę universalioms interpretacijoms ir kokio nors naratyvo kūrimui. Tad neretai valstybės, kurdamos panašias atminties vietas tuo pačiu sudėliodavo ir savo pasakojimą: pabrėždavo svarbiausius savo istorijos momentus, valstybingumo ir nepriklausomybės (dėl ko dažniausiai žuvo gerbiami kovotojai) legitimumą. Vokiečių istoriko Reinhart Koselleck įžvalgomis galima patvirtinti šią idėją. Istorikas teigia, kad tokie monumentai, pradėti statyti Vakarų Europoje nuo Prancūzijos Revoliucijos laikų iki laikotarpio po Antrojo pasaulinio, turi labai ryškią prasmę. Anot jo, juose yra perteikiama tam tikra identiteto reikšmė.³⁶ Šalis, kurioje stovi panašaus pobūdžio paminklas, per jo simbolius gali pabrėžti savo egzistencijos reikšmingumą, identitetą ir kitus tautai reikšmingus dalykus. Kita tyrėja, Alysse Kushinski, išplėtoja šią mintį, teigdama, kad „paminklų statymas dažnai yra puiki strategija kuriant ir inicijuojant visuomenės viešąją atmintį ir apibrėžiant tautą, tačiau taip pat tai gali būti naudojama kaip priemonė užmaskuoti istoriją ir manipuluoti nacionaliniu pasakojimu.“³⁷ Ši mintis parodo, jog tokio pobūdžio monumentai gali būti puikus vizualiai išreikštas komunikacijos aparatas, kadangi juo yra kuriama kolektyvinė atmintis. Kaip ir pabrėžia tyrėja, atsižvelgiant į visa tai galima kurti teisingą pasakojimą, perteikti norimas prasmes, bet tuo pačiu manipuluoti ir kurti tiesos neatitinkantį naratyvą. Daug tokių pavyzdžių galėtų būti susiję su nepriklausomų valstybių okupacijomis. Į jas atvykusi priešiška nusiteikusi valdžia pradeda griauti svarbius ir daug simbolių turinčius šalies paminklus ir jų vietoje (arba naujose vietose), kuria savo galią bei valdžią reiškiančius monumentus. Taip yra formuojamas naujas naratyvas ir žaidžiama su kolektyvine visuomenės atmintimi.

Tad yra aišku, jog tiek paprasti paminklai žuvusiems kovotojams, tiek Nežinomi kareivių kapai yra labai reikšmingi ir svarbūs kiekvienai valstybei, kuriai teko kovoti įvairiuose karuose nusinešusiuose šimtų ar tūkstančių gyvybių. Būtent tokių monumentų egzistavimas buvo svarbus ne tik norint juos pagerbti, bet ir kuriant kolektyvinę atmintį.

³⁵ Jay Winter, *Sites of Memory, Sites of Mourning. The Great War in European cultural history* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), 79.

³⁶ Reinhart Koselleck, *The Practice of Conceptual History. Timing History, Spacing Concepts* (Stanford, California, 2002), 289.

³⁷ Alysse Kushinski, „Non-Commemoration and the Nation. The Politics of Identity, Memory and Forgetting in the Former Yugoslavia“, *Academia*. Žiūrėta 2017 m. balandžio 15 d. https://www.academia.edu/2157500/Non-Commemoration_and_the_Nation_The_Politics_of_Identity_Memory_and_Forgetting_in_the_Former_Yugoslavia

1.2. Pagerbimo ceremonijos: atsiradimas, svarba, reikšmė

Didelis skaičius įvairių paminklų, skirtų žuvusiems kovotojams, bei Nežinomų kareivių kapai, paplitę įvairiuose kraštuose, yra ne vien nebylūs istorijos paminklai. Kaip jau ir buvo kalbėta prieš tai, šie monumentai patys savaime simbolizavo daug dalykų ir galėjo būti pritaikomi kuriant vieną ar kitą pasakojimą. Tačiau derėtų dar labiau įsigilinti ne tik į pačius monumentus, bet ir į jų simbolinę aplinką, šalia paminklų ar kapų vykdomas reikšmingas ceremonijas. Vis tik prieš kalbant apie tai, svarbu išsiaiškinti keletą sąvokų, kurios bus naudojamos šiame poskyryje ir kituose tyrimo skyriuose. Visų pirma, tai žodis ceremonija, kuris išvertus iš lotynų kalbos „caerimonia“ reiškia pagarbumą ir tam tikras kulto apeigas. Remiantis dabartinio lietuvių kalbos žodyno duomenis, sąvoka ceremonija detaliau apibūdinama kaip tam tikrų apeigų ar iškilmių forma. Taip pat šalia sąvokos pateikiami keli pavyzdžiai, kalbantys apie tai, kokios ceremonijos gali būti. Tai „vestuvių, laidotuvių, išleistuvių ceremonijos, priesaikos davimo ceremonijos.“³⁸ Tuo tarpu tarptautinių žodžių žodyne išskiriamos kelios žodžio prasmės. Pirma, ceremonija apibūdinama kaip „iškilnės pagal iš anksto numatytą planą ir nustatytas taisykles.“ Antra, „formalumai, kurių laikomasi per iškilnes.“³⁹ Tad bandant apibrėžti, kaip reiktų traktuoti aptariamą sąvoką, svarbu atsižvelgti į visus galimus kriterijus, kurie leidžia atpažinti ceremonijas. Svarbu, jog dažniausiai jos skirtos kažką įprasminti ar pagerbti. Tuo pačiu tai yra kažkokių atliekamų veiksmų ar poelgių visuma, turinti simbolinę prasmę, ir vykdoma pagal numatytą tvarką, planą bei taisykles. Dažnai tai gali būti susiję su iškilnėmis ar minėjimais. Būtent tokia apibrėžtis yra gana universali ir labiausiai tinka apibūdinti ceremonijas, vykdomas prie įvairių monumentų.

Žodžio ceremonija sinonimu gali būti laikoma sąvoka ritualas. Kadangi remiantis dabartiniu lietuvių kalbos žodynu, ši sąvoka atitinka žodžių „ceremonija arba ceremonialas“⁴⁰ reikšmę. Nors tarptautiniame žodžių žodyne galima rasti ir detalesnį ritualo sąvokos paaiškinimą. Tarkim, tai gali būti suprantama, kaip „religinės apeigos, atliekamos pagal nustatytą žodžių, judesių, simbolių veiksmų tvarką“ arba kaip „didesnis religinių apeigų fragmentas“ ar „religinio kulto raidos etapas, susidarantis standartizuojant ir unifikuojant ritus.“⁴¹ Tai reiškia, kad ritualas yra platesnės prasmės įkūnijanti sąvoka glaudžiai susijusi su įvairiomis apeigomis: tiek religinėmis, tiek pasaulietinėmis, tiek kasdienėmis ir buitinėmis. KTU filosofijos ir psichologijos katedros lektorė Zita Vasiliauskaitė, straipsnyje „Ritualai mūsų gyvenime“ teigia, kad ritualai yra suprantami ir

³⁸ *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, 7-asis leid. (Vilnius: Lietuvių kalbos institutas Petro ofisetas, 2012), 97.

³⁹ Valerija Vaitkevičiūtė, *Tarptautinių žodžių žodynas*, A–K (Vilnius: Žodynas, 1999), 202.

⁴⁰ *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, 7-asis leid. (Vilnius: Lietuvių kalbos institutas Petro ofisetas, 2012), 663.

⁴¹ Valerija Vaitkevičiūtė, *Tarptautinių žodžių žodynas*, L–Ž (Vilnius: Žodynas, 2000), 425.

būdingi skirtingoms kultūroms bei vykdomi tiek asmeniniame, tiek viešajame gyvenime.⁴² Taip pat autorė daug plačiau apibūdina ritualo apibrėžimą, kuris, remiantis tam tikrais bruožais, gali būti suprantamas kaip sąvokos ceremonija apibūdinimas. Pasak jos, „ritualas (lot. ritus – apeiga) – tai griežta simbolinių veiksmų seka, kurią atliekame tam tikru laiku ir tam tikrose aplinkybėse. Šie veiksmai dažniausiai atliekami kiek kitokia nuotaika – vidinio pakylėtumo, reikšmingumo ir šventiškumo atmosferoje <...> Jie paprastai remiasi kokiais nors gestais, judesiais, specialių tekstų ar maldų sakymu bei skaitymu. Psichologijoje ritualas dažniausiai suprantamas kaip specialią paskirtį atliekantis nežodinės kalbos elementas.“⁴³ Vadinasi, šiuo atžvilgiu dauguma išsakytų kriterijų gali būti priskiriami ceremonijos apibrėžimui. Ypač svarbu užfiksuoti, kad ceremonija turi specialią paskirtį. Jos metu tam tikros prasmės dažnai išsakomos yra ne žodine, o simboline kalba. Kaip sako kita ritualų teorijos tyrinėtoja Catherine Bell, iš tiesų nėra aiškos ir visuotinai paplitusios apibrėžties kas yra ritualai ir kaip juos suprasti.⁴⁴ Pasak jos svarbu atskirti, kas yra tikras ritualas, o – tiesiog kasdienis įprotis, turintis ritualinių elementų.

Bandydami gilintis ir žiūrėti, kokie reikšmingi simboliai egzistuoja ir kokios ceremonijos yra vykdomos šalia aptariamų monumentų, iš pradžių turime užfiksuoti, kad vien paminklų žuvusiems kovotojams ir Nežinimo kareivių kapų atsiradimai patys savaime yra tikrų tikriausi simboliai. Jie turėjo prasmę ne tik pagerbti žuvusiuosius, demonstruoti svarbiausius istorijos momentus, bet tuo pačiu kurti ar puoselėti kokios nors bendruomenės kolektyvinę atmintį. Vis tik įrengus šiuos monumentus, šalimais buvo pradėti statyti papildomi simboliniai elementai, turintys dar gilesnes reikšmes ir kuriantys kompleksiško vaizdą. Vienu dažniausiai pastebimu ir pasitaikančiu simboliu, atsiradusiu šalia paminklų ir nežinomųjų kapų, galima įvardinti Amžinosios ugnies aukurą. Toks aukuras su ugnimi dega šalia Pirmojo pasaulinio karo metu žuvusio Nežinomo kareivio kapo Paryžiuje prie Triumfo arkos, Briuselyje prie Kongreso kolonos, Romoje prie Viktoro Emanuelio II paminklo ir daugelyje kitų vietų. Romos atvejis parodo, kad aukurą rankose didingai laiko deivės Romos statula. Tokie Amžinosios ugnies aukurai taip pat būdingi ir kaimyninėms Lietuvos valstybėms. Tarkim, Lenkijoje (Varšuvoje) ir Latvijoje (Rygoje) šalia Nežinomų kareivių kapų, kurie palaidoti pagerbti ne tik Pirmojo pasaulinio karo aukas, bet ir žuvusiuosius už šių šalių laisvę Nepriklausomybės kovose, stovi aukurai, kuriuose dega Amžinoji ugnis. Dažnai Amžinosios ugnies liepsna yra pagerbiami ne vien kovotojai, bet ir kitos aukos. Pavyzdžiui, Berlyne Theodor Heuss aikštėje stovi paminklas ir dega amžinoji ugnis, skirta pagerbti iš įvairių Rytų Europos šalių išvarytiems vokiečiams Antrojo pasaulinio karo metu ir po jo. Iš šių pavyzdžių galima spręsti, jog

⁴² Zita Vasiliauskaitė, „Ritualai mūsų gyvenime“, *Bernardinai*. Žiūrėta 2017 m. balandžio 4 d. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-03-24-zita-vasiliauskaite-ritualai-musu-gyvenime/97480>

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Catherine Bell, *Ritual: perspectives and dimensions* (New York, Oxford, Oxford University Press, 1997), 2.

Amžinoji ugnis yra gana universalus ir prasmingas simbolis, dažnai primenantis svarbius praeities įvykius bei kovas ar pagerbiantis žmonių atminimą. Minėtina, kad ugnis nuo seno yra neatsiejama įvairių kultūrų dalis, taip pat ji naudojama skirtingų religijų apeigų metu. Ugnis reikalinga ir kasdieniniam naudojimui, tad ji, be jokios abejonės, yra susijusi su kiekvieno žmogaus gyvenimu. Būtent Amžinoji ugnis – ilgalaikiškumą reiškiantis simbolis. Ji nenustoja degti, tad nuolat primena, kad tam tikri dalykai nebus užmiršti.

Galima drąsiai teigti, jog su ugnimi yra susiję ir ceremonijos, vykdomos prie paminklų ar Nežinomų kareivių kapų. Nors dažnai Amžinoji ugnis gali būti tik viena iš ceremonijos dalių, bet kai kada ji gali užimti dominuojančią ceremonijos poziciją. Neblogas pavyzdys galėtų būti Paryžiuje esančio Nežinomo kareivio kapo pagerbimo ceremonija, kuri tiesiogiai susijusi su Amžinąja ugnimi. Kaip pristatoma oficialiame Triumfo Arkos puslapyje, ceremonija prie Nežinomo kareivio kapo kas vakarą prasideda 18.30 val. Šalia jo deganti Amžinoji yra vėl iš naujo uždegama Prancūzijos karo veteranų, kurie greta liepsnojančio aukuro padeda vainikus, išpuoštus Prancūzijos vėliavos spalvomis – mėlyna, balta, raudona.⁴⁵ Tokia ceremonija, tiesiogiai susijusi su amžinosios ugnies įžiebimu, yra atliekama kas dieną. Tačiau daug ypatingesnė ceremonija vyksta kiekvieną Lapkričio 11 d. minint Pirmojo pasaulinio karo pabaigą. Tuo metu prie Nežinomo kareivio kapo Paryžiuje atvyksta Prancūzijos, o kai kada kitų valstybių, prezidentas, svarbiausi šalies politikos bei kultūros veikėjai. Visi jie padeda gėlių prie žuvusiojo kapo. Be to ceremonijoje svarbią vietą užima Prancūzijos vėliavos iškėlimas. Didžiulė vėliava būna pakelta Triumfo arkos viduryje, o mažesnes šalies vėliavas rankose turintys veteranai neša prie Nežinomo kareivio kapo. Be to, visi ceremoniją stebintys žiūrovai taip pat būna pasipuošę Prancūzijos vėliavos spalvų simbolika. Neretai šitos ceremonijos metu skamba orkestro atliekama muzika. Verta paminėti, kad vėliavos šioje ceremonijoje užima svarbią vietą. Socialinės antropologijos profesorius Thomas Hylland Eriksen, tvirtina, kad būtent vėliava yra labai svarbus bendruomenės ženklas ir, žiūrint iš šių dienų perspektyvos, gali būti traktuojama kaip tautos simbolis.⁴⁶ Po ja buriasi tauta, todėl ji gali būti vienas iš vienijimą ir bendrumą simbolizuojančių ženklų. Šis Prancūzijos vėliavos panaudojimas ceremonijos metu yra reikšmingas bei parodo bendrumą, pagarbą, savos istorijos supratimą. Be to, visus šiuos simbolius sudėjus galima matyti puikiai sukurtą naratyvą, kuris ištransliuojamas kiekvienais metais tam, kad visuomenėje įsitvirtintų kolektyvinę mintį.

Dera pakalbėti ir apie kitas ceremonijas, kurios turėdamos sąryšį ir su prieš tai pateiktu Prancūzijos modelius, tuo pačiu šiek tiek skiriasi. Kai kuriose šalyse prie paminklų žuvusiems

⁴⁵ „The Unknown Soldier At The Base of The Arc De Triomphe“, *Arc de Triomphe Paris*. Žiūrėta 2017 m. balandžio 14 d. <http://www.arcdetriompheparis.com/history/the-unknown-soldier>

⁴⁶ Thomas Hylland Eriksen ir Richard Jenkins, „Some questions about flags“ In *Flag, Nation and Symbolism in Europe and America*, (London and New York, 2007), 1–2.

kovotojams ar Nežinimo kareivio kapo stovi Garbės sargyba, ir, atėjus laikui, iškilmingai pasikeičia. Kai žinia, Garbės sargyba ar kitaip Gvardija (it. Guardia – apsauga, saugojimas, sargyba) – tai privilegijuotoji kariuomenės dalis, kuri nuo gana senų laikų saugodavo ir lydėdavo svarbiausius asmenis: valdovus ar kariuomenės vadus.⁴⁷ Dabar Garbės sargyba dažniausiai vykdo valstybės ir kariuomenės reprezentacines funkcijas, dalyvauja įvairiose ceremonijose. Būtent viena iš ceremonijų – Nežinimo kareivio kapo saugojimas ir pagarbos atidavimas. Tokia ceremonija yra vykdoma prie Nežinomo kareivio kapo labai įvairiose šalyse: Jungtinių Amerikos Valstijų Nacionalinėse Arlingtono kapinėse, Graikijos sostinėje Atėnuose prie Prezidentūros, Lenkijos sostinėje Varšuvoje J. Pilsudskio skvere ir kitur. Atidžiau galima pasižiūrėti į Lenkijoje vykstančią pagarbos ceremoniją. Varšuvoje palaidotas Nežinomo kareivio kapas yra vienas iš pirmųjų monumentų, kurį pastatė nepriklausomybę atkūrusi Lenkija. Nežinomas kareivis, kaip teigia istorikas T. Jurga, aikštėje buvo laidotas kartu su 14 žemėmis užpildytų urnų, atvežtų iš skirtingų kovos laukų, kuriuose kovėsi ir žuvo lenkų kariai, gindami savo kraštą.⁴⁸ Ši vieta iš karto tapo labai svarbi kiekvienam tautiečiui ir simbolizavo didvyriškumą, pasiaukojimą bei garbę. Ji lenkų dažnai vadinama šlovės panteonu, todėl ne be reikalo tokią simbolinę tautos šventovę saugo Garbės sargyba. O šalia nežinomojo kapo, kaip jau ir buvo minėta, dega amžinoji ugnis. Įvairių švenčių metu prie monumento susirenka daug žmonių ir gali stebėti Garbės sargybos pasikeitimo ceremoniją. Pastaroji, laikydamasi nustatytų normų ir karinių tradicijų, iškilmingai atžygiuoja prie Nežinomo kareivio kapo, atiduoda pagarbą ir pakeičia prieš tai sargyboje stovėjusius karius. Be abejonės, didesnių minėjimų metu, prie Nežinomo kareivio kapo susirenka aukštas pareigas užimantys valdžios atstovai ar pareigūnai, būna dedami Lenkijos vėliavomis – balta ir raudona – išpuošti vainikai ar gėlių krepšeliai. Neretai ceremonijose pasitaiko salvių šūvių, kurie būna skirti pagerbti Nežinomo kareivio atminimą ar kitus šalies istorijos įvykius.

Apžvelgiant visus paminėtus pavyzdžius, galima pasakyti, jog ceremonijos šalia paminklų žuvusiems kovotojams ar Nežinimų kareivių kapo yra dažnai pasitaikantis dalykas. Be abejonės, ne visose šalyse buvo vykdomi vieni ar kiti ritualai, ne visur jie pasireiškėdavo vienodu intensyvumu. Kai kur ceremonijos galėjo būti atliekamos kiekvieną dieną, pavyzdžiui, ugnies uždegimo ar Garbės sargybos pasikeitimo ceremonija. O kai kur – tik ypatingų švenčių ar minėjimų metu, pavyzdžiui, vėliavų kėlimo ir nešimo ceremonija, gėlių ir vainikų dėjimo ceremonija. Viskas priklausė nuo tam tikros tautos tradicijų ir priimtinių normų. Nors Nežinimo kareivio kapo simbolika gali būti puikiai suprantama dažno žmogaus, kadangi simbolizuoja universalius dalykus. Tačiau atliekamos ceremonijos ar tam tikri ritualiniai elementai, ypač susieti su konkrečios valstybės istorija bei jos

⁴⁷ „Gvardija“, *Internetinis lietuvių kalbos žodynas*. Žiūrėta 2017 m. balandžio 15 d. <http://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Gvardija>

⁴⁸ Jurga, „Z dziejów upamiętniania ...”, 373.

švenčiamomis valstybinėmis šventėmis, ne visada gali būti aiškūs kiekvienam. Tokie minėjimai dažnai būna persmelkti tautinių bei nacionalinių elementų. Ne kiekvienas prašalaitis gali juos atpažinti ir tinkamai suprasti. Tai patvirtina ir jau minėtos Z. Vasiliauskaitės išvalgos. Pasak jos, „svečiuodamiesi kitoje šalyje į ten vykstančias šventines ceremonijas arba nekreipiamė dėmesio, arba susinerviname dėl pasikeitusio muziejų, parduotuvių darbo laiko; geriausiu atveju į ta žiūrime kaip į egzotišką nuotykį ir tikrai neišgyvename dėl šventės taip pakiliai, kaip savo Vasario 16-osios ar Kovo 11-osios.“⁴⁹ Čia dar kartą yra patvirtinama idėja, jog ceremonijos yra svarbūs ir reikšmingi ritualai, papildantys jau ir taip turimas Nežinomo kareivio kapo ar kitų paminklų simbolines prasmes. Vis tik tuo pačiu jų pagalba yra kuriami saviti simboliai, jų prasmės bei naratyvas. Vienas iš tokio dalyko pavyzdžių, yra valstybinių vėliavų naudojimas atliekant ceremoniją, kuris, iš esmės, labiau siejamas su vienos valstybės istorija ir patirtimi. Tad kad visi simboliniai dalykai būtų tinkamai įprasminami, ceremonijos yra kartojamos. Tai reikia, jog simboliais kuriamas pasakojimas yra demonstruojamas vis iš naujo ir iš naujo. Taip yra palaikoma kolektyvinė atmintis. Pasikartojančios ceremonijos neleidžia užmiršti sukurtų simbolių prasmės ir reikšmingo pasakojimo. Ypatingai tai aktualu svarbių švenčių ar minėjimų metu, kuomet susirenka didelis skaičius žmonių. Šie dalykai tiesiogiai susiję su atmintimi. Atminties kultūros teorijoje dažnai pabrėžiama, jog reikšmingi dalykai turi būti prisimenami, įsimenami ir išlaikomi. Tad galima sakyti, jog simbolinės pagerbimo ceremonijos, atsiradusios kartu su monumentais, buvo reikšmingos ir svarbios, kadangi jomis buvo įmanoma pasakyti labai daug dalykų.

⁴⁹ Zita Vasiliauskaitė, „Ritualai mūsų gyvenime“, *Bernardinai*. Žiūrėta 2017 m. balandžio 4 d. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-03-24-zita-vasiliauskaite-ritualai-musu-gyvenime/97480>

2. VYČIO KRYŽIAUS ORDINO VĖLIAVOS CEREMONIJOS IŠTAKOS

2.1. Vytauto Didžiojo karo muziejaus fenomenas ir ritualo formavimasis

Lietuva, kaip dauguma XX a. pirmosios pusės šalių, išgyveno Pirmąjį pasaulinį karą, nusinešusį daugiau nei 10 milijonų žmonių gyvybių. Tačiau po šių Didžiojo karo kovų ir negandų Lietuvai pavyko paskelbti savo nepriklausomybę, dėl kurios egzistencijos vėliau teko susikauti su nuožmiais priešininkais. Būtent po 1918 m. vasario 16-osios – Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo dienos – jau tų pačių metų pabaigoje teko ruošti kovoms, kurių metu savo iškovotą laisvę ginklu reikėjo apginti nuo trijų priešų: bolševikų, bermontininkų ir lenkų. Nepriklausomybės kovos, trukę porą metų, nusinešė nemažai aukų: 1401 žuvusiųjų, 2766 sužeistų ir 829 dingusių be žinios kovotojų.⁵⁰ Tokios netektys paskatino lietuvius imtis šių žuvusiųjų įamžinimo, o užsienio valstybėse statomi paminklai bei laidojami Nežinomų kareivių kapai, skirti pagerbti Pirmojo pasaulinio karo aukas, dar labiau sustiprino norą bei būtinybę įvykdyti panašius sumanymus. Šiam tikslui įgyvendinti buvo pasirinktas Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelis. Pats muziejus ir jo propaguojamos idėjos labai tiko žuvusių kovotojų įamžinimo vietos kūrimui bei tam tikrų ceremonijų kūrimui. Todėl reikšminga iš arčiau susipažinti su pačiu Vytauto Didžiojo karo muziejumi, jo sodelio aplinka, kuriamais monumentais ir pradėta vykdyti Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija.

Iš pradžių dera apžvelgti Vytauto Didžiojo karo muziejaus istoriją ir ieškoti ženklų, nurodančių, kodėl būtent pats muziejus ir jo erdvė tapo svarbiu bei tinkamu centru monumentų statymui ir ceremonijų kūrimui. Minėtina, kad vienu iš seniausių ir svarbiausių muziejų Lietuvoje dažnai vadinamas Vytauto Didžiojo karo muziejus savo istoriją pradeda iš karto po Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo. Nors vis dar tebegriaudint Lietuvos Nepriklausomybės kovų šūviams buvo mąstoma apie tokio pobūdžio muziejaus kūrimą. Dėl to 1919 m. gruodžio 15 d. buvo pasirašytas Įsakymas kariuomenei Nr. 205. Juo Lietuvos kariuomenės vadas generolas leitenantas Pranas Liatukas nurodo tuometiniam gydytojui pulkininkui Vladui Nagevičiui pradėti muziejaus steigimo darbus. Įsakyme rašoma: „Gydytojui pulkininkui Vladui Nagevičiui, kaipo istorijos paminklų rinkimo žinovui, pavedu imtis prie Krašto Apsaugos Ministerijos Lietuvos Karo Muziejaus tvėrimo. Pavedu jam kreiptis į įstaigas ir asmenis, kurie šiam reikalui gali padėti.“⁵¹

⁵⁰ Jonas Vaičėnė, *Lietuvos karių uniformos ir lengvieji ginklai XX amžiuje* (Kaunas: Baltos lankos, 2004), 21.

⁵¹ Įsakymas kariuomenei 205 (1919), §21.

Gavęs ne tik raštišką įsakymą pradėti tvarkyti naujai besikuriančio muziejaus reikalus, bet ir sulaukęs pasiūlymo kreiptis į reikalingas įstaigas, dalinius ir kitus muziejaus kūrimui pagalbą galėsiančius teikti žmones, jo įkūrėju ir pirmuoju vadovu paskirtas gen. lttn. V. Nagevičius net nespėjo pradėti realių darbų, nes dėl užsitęsusių kovų su Lietuvos priešininkais Nepriklausomybės kovose, 1919 m. įsakymas nebuvo įgyvendintas. Muziejaus kūrimo reikalai buvo atidėti trumpam laikui, tačiau jau po kelių metų prasidėjo realių planų įgyvendinimas.

1921 m. sausio 22 d. įsakymu kariuomenei Nr. 17 Krašto Apsaugos ministras pulkininkas leitenantas Konstantinas Žukas pareiškė steigiantis nuolatinę „Karo Istorijos Kolegiją“, kurios vienas iš tikslų: „Centrinio Karo Muziejaus ir archyvo organizavimas.“⁵² Nėgana to, tame pačiame įsakyme, antroje jo grafoje, pateiktas aiškiai suformuluotas kuriamo muziejaus tikslas ir pagrindinis uždavinys: „tikslas – pagaminti būsiančioms kartoms amžiną paminklą to, kaip Lietuva, per amžius priešų varginta, numetė vergijos pančius ir su ginklu rankoje per skausmus ir kovą pasiekė savo nepriklausomybę. <...> užduotis – atvaizduoti, kaip gimė toje pasaulio suirutėje Lietuvos Kariuomenė, kaip ji žygiavo, mušėsi ir tvarkė savo kasdienį gyvenimą.“⁵³ Čia pat pabrėžta, jog kiekvienas svarbiausias karininkų ir kareivių nuopelnas tėvynės labui turėtų būtų tinkamai bei reikšmingai paminėtas. Ir vėl centrine figūra, turėsiančia organizuoti muziejaus kūrimo darbus, buvo paskirtas muziejaus viršininku vadinamas gen. lttn. V. Nagevičius.

Kuriant Karo muziejų buvo dėtos didelės pastangos parodyti ne tik svarbiausius šalies praeities įvykius, pergalingas kovas ir galingus valdovus, bet ir demonstruoti tų dienų Nepriklausomą Lietuvą ir jos karių pastangas išlaikyti ją nepriklausoma. Tad nieko nuostabaus, jog šis muziejus turėjo būti vienu iš svarbiausių tautos ugdymo centrų, reprezentuojančių visuomenei galingą praeitį ir reikšmingą dabartį. Per 24 dienas nuo 1921 m. sausio mėnesio įsakymo pasirašymo, didelės pastangas dedant gen. lttn. V. Nagevičiui, tų pačių metų vasario 16 d. – Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės dieną – muziejus oficialiai buvo atidarytas lankytojams. Pasak istorikės dr. Aušros Jurevičiūtės, „muziejui įrengti buvo paskirta sena rusų cerkvė ir buvęs 111 Dono pėstininkų pulko maniežas.“⁵⁴ Maniežas ir šalia jo stovėjusios kareivinės, buvo suprojektuotos dar 1845 m. Jose 1868 m. buvo įkurdintas minėtas Dono pėstininkų pulkas, pastatytos arklidės ir kiti pastatai. Vėliau maniežas buvo padidintas ir greta jo prijungta cerkvė.⁵⁵ Būtent tokiuose senuose pastatuose, stovėjusiuose Vienybės (anksčiau Novobazaraja) aikštėje, pritaikius juos ekspozicijoms ir cerkvei sukūrus stilizuotos pilies bokšto formą⁵⁶, buvo įkurdintas

⁵² Įsakymas kariuomenei 17 (1921) §1.

⁵³ Ibid., §2.

⁵⁴ Aušra Jurevičiūtė, „Karo muziejaus vaidmuo kuriant švenčių tradiciją Kaune 1921 – 1930 m.“, *Kauno istorijos metraštis* 9 (2008), 171.

⁵⁵ Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė, *Gubernijos laikotarpis Kauno architektūroje* (Kaunas: Spindulys, 2001), 85.

⁵⁶ Žiūrėti priedą Nr. 8.

Karo muziejus. Jo kūrimosi situacija buvo ne iš lengvų: ne tik per tokį trumpą laiką surasti tinkamų ir vertingų eksponatų muziejaus ekspozicijoms, bet ir tvarkingai įrengti tam nepritaikytą pastatą bei jo aplinką. Kaip savo atsiminimuose apie gen. V. Nagį Nagevičių rašo B. Matulionis: prie senojo muziejaus pastato „buvo apleista, netvarkinga prekyvietė, į kurią prekymečių dienomis vis dar suvažiuodavo Kauno apylinkių ūkininkai. Gen. Nagevičiaus nuopelnas, kad jis, numatydamas Karo Muziejaus reikšmę, iš pat pradžios energingai pradėjo tvarkyti Muziejaus aplinką.“⁵⁷ Net tik pati aplinka, bet ir senas bei muziejaus eksponatams kenkiantis pastatas buvo vieni iš svertų, nulėmusių pasikeitimus.

1930 m. švenčiant Vytauto Didžiojo 500-ąsias mirties metines, buvo nutarta Karo muziejų pavadinti Vytauto Didžiojo vardu bei pradėti naujo, specialiai muziejui skirtą, pastato statybas. Nors prieš tai senoje cerkvėje ir manieže įsikūręs muziejus lankytojų stygiumi nesiskundė (apytiksliais amžininkų duomenis „per pirmuosius 1924 metų septynis mėnesius Muziejų aplankė 90.000 asmenų“⁵⁸), tačiau tiek aplinka, tiek nauji poreikiai reikalavo permainų. Buvo mąstoma ne tik apie naują muziejaus pastatą, bet ir apie vis dar gają Tautos muziejaus viziją. Iš tiesų 1904 m. rusų administracijai panaikinus Lietuvių kalbos ir spaudos draudimo pančius, tai davė akstiną kurti įvairioms draugijoms ir plėtoti laisvesnėms idėjoms. Tuo pagrindu 1907 m. susikūrė net kelios draugijos – Lietuvių mokslo draugija ir Lietuvių dailės draugija – puoselėjančios viziją sukurti Tautos muziejų, kuris turėjo būti vienu iš svarbiausių ir geriausių paminklų tautos praeičiai atminti bei atlikti vienytojo vaidmenį.⁵⁹ Nors idėjų ir realių planų buvo įvairių, pavyzdžiui statyti tokį muziejų Gedimino kalne Vilniuje, tačiau tuo metu daug ką nulėmė susidariusi politinė situacija, o kiek vėliau užgriuvęs Pirmasis pasaulinis karas bei prasidėjusi Lietuvos sostinės Vilniaus okupacija. Tai ir nulėmė realių planų įgyvendinimą ne Vilniuje, o Kaune. Visus šiuos įvykius puikiai aprašo dr. Nastazija Keršytė: „1919 m. buvo atgaivinta Tautos muziejaus įsteigimo idėja. Šio statuso siekė Valstybės, Karo muziejai, Čiurlionio galerija. Lietuviai savo Tautos muziejų įsivaizdavo panašų į kitų tautų nacionalinius muziejus, kurie buvo tautos istorinio kelio šlovės, tautinės kultūros panteonai. 1936 m. jie sukūrė Vytauto Didžiojo Tautos muziejų: ne monolitini, o susidedantį iš dviejų esančių po vienu stogu savarankiškų – Vytauto Didžiojo karo ir Vytauto Didžiojo kultūros muziejų.“⁶⁰ Remiantis tyrėja, Tautos muziejaus (kitų šalių pavyzdžiu Nacionalinio muziejaus) idėja

⁵⁷ *Generolo gydytojo Vlado Nagiaus Nagevičiaus gyvenimo ir darbų apžvalga*, Sudarė B. Matulionis. (Connecticut: Immaculata Press, Putnam, 1962), 89–90.

⁵⁸ *Ibid.*, 161.

⁵⁹ Nastazija Keršytė, *Lietuvos muziejai iki 1940 m. Lietuvos muziejų raida XVI – XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje* (Vilnius: Sapnų sala, 2003), 97–98.

⁶⁰ *Ibid.*, 103.

buvo įgyvendinta 1936 m. pastačius naują muziejaus pastatą⁶¹ ir įkurdinus Vytauto Didžiojo muziejų, kurio viena iš dalių buvo Karo muziejus.

Vytauto Didžiojo karo muziejus nuo pat savo pirmųjų egzistavimo dienų buvo tas muziejus, kuris vienaip ar kitaip jungė tautą. O susidariusios situacijos, ypač Vilniaus okupacija, galutinai padėjo tašką tokios kultūros įstaigos formavimuisi Kaune, Laikinojoje Lietuvos sostinėje. Ne vien pats muziejus, bet ir erdvė šalia jo, pradėjo kurtis tapdama savotišku traukos centru. Iš tikrųjų nuo pat oficialaus muziejaus įsitvirtinimo keitėsi ir muziejaus vidus, ir išorė. Atsirado ir plėtojosi sodelis, kuriame buvo pradėti statyti įvairūs monumentai bei tikslingai kuriama tautinių simbolių visuma. Karo muziejus, besiremdamas savo tikslais ir uždaviniais⁶², plėtojo ekspozicijas, pasakojančias apie karybos ir valstybės istoriją, stengėsi pagerbti ir paminėti kiekvieno karininko ar kareivio nuopelnus, kurie buvo susiję su valstybe, jos gynyba bei apsauga. Tad buvo orientuojamasi į neseniai įvykusias Lietuvos Nepriklausomybės kovas. O kaip ir Pirmojo pasaulinio karo kovotojų netektys kitose valstybėse (o tuo pačiu ir Lietuvoje), taip ir Lietuvos Nepriklausomybės kovų aukos buvo labai svarbios. Norint jas pagerbti buvo priimtas tuo sprendimas – žuvusiųjų pagarbai pastatyti paminklą. Todėl 1921 m. spalio 16 d. Karo muziejaus sodelyje buvo atidengtas paminklas „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“⁶³, kurio pagrindiniai projektuotojai buvo architektas Vladimiras Dubeneckis ir skulptorius Juozas Zikaras.⁶⁴ Reikšminga idėja iš paprastų lauko akmenų, surastų Nepriklausomybės kovų laukuose, kur savo gyvybes už kraštą atidavė tautos sūnūs, pastatyti monumentą buvo teigiamai sutikta. Tačiau užmojams didėjant buvo kuriama Tautos garbės alėja, todėl ne tik šis, bet ir kiti įvairūs paminklai buvo pradėti statyti vienas po kito. „Tautos garbės alėjoje stovėjo žymiųjų Lietuvos žmonių paminklai – biustai ant aukštų, lieknų, kvadratinų postamentų.“⁶⁵ 1923 m. čia pastatytas Jono Basanavičiaus biustas, 1927 m. Simono Daukanto ir Vinco Kudirkos biustai, 1928 m. Laisvės statula, 1930 m. Vilniaus Gedulo paminklas. Po 1936 m. naujo muziejaus pastato atsiradimo ir sodelio pertvarkymo, toliau plėtojosi paminklų statymas: 1937 m. buvo pastatytas Maironio, 1938 m. – Antano Juozapavičiaus, Povilo Lukšio, Vlado Putvinskio, Silvestro Žukausko, 1939 m. – Petro Vileišio ir Martyno Jankaus biustai. „Į šiaurės vakarus nuo „Žuvusiųjų už Lietuvos laisvę“ paminklo pastačius „Knygnešio“, „Sėjėjo“ skulptūras (1939), postamentą skulptūrai „Lietuvos mokykla 1864 – 1904“ ir „Knygnešių sienelę“ (1940),

⁶¹ Žiūrėti priedą Nr. 9.

⁶² Įsakymas kariuomenei 17 (1921), §2.

⁶³ Žiūrėti priedą Nr. 10.

⁶⁴ *Kovų už tautos laisvę ir nepriklausomybę šventovė* (Kaunas: LK KKC 2016), 40.

⁶⁵ *Nukentėję paminklai*. Sudarė M. Skirmantienė, J. Varnauskas (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidykla, 1994), 46–47.

susiformavo Spaudos draudimo atgimimo sodelis.“⁶⁶ Visi šie monumentai turėjo kurti tautos istorijos pasakojimą, budinti tautiečių atmintį.

Tačiau vien muziejaus įkūrimas ir minėtų paminklų pastatymas negarantavo tinkamo žuvusiųjų pagerbimo ir savo tautos istorijos reprezentavimo. Dėl šių priežasčių muziejaus viršininkas pradėjo inicijuoti naujos ceremonijos susikūrimą. Jos esmė – atiduoti pagarbą už Lietuvos laisvę žuvusiems kariams ir demonstruoti didingą šalies istoriją. Visi matantys šias apeigas turėjo suvokti, kad šalies laisvė nebuvo lengvai pasiekta, todėl dera įvertinti senelių, tėvų, brolių pastangas ir verta susimąstyti apie nepriklausomybės reikšmę. Šį dalyką yra pastebėję ir amžininkai. Atsiminimuose apie gen. lttn. V. Nagevičių mokytoja U. Jauniškienė rašo: „Laisvę atgavus, gen. Nagius susirūpino tautos auklėjimu, kad atkovota nepriklausomybė išliktų gyva. <...> Gen. Nagius pasiryžo sukurti Karo Muziejų, kuris akivaizdžiai šviestų ir auklėtų tautą.“⁶⁷ Būtent dėl jaunosios karto patriotinio ugdymo ir naujų tautinių tradicijų kūrimo žmonės neretai jį pavadindavo tautiškumo ugdytoju. Pirminė idėja apskritai atiduoti pagarbą prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ buvo paskelbta jau 1922 m. rugsėjo 25 d. Įsakymu kariuomenei Nr. 207: „Kariuomenėms dalims ir komandoms, einant Kaune pro Karo Muzėjaus sodną, atiduoti „Žuvusiems už Lietuvos Laisvę“ paminklui nustatyta karinę pagarbą žuvusiųjų atminčiai pagerbti.“⁶⁸ Šis pagarbos atidavimas gali būti laikomas ceremonijos užuomazgomis. Visgi tiksliausias ceremonijos reglamentavimas yra pažymėtas kitame, tų pačių metų pabaigos įsakyme. Jis skamba štai taip: „Valstybinė ir tautinė vėliavos Karo Muzėjaus bokšte, o taip pat Vyties Kryžiaus vėliava prie „Žuvusiems paminklo“ nuo gruodžio mėn. 1 dienos iki sausio mėn. 31 dienos imamai iškeliamos 9 val. ryto, o nuleidžiamos saulei leidžiantis. Kitais metų mėnesiais vėliavos iškeliamos 8 val. ryto ir nuleidžiamos saulei leidžiantis.“⁶⁹ Būtent jame ir yra apibrėžiama, kuriuo metu derėtų atlikti ceremoniją, naudojant 3 šaliai svarbias vėliavas – Valstybinę, Tautinę ir Vyčio Kryžiaus ordino. Visgi Valstybinė bei Tautinė vėliavos kabodavo ant muziejaus statinių, o Vyčio Kryžiaus ordino vėliava kiekvieną kartą būdavo atskirai išnešama ir pakeliama prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ kaip didžiausias ir svarbiausias pagarbos ženklas. Galiausiai 1923 m. birželio mėnesį buvo atliktas visas ceremonialas su jam būdingomis dalimis.⁷⁰

1921 m. pastatytas paminklas „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ ir kiek vėliau pradėta vykdyti vėliavos ceremonija turi daug sąsajų ir su kitose šalyse vystytais panašaus pobūdžio paminklais bei ritualais. Pirmajame skyriuje aptarti monumentai rodo, kad statyti juos, atlikti įvairias ceremonijas buvo populiarus ir reikšmingas būdas pagerbti žuvusius, kurti savo valstybės

⁶⁶ *Nukentėję paminklai...*, 47.

⁶⁷ *Generolo gydytojo Vlado Nagiaus*, 68, 73.

⁶⁸ Įsakymas kariuomenei 207 (1922), §1.

⁶⁹ Įsakymas kariuomenei 278 (1922), §2.

⁷⁰ *Kovų už tautos laisvę ir nepriklausomybę šventovė* (Kaunas: LK KKC 2016), 41.

naratyvą, gaivinti visuomenės kolektyvinę atmintį. Panašios tendencijos klostėsi ir Lietuvoje. Nereikia pamiršti, kad svarbiausi šalies žmonės puikiai žinojo, kokie dalykai dedasi aplinkinėse šalyse: kad ten kuriasi įvairūs paminklai, apliekamos įvairios ceremonijos. Kaip rašo dr. S. Gečas, Paryžiuje po Triumfo arka ant palaidoto Nežinomo kareivio kapo „pirmąjį vainiką nuo Lietuvos 1923 m. kovo 23 d. padėjo tuomečiai ministras pirmininkas Ernestas Galvanauskas ir ambasadorius Vaclovas Sidzikauskas.“⁷¹ Apsilankymas kitose valstybėse, greičiausiai, galėjo sustiprinti norą ir čia plėtoti naujas idėjas bei ceremonijas. Galiausiai po kiek laiko, t.y. 1934 m. lapkričio 23 d., šalia paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ buvo iškilmingai palaidotas Nežinomas kareivis. Jo palaikai buvo tinkamai pagerbti atliekant jau keletą metų gyvuojančią Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremoniją⁷². Vytauto Didžiojo vėliava papuoštas kareivio karstas su palaikais buvo atgabentas iš Ilūkstės apylinkių, Latvijoje.⁷³ Kaip yra tvirtinama ne vieno amžininko atsiminimuose, tuo metu „muziejų lankė minios žmonių, kad savo akimis pamatytų didingą Lietuvos praeitį, kas apeigose prie Paminklo žuvusiems ir Nežinomojo Lietuvos kareivio kapo pareikštų pagarbą ir dėkingumą tiems, kurie savo gyvybės auka davė Lietuvai laisvę.“⁷⁴ Tad pats muziejus ir šalimais esantis sodelis tapo tikru tautos židiniu, o į muziejaus bokštą įkeltas JAV lietuvių padovanotas Laisvės varpas „atstojo senovės kanklių dainą.“⁷⁵

Taigi, Vytauto Didžiojo karo muziejus nuo pat susikūrimo pradžios buvo fenomenalus ir vykdė savo numatytą misiją: pristatė valstybės istoriją, kalbėjo apie kovas, kurių pagalba šalis tapo nepriklausoma, ir stengėsi pagerbti kiekvieną žodžiu bei ginklu prisidėjusį prie laisvės iškovojo. Susidariusios politinės situacijos ir vėliau plėtojama Tautos, kitaip tariant nacionalinio, muziejaus idėja nulėmė tai, kad ši įstaiga tapo centrine vieta, kurioje naudojant įvairius paminklus, simbolines prasmes ir kitas detales buvo galima kurti atitinkamą naratyvą ir kas kartą jį demonstruoti visuomenei. Šią mintį papildyti galėtų dr. N. Keršytės išvalgos. Remiantis ja, derėtų atsiminti tokią schemą: „nacija → valstybė → nacionalinis muziejus. Nacionaliniai muziejai yra tik laisvos tautos, nepriklausomos valstybės nacionalinio tapatumo reprezentavimo institucijos.“⁷⁶ Būtent reprezentacijai ir pagarbos atidavimui tokia vieta buvo tinkama statyti paminklą „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“, laidoti Nežinomo kareivio palaikus ir atlikti Vyčio Kryžiaus ordino ceremoniją. Pastaroji, iniciuota viršininko gen. lt. V. Nagevičiaus, pirmą kartą buvo pradėta vykdyti praėjus

⁷¹ Gečas, „Nežinomo kario kapui ...“, 9–10.

⁷² Žiūrėti priedą Nr. 11.

⁷³ „Vytauto Didžiojo karo muziejaus svarbiausių įvykių kronika. 1919 – 1951“, *Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanachas* 2010 (2011), 46.

⁷⁴ Generolo gydytojo Vlado Nagiaus ..., 161.

⁷⁵ Karo invalidas J. P. Barčius, „Nepriklausomybės šventė ir Laisvės varpo dešimtmetis“, *Karys* 7 (1932), 129–130.

⁷⁶ Nastazija Keršytė, *Lietuvos muzeologija. Lietuvos muzeologijos raida XVIII amžiaus antroje pusėje – XXI amžiuje* (Vilnius: Akademine leidyba BALTO print, 2016), 166.

šiek tiek laiko nuo paminklo žuvusiųjų garbei pastatymo. Kaip ir kituose kraštuose, taip ir čia panašiais būdais, bet naudojant savo simbolius, buvo gerbiami žuvusieji, pristatoma sava istorija.

2.2. Ceremonijos vykdytojai

Išskirtinę Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremoniją turėjo vykdyti garbingi ir su šia idėja susiję žmonės, todėl ne veltui kas rytą ir kas vakarą muziejaus ekspozicijomis ir vėliavų ceremonija užsiimdavo to meto Karo invalidai – Nepriklausomybės kovose kovoję ir iš jų sužeisti sugrįžę kariai. Gali kilti klausimas, kodėl būtent šie suluošinti kariai buvo paskirti ceremonijos atlikimui. Šį klausimą pats užduoda ir kuo puikiausiai į jį atsako amžininkas generolas S. Raštikis: „Iš kur atsirado tie simboliniai kariai? Kas jie? Tai tie patys, kurie buvo kartu, viename būry su anais, kurių vardai auksu išrašyti žuvusiųjų karių kriptoje. Tai tie, kurie kartu su Nežinomuoju kareiviu gynė Lietuvos laisvę, tai sužaloti, tačiau likę gyvi Lietuvos laisvės kovų kariai.“⁷⁷ Būtent ši generolo išsakyta mintis puikiai parodo, kad Karo invalidai buvo tie žmonės, kurie patys dalyvavo mūšiuose, narsiai kovėsi už tėvynės garbę, laisvę ir nepriklausomybę. Kitų, t.y. sveikų ir kovose nedalyvavusių šalies karių, paskyrimas atlikti tokio pobūdžio ceremoniją būtų buvęs gražus, tačiau galbūt mažiau prasmingas gestas. Negana to, pasibaigus Lietuvos Nepriklausomybės kovoms ir likus nemažam skaičiui sužeistų ar invalidais tapusių žmonių, greitai reikėjo spręsti šį klausimą ir gana opią problemą. Jauni, tačiau kai kada profesijos nespėję įgauti arba suluošinti, ir negalintys dirbti savo anksčiau vystytus darbus, kariai, buvo nemažas iššūkis Lietuvai. Kaip rašo istorikė dr. A. Jurevičiūtė, tirdama Lietuvos karo invalidų istoriją, „pirmasis su šia problema susidūrė Karo sanitarijos viršininkas gydytojas gen. lttn. V. Nagevičius. Ką daryti su kariais invalidais, išrašytais iš ligoninės? Kaip juos aprūpinti būtiniausiais dalykais?“⁷⁸ Būtent muziejaus viršininkas ir užsiėmė Karo invalidų reikalais ir daug prisidėjo prie jų įdarbinimo, pašalpų skyrimo klausimų ir t.t. Tad muziejuje pradėjo dirbti būrelis Karo invalidų, kurie pradėjo saugoti muziejų, prižiūrėti ekspozicijas, aplinką ir vykdyti kasdieninę ceremoniją.

Dar prieš oficialiai įsikuriant Karo muziejui, gen. lttn. V. Nagevičius kreipėsi į tuometinę Lietuvos Krašto apsaugos ministrą prašydamas Karo invalidus įdarbinti muziejuje. Tai patvirtina šis šaltinis: „Pareiškimas Krašto apsaugos ministeriui / 1921 m. sausio 13 d. Nr. 527 / [...] Prie šio pristatau Tamstai sąrašą invalidų iš kurių geistina būtų parinkti personalą tarnautojų būsimam Karo Muzėjui. / Atsižvelgiant į reikalą kiek galima greičiau tą įvykdyti, prašau Tamstos parėdymo Rikiuotės skyriui, skubiai telefonograma pareikalauti iš dalių, kurioms šitie kareiviai priklauso, jų bendros charakteristikos ir ar pulko vyriausybės mano juos pristatyti prie apdovanojimo „Vyties

⁷⁷ Generolo gydytojo Vlodo Nagiaus ..., 177.

⁷⁸ Aušra Jurevičiūtė, „Karo invalidai ir jų globėjai“, *Kardas* 4 (2014), 12.

Kryžiumi“ už narsumą.“⁷⁹ Remiantis knygoje apie gen. lt. V. Nagevičių surinkta informacija yra aišku, jog jau 1921 m. lapkričio mėnesį buvo nustatyta 10 karo muziejaus etatų, kuriuos „turėjo užimti karo invalidai, Vyties kryžiaus kavalieriai, kurie turėjo būti salių saugotojai ir eiti sargybą prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę.“⁸⁰ Tad muziejus turėjo tapti, ir tapo, aplinka, kuri ne tik įdarbino kovų laukuose sužeistus Lietuvos karius, bet ir priskyrė jiems simbolinę pareigą – vykdyti ceremonijos apeigas prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę.“

Ne kiekvienas Karo invalidas galėjo vykdyti ceremoniją. Tai buvo pareiga, priskirta tik pasižymėjusiems ir apdovanotiems kariams. Kaip rašoma tame pačiame gen. ltn. V. Nagevičiaus pareiškime Krašto apsaugos ministrui, „svarbu, kad muziejaus tarnautojai būtų visais žvilgsniais ištikimiausi ir dori žmonės, o be to dar visuomenės akyse turėtų autoritetą narsių karžygių dėl tėvynės labo tapusių invalidais.“⁸¹ Pasak istorikės dr. A. Jurevičiūtės, „pirmieji Karo muziejaus saugotojai buvo karo invalidai, Vyties kryžiaus kavalieriai Antanas Sereika, Jonas Dūda, Jonas Janužis, Jonas Byla, Akymas Sazanovas, Jurgis Pratkevičius, Jonas Karutis.“⁸² Būtent tik vienu iš žymiausių to meto ordinų – Vyčio Kryžiaus ordinu – apdovanoti Karo invalidai galėjo prisidėti minimų apeigų. Šis ordinas iki šiol yra svarbus karinio pobūdžio valstybinis apdovanojimas, kuris įteikiamas tik pasižymėjusiems bei narsiai gynusiems Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę žmonėms.⁸³ Jo atsiradimas sietinas su šalies Nepriklausomybės kovomis. 1919 – 1920 m. kovojant su trimis Lietuvos priešais – bolševikais, bermontininkais ir lenkais – atsirado daug drąsių, ryžtingų ir pasižymėjusių karių, tad buvo nuspręsti juos apdovanoti bei pagerbti įteikiant neeilinį ordiną. Tad jau 1919 m. prasidėjo geriausio apdovanojimo – ordino – kūrimo darbai, kurie išaugo į Vyčio Kryžiaus ordino sukūrimą.⁸⁴ Buvo sukurtas ne tik ordinas, bet ir Vyčio Kryžiaus ordino vėliava, kuri iškilmingai buvo keliama bei nuleidžiama ceremonijoje Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje. Šis ordinas buvo svarbus simbolis, kuris reiškė didelį pasiaukojimą už Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės egzistavimą. Tuo pačiu tai narsą ir drąsą reiškiantis simbolis, todėl būtent ordino spalvomis puoštomis ir specialiai pasiūtomis uniformomis buvo apsivilkę Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos vykdytojai.

Šio ordino spalvos – juoda ir raudona – labai daug reiškė visai ceremonijai. Būtent tuo kolorito pagrindu buvo sukurtos juodos bei raudonos spalvos uniformos⁸⁵, dėvėtos Lietuvos karo

⁷⁹ 1921 m. sausio 13 d. Gen. ltn. V. Nagevičiaus pareiškimas Krašto apsaugos ministrui, LCVA, f. 1764, ap. 1, b. 13, l. 2.

⁸⁰ *Generolo gydytojo Vlado Nagiaus ...*, 103.

⁸¹ 1921 m. sausio 13 d. Gen. ltn. V. Nagevičiaus pareiškimas Krašto apsaugos ministrui, LCVA, f. 1764, ap. 1, b. 13, l. 2.

⁸² Aušra Jurevičiūtė, „Senojo muziejaus istorija 1919 – 1930 m.“, *Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanachas* 2006 (2007).

⁸³ Algimantas Astikas, *Lietuvos ordinais, medaliai ir ženkleliai 1918 – 1940* (Vilnius: Mintis 1993), 15.

⁸⁴ Vilius Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai. Vyčio Kryžiaus kavalieriai (1918 – 1940)*, T 1. (Vilnius: Daigai 2008).

⁸⁵ Žiūrėti priedą Nr. 12.

invalidų, atliekant iškilmingą ceremoniją. Šios spalvos turėjo savo simboliką ir reikšmes. Jas taikliai apibūdino gen. S. Raštikis. Remiantis generolo atsiminimais, Karo invalidų „drabužiai juodi, papuošalai raudoni, ženklai blizga auksu. Tai žemė, kraujas ir garbė.“⁸⁶ Tokios prasmingos spalvos derinosi ir su pačia apeigų idėja – pagerbti žuvusius, kurie praliejo kraują dėl Lietuvos žemės. Detaliau kalbant apie Karo invalidų uniformas ir peržiūrėjus 1923 m. kovo 27 d. Įsakymą kariuomenei Nr. 53 galima rasti įrašą, kuriame detaliau aprašoma, kokia turėtų būti minima uniforma. Įsakyme teigiama: „Invalidų komanda: Viskas kaip pėstininkų, išėmus: 1) Apykaklę ir antpečius: rudai raudonos (plytos) spalvos. Tokie pat ir kantai paliai munduro kraštus. 2) Kelnės: ilgos be pakučių su vienaėiliu lampasu rudai raudonos (plytos) spalvos. 3) Trikampiai: Kaip tose dalyse, kur tarnavo invalidas. Spalva, numeracija ir techniškai ženklai spalvos irgi sulig dalies.“⁸⁷ Vadinasi, Karo invalidų uniforma buvo beveik tokia pati kaip ir pėstininkų, tačiau skyrėsi tam tikros spalvos ar ženklai. Šiuo atžvilgiu, apykaklė, antpečiai, lampasai buvo raudonos (plytų) spalvos. Medžiagos, iš kurių buvo pagaminta uniforma – tokios pat kaip pėstininkų. Munduras iš vilnonės medžiaga, kelnės – munduro gelumbinės, vasarinės kelnės – kitelio medžiagos, milinė – vilnonės medžiagos, batai – odiniai, juodi arba tamsiai rudi.⁸⁸ Karo invalidams prireikus uniformų, dažnai buvo prašoma raudonos spalvos medžiagos, kadangi šiuo atžvilgiu ji skyrėsi nuo įprastų medžiagų naudotų siūti kitas uniformas kariuomenėje. Tai patvirtina 1929 m. liepos mėn. gen. lt. V. Nagevičiaus ir Karo muziejaus konservatoriaus kapt. A. Šeštakauskio susirašinėjimai su kariuomenės intendantūra. Viena iš laiškų rašoma: „Kariuomenės Intendantui / Prašau Tamstą parėdymo priimti į sandėlį: žiem. Mundurams medž. 6,08 metr., žiem. kelinėms medž. 9,54 metr. ir pamušalą su smulkiais priedais, nes karo muziejaus tarnautojams – invalidams aprengti, dėl skirtingos nuo kariuomenės uniformoms ta medžiaga netinka.“⁸⁹ Kitame tų pačių metų laiške intendantūrai muziejaus viršininkas ir konservatorius tvirtina, kad muziejui reikalingos štai tokios medžiagos: „Milinių medžiaga / Milinių pamušalas / Mundurų žiem.medžiag. / Mundurų žieminis pam. / Kelinių žiem.medžiagos / Keln.žiem.pam.ir kišen. / Kantų gelumb.raudonos / Sagų didelių milinės mundurams / Sagų mažų milinėms ir mundurams / Sagų paprastų keln. Ir įvairių / Kablių mundurams ir milinėms apyr. Pastaba: Raudona medžiaga reikalinga apykaklėms, antpečiams, rankogaliams milinių bampasams (banrpesas) ir M(N)iautams – kurie dedami raudonos spalvos.“⁹⁰ Tokia savita, juodos ir raudonos spalvų, uniforma išskyrė šiuos tarnautojus nuo kitų

⁸⁶ *Generolo gydytojo Vlado Nagiaus*, 177.

⁸⁷ Įsakymas kariuomenei 53 (1923), II skyrius, §6.

⁸⁸ Įsakymas kariuomenei 53(1923), I skyrius, §1.

⁸⁹ 1929 m. liepos 9 (21) d. Gen. lt. V. Nagevičiaus ir kapt. A. Šeštakauskio susirašinėjimas su kariuomenės intendantūra, LCVA, f. 1764, ap. 1, b. 147, l. 24.

⁹⁰ 1929 m. gruodžio 15 d. Gen. lt. V. Nagevičiaus ir kapt. A. Šeštakauskio susirašinėjimas su kariuomenės intendantūra, LCVA, f. 1764, ap. 1, b. 147, l. 40.

karių⁹¹. Jie ne tik dėvėjo kitoniškas bei simboliškas uniformas, bet taip pat turėjo kitų išskirtinumų: baltas pirštines, šalmsus bei pikes. Jų naudoti vokiški šalmai M16 (ir vėlesnės jų modifikacijos M17 ir M18) buvo su kaktos srityje puoštais žalvariniais Vyčio kryžiais,⁹² o pikės, naudotos ceremonialo metu, buvo su pritvirtinta Vyčio Kryžiaus kaspino spalvų vėliavėle (taip pat juodos-raudonos spalvų). Iki šių dienų Karo muziejaus saugotojų karo invalidų atributika – uniforma, pikė su pritvirtinta Vyčio Kryžiaus kaspino spalvų vėliavėle, trimitas yra demonstruojami Vytauto Didžiojo karo muziejuje.

Tad Lietuvos Karo invalidai tapo neatsiejami nuo Vytauto Didžiojo karo muziejaus ir ten vykdytos ceremonijos. Visi jautė pagarbą šiems kovose sužeistiems kariams, tad net ir mažiausia jų pajuoka buvo vertinama neigiamai. Tai byloja dr. J. Basanavičiaus atsiminimai. Jis prisimena gana pamokančią istoriją: „laikė vėliavos nuleidimo ceremonijos N. pulko išdykęs kareivis draugų tarpe pašiepė einantį su lazda klišą invalidą su pike garbės sargyboje palei paminklą. Apie tai buvo pranešta artimiausiam viršininkui ir tas jį nubaudė areštu.“⁹³ Šis atsitikimas jaunam kareiviui bei kitiems ceremonijas mačiusiems žmonėms davė pamoką, jog Karo invalidai yra pagarbos verti žmonės, nes kovėsi už šalies nepriklausomybę. Būtent dėl jau minėtų nuopelnų Karo invalidai buvo paskirti atlikti Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremoniją prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“, o vėliau ir prie Nežinomo kareivio kapo.

2.3. Ceremonijos sudėtis ir eiga

Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija nėra tik paprastas vėliavos pakėlimo ir nuleidimo ritualas. Iš tiesų tai simbolinė, savo nustatytą tvarką turinti ceremonija. Tad norėtusi plačiau aparti šios Karo invalidų vykdytos ceremonijos sudėtį ir eigą. Detaliau analizuojant ceremonijos sudėtį svarbu paminėti, kad Karo invalidų garbės sargybą ceremonijos metu sudarė 10 karių (Karo invalidų), 2 trimitininkai ir pučiamųjų bei mušamųjų orkestrėlis. Ši sudėtis gana gerai matoma viename iš Vytauto Didžiojo karo muziejaus fonduose rastų negatyvų⁹⁴. Kalbant apie ceremonialo sudėtį, minėtina, jog jis susideda iš dvejų dalių: kasdienio vėliavos pakėlimo ir nuleidimo. Remiantis 1922 m. įsakymu kariuomenei Nr. 278 yra reglamentuojama, jog žiemos metu, t.y. nuo gruodžio 1 d. iki sausio 31 d. ceremonija prasideda 9 val. ryte ir baigiasi saulei leidžiantis, o

⁹¹ Žiūrėti priedą Nr. 12.

⁹² Vidmantas Airini, „Kariuomenių šalmai XX – XXI a.“, *Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanachas* 2009 (2010), 135 – 136.

⁹³ Dr. Jonas Basanavičius „Iš Karo Muzėjaus istorijos“, *Lietuva* 238 (1924), 2.

⁹⁴ Žiūrėti priedus Nr. 13 ir 14.

kitais mėnesiais pradžia yra nuo 8 val. ryto, pabaiga – saulei leidžiantis.⁹⁵ Tačiau remiantis amžininkų atsiminimais, galima daryti išvadą, jog vėliavos pakėlimo ir nuleidimo laikas galėjo kisti. Pasak jų, tam tikru metu ceremonijos pradžia būdavo šiek tiek ankstesnė nei rašoma 1922 m. įsakyme. Ji galėjo vykti ir apie 7 val. ryto.⁹⁶ Kituose tyrimuose yra sakoma, jog „ceremonialas, skirtas žuvusiems už Lietuvos laisvę kariams pagerbti, prasidėdavo ryte ir nuleidimu 20 val. vakare. Žiemą rytinės apeigos buvo atliekamos vėliau, o vakarinės – saulei leidžiantis.“⁹⁷ Vis tik aišku yra viena: ceremonijos pirmąją dalimi – vėliavos pakėlimo ritualu – galima vadinti gana ankstų ryto metą (žiemą ceremonija vykdavo šiek tiek vėliau nei vasarą), o ceremonijos antrąją dalimi – vėliavų nuleidimo ritualu – vakaro metą (saulei leidžiantis). Amžininkų prisiminimų puslapiuose bei to meto spaudoje galima aptikti įvairių ceremonijos aiškinimų. Vienur yra tvirtinama, jog vėliava buvo keliama tik viena, kitur – jog net kelios. Tačiau remiantis 1922 m. reglamentu ir vartant nuotraukas, kuriose yra įamžinta ceremonija ir muziejaus pastatai, galima sakyti, jog Valstybinė ir Tautinė vėliavos šios ceremonijos metu buvo pagerbiamos bei kai kada pakeliamos, tačiau iškilmingai ir specialiai prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ ir Nežinomo kareivio kapo pakeliama būtent Vyčio Kryžiaus ordino vėliava.

Kaip rašoma Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanache, ceremoniją pradėdavo Karo invalidai, užsidėję šalms, puoštus Vyčio Kryžiumi, apsivilkę savo uniformomis, užsimovę baltas pirštines ir į rankas paėmę ilgas pikes, prie kurių buvo prisegtos Vyčio Kryžiaus kaspino spalvų vėliavėlės.⁹⁸ Taisyklingai išsirikiavę dvejomis eilėmis jie išeidavo pro pagrindines muziejaus duris. Ceremonija neapsieidavo be trimito perduodamų signalo garsų ir orkestro muzikos. Tad prieš Karo invalidų garbės būriui pajudant link paminklo ir kapo iš muziejaus bokšto trimitininkas duodavo signalą „Susirinkti“, t.y. pasiruošti ceremonijai. Vienas trimitininkas, pasak generolo S. Raštikio, stovėdavo ir signalus perduodavo muziejaus bokšte, o kitas atsakydavo stovėdamas prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ ir Nežinomo kareivio kapo.⁹⁹ Pasak generolo, tai „simbolizavo Lietuvos Nepriklausomybės kovų karių dvasių pašnekesį: tarpo bokšto viršūnės ir paminklo papėdės, tarp padangių ir Nežinomojo kareivio poilsio vietos, tarp Dangaus ir Žemės.“¹⁰⁰

Ceremonija toliau neapsieidavo be muzikantų. Keturi pasitempę trimitininkai, o kai kada ir didesnis jų būrys (galėjo būti 10-12 muzikantų), kurie grodavo kapelmeisterio J. Gudavičiaus (kuris

⁹⁵ Įsakymas kariuomenei 278 (1922), §2.

⁹⁶ *Generolo gydytojo Vlado Nagiaus ...*, 103-105.

⁹⁷ „Vytauto Didžiojo karo muziejaus svarbiausių įvykių kronika. 1919 – 1951“, *Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanachas* 2010 (2011), 20 – 22.

⁹⁸ *Ibid.*

⁹⁹ Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos ...*, 362.

¹⁰⁰ *Generolo gydytojo Vlado Nagiaus ...*, 176-177.

vėliau suorganizavo Karo invalidų orkestrą¹⁰¹ sukurtą „Invalidų maršą“, eidami darnia rikiuote lydėdavo Karo invalidus iki paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“. Čia Karo invalidai turėdavo išsirikiuoti veidais į muziejaus sodelį. Garbės sargybos vyresnysis viršila paduodavo specialią komandą, „Lietuvos valstybės vėliavą ginklu gerbk“ (pakeliant ar nuleidžiant vėliavas). Kaip rašoma generolo S. Raštikio atsiminimuose, tada orkestras užgrodavo Lietuvos himną. Nuleidžiant vėliavas, buvo antras komandavimas: „Vėliavas nuleisk!“ Tuo metu buvo grojamas maršas. O galiausiai vėliavas nuleidus, būdavo trečias komandavimas: „Už žuvusius už Lietuvos laisvę maldai“. Ir tuomet, iš muziejaus bokšto pasigirdus trimitui, komanda baigiama žodžiais: „kepures nusiimk!“¹⁰² Po šio momento orkestras grodavo giesmę, pavadinimu „Marija, Marija.“ Vėliau, jau to pačio „Invalidų maršo“ lydimi Karo invalidai, žingsniuodami darnia eiseną, grįždavo į Vytauto Didžiojo karo muziejų. Minėtina, jog šias apeigas lydėdavo ir aukurė liepsnojanti ugnis. Dr. J. Basanavičius prisimena štai tokį ugnies prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ ir Nežinomo kareivio kapo vaizdą: „Liepsnojantis aukuras siunčia danguosna gauruotus dūmų debesius, tarytum senovės aukurų pavyzdžio keldamos žmonių mintis ir maldas prie Aukščiausiojo. <...> Susirinkusi minia, tarytum, užmiršime apsvaigusi, nesijudindama iš vietos, sekdamą akimis, tyliai lydi grįžtančius į muziejus invalidus.“¹⁰³ Tad visa ceremonija, lydima orkestro garsų, turėjo savo scenarijų, aiškiai paduodamas komandas ir specialius ritualus.

Dera paminėti, kad įvairių švenčių metu Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija galėjo būti ypatingesnė, ilgesnė ir didingesnė. Tai pademonstruoti gali Lietuvos centriniame valstybės archyve išsaugota viena iš švenčių programų – 1932 m. vasario 15 d. įvykęs Vytauto Didžiojo universiteto 10-ies metų jubiliejus muziejaus sodelyje:

I.

1/ Prie paminklo žuvusiems dėl Lietuvos Laisvės:

a/ Studentų atstovybės atstovo žodis,

b/ Komanda: „Žuvusiems dėl Lietuvos laisvės ginklu gerbk“

c/ Orkestras groja „gedulingą maršą“ ir Laisvės varpas lėtai skambina.

II.

2/ Invalidų komanda išsirikiuoja prie Dr. Basanavičiaus paminklo:

a/ Komanda: „Maldai kepures nusiimk“

b/ Orkestras groja „Maldą“

¹⁰¹ 1928 m. birželio 12 d. Gen. lt. V. Nagevičiaus laiškas 1,2,4,5,7,8 ir 9 pėst. pulko vadui, LCVA, f. 1764, ap. 1, b. 138, l. 39.

¹⁰² Generolo gydytojo Vlado Nagiaus ..., 103–105.

¹⁰³ Basanavičius, „Iš Karo Muzėjaus ...“, 2–3.

c/ Komanda: „*Ramiai*“

d/ Orkestras groja „*Mes be Vilniaus nenurimsim*“

III.

3/ Invalidų komanda išsirikiuoja prie Laisvės stovyklos:

a/ Kalba pono generolo Nagevičiaus

b/ Komanda: „*Ginklu gerbk*“

c/ Orkestras groja „*Himną*“

d/ Laike Himno, Laisvės varpas skambinamas ir įjungiamą iliuminacija

e/ Tuoju po Himno, komanda: „*Vėliavas nuleisk*“

f/ Orkestras groja „*Maršą*“

g/ Komanda stovi ramiai, orkestras groja „*Gaudeamus*“

h/ Maršas

k/ Muziejaus orkestras įveda invalidus į muziejų ir po to prisijungia prie eisenos.¹⁰⁴

Iš šios programos galima pastebėti, kad ceremonija buvo iškilmingesnė, suderinta su kita Kauno miestui ir mokslo bendruomenei svarbia švente. Jos metu vyko ne tik ritualinis vėliavos pakėlimas bei nuleidimas, tačiau tuo pačiu kalbas sakė Vytauto Didžiojo universiteto atstovybės atstovas, muziejaus viršininkas gen. lt. V. Nagevičius. Skambėjo Studentų himnas, dėmesys buvo parodytas okupuotai Lietuvos sostinei Vilniui. Taip ši ceremonija, vykdoma švenčių metu, buvo susijusi su esamais ir buvusiais šalies istorijos momentais.

Šios apeigos sutraukdavo būrius smalsuolių ir pagarbą norinčių atiduoti žmonių. Vėlgi, remiantis dr. J. Basanavičiaus įžvalgomis, „muziejus tapo labai populiarius žmonėms ne tik savo eksponatais, bet ir tomis ceremonijomis, kurios atliekamos valstybės vėliavą rytais iškeliant ir vakarais su maldele už žuvusiuosius už laisvę nuleidžiant, muzikai griežiant. <...> Gražios vėliavų apeigos daugybę čia sutraukia gauti dvasios ramumo, susitelkti viduje.“¹⁰⁵ Žmonės, dėkodami už neseniai iškovotą Lietuvos Nepriklausomybę, čia atvykdavo pasižiūrėti Lietuvos mastu unikalios ceremonijos. Be to, juos masinio didingą praeitį reprezentuojanti Tautos šventovė, kuri sukūrė simboliais persmelktą šalies istorijos kelią, kurios svarbiausias detales kas dieną galėjo iš naujo pakartoti ir pagerbti aptariama ceremonija.

2.4. Ceremonijos išskirtinumas ir unikalumas

¹⁰⁴ 1932 m. vasario 15 d. Iškilmės Karo Muziejuje, LCVA, f. 1764, ap. 1, b. 185, l. 5

¹⁰⁵ Basanavičius, „Iš Karo Muzėjaus ...“, 2.

Kaip jau buvo aptarta pirmajame skyriuje, vėliavų pakėlimo ceremonija prie monumentų žuvusiems ar Nežinomųjų kareivių kapų kitose šalyse yra dažnas reiškinys. Gana geras to pavyzdys, jau aptartas Paryžiuje vykstantis ritualas prie Triumfo arkos šalia palaidoto Nežinomo kareivio kapo. Vis tik jei dar detaliau pasižiūrėsime į vėliavų ceremonijas, vykstančias ne vien prie monumentų ar žuvusiųjų kapų, pamatysime, jog tai yra priimtina ir reglamentuota praktika bei svarbi karinės doktrinos dalis. Jau minėtu 1922 m. rugsėjo 25 d. Įsakymu kariuomenei 207 visiems kariniams vienetais buvo nurodyta atiduoti pagarbą pagal nustatytas normas prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę.“¹⁰⁶ Tad iki aiškos Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos atsiradimo, pagal priimtas normas, kariai galėjo (ir turėjo) atiduoti pagarbą prie paminklo. Kaip žinia, kariuomenė turi savo doktrinas, nusistovėjusias tradicijas ir ceremonijas. Tad pagarbos atidavimas – vienas iš seniai žinomų gestų, parodančių pagarbą, pasitikėjimą ir draugiškumą. Pagarba pakeliant ranką, žinoma ir naudojama nuo senų laikų. Tai iš viduramžių riterių perimta tradicija: tuo metu karžygiai nešiojo plieninius šarvų komplektus, kurie dengdavo visą kūną, įskaitant galvą ir veidą. Kai du pažįstami riteriai susitikdavo, vienas kitam pakeldavo antveidį ir pasisveikindavo. Tai būdavo daroma su dešine ranka, nes kairėje rankoje buvo laikomos vadeles.¹⁰⁷ Tad šis gestas buvo adaptuotas ir galiausiai išliko iki šių dienų. Jei detaliau kalbėsime apie vėliavų ceremoniją, taip pat pamatysime, kad šalies vėliavos buvo ir yra pagerbiamos karinėje aplinkoje. Žiūrint į „Rikiuotės ir karinių ceremonijų statutą“ patvirtintą Krašto apsaugos ministro 2000 m. rugpjūčio 7 d. įsakymu Nr. 892, pamatysime, kad visų pirma vėliava yra apibrėžiama taip: „Vėliava yra Valstybės atributas, jos valstybingumo ir nepriklausomybės simbolis. Lietuvos Respublikos kariuomenės daliniai ir mokymo įstaigos turi savo vėliavas, kurios simbolizuoja žuvusiųjų kovoje už Lietuvos nepriklausomybę šlovę ir primena kiekvienam kariui šventą pareigą tarnauti Lietuvos Respublikai, nesigailint jėgų ir gyvybės ginti jos laisvę ir nepriklausomybę.“¹⁰⁸ Kiekvienas karys turi suprasti vėliavos reikšmingumą ir žinoti, kaip deramai ją gerbti. Negana to, tame pačiame įsakyme yra reglamentuota pagarbos atidavimo, vėliavos pakėlimo, nuleidimo ir lankstymo tvarka. Tai susiję ne vien su įvairiomis šventėmis ar minėjimais, bet ir kiekviena diena. Kaip teigiama bendrosiose nuostatose:

a) Valstybės vėliava pakeliama ryte/vakare pagal LR kariuomenės organizacinės veiklos įsakyme nustatytą tvarką ir šio skyriaus nuostatas.

¹⁰⁶ Įsakymas kariuomenei 207(1922), §1.

¹⁰⁷ Military customs and courtesies. Žiūrėta 2017 m. balandžio 7 d.
<http://www.unl.edu/armyrotc/HandbookChapters/Chapter5.pdf>

¹⁰⁸ „Rikiuotės ir karinių ceremonijų statutas“, Krašto apsaugos ministro įsakymas 892, §11, 12. Žiūrėta 2017 m. balandžio 10 d. <http://kam.lt/download/33648/rikiuot>

b) Valstybės vėliavą pakelia/nuleidžia vėliavų grupė, susidedanti iš vieno puskarininkio (seržanto) ir 2 eilinių. Jei į vėliavų grupės ekipuotę įeina ginklai, vėliavų grupė yra ginkluota, ginklai dedami prie dešinio (kairio) šono, kitais atvejais užsisegamas tik diržas.

c) Vėliavų grupės vadas prižiūri, kad Valstybės vėliava būtų iškelta reikiamu laiku ir bet kokiomis oro sąlygomis. Bet kuris iš vėliavų grupės karių, pastebėjęs, kad per mažai įtempta Valstybės vėliavos stiebo virvė, susisukusi vėliava ir pan., nedelsdamas apie tai praneša dalinio budėtojų.¹⁰⁹

Taigi, vėliavos pagerbimas bei įvairios ceremonijos yra vykdomos labai dažnai. Tačiau Vyčio Kryžiaus ordino ceremonija, nors ir perėmusi įvairias komandas ar kitas tradicijas iš kariuomenėje naudotų, vis tiek išlieka išskirtine ir unikalia. Visų pirma, savo idėja, antra – kitoniška uniforma bei Karo invalidais, vykdytisiais ritualą.

Prie šios ceremonijos unikalumo apraiškų galima priskirti ir Vytauto Didžiojo karo muziejų bei jo sodelyje pastatytus monumentus. Kitur Lietuvoje tokios vietos nėra, todėl šiuo atžvilgiu ceremonija įgauna dar daugiau prasmų. Pats paminklas „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“, Nežinomo kareivio kapas, Kryžiai, Amžinosios ugnies aukurai, Laisvės paminklas, paminklai Tautos didvyriams ir dauguma kitų monumentų byloja didžiulę pagarbą¹¹⁰. Kaip teigia istorikas dr. Dangirdas Mačiulis, „visuomenė tapo liudininke to, kaip pati Karo muziejaus supanti erdvė virsta kolektyvinės atminties raiškos vieta.“¹¹¹ Tad galima sakyti, kad ir ceremonija, atliekama tokioje vietoje, dar labiau ištransliuoja svarbiausius Lietuvos istorijos momentus ir kovų už laisvę prasmingumą. Kiekvieną kartą iš naujo ir iš naujo atliekamas ritualas išlieka gyvas žmonių atmintyse ir sustiprina kolektyvinę atmintį.

Nereikia pamiršti, kad ir įvairių švenčių metu nebuvo apsieinama be šios ceremonijos ir susitikimų muziejaus sodelyje. Todėl ši vieta gali būti traktuojama tautos vienijimo erdve. Dažnas Vytauto Didžiojo karo muziejų ir jo sodelį vadino „tautos šventove, kur buvo švenčiamos visos svarbiausios tautos šventės.“¹¹² Nuo 1922 m. čia kas metą pradėti sutikti Naujieji Metai.¹¹³ Taip pat čia buvo minimos svarbiausios Valstybinės šventės ir kiti reikšmingi šaliai įvykiai. Apie tai užsimena istorikė Lina Kasparaitė-Balaišė. Pasak jos, šventės švęsti „muziejaus sodelyje buvo pasirinkta neatsitiktinai, mat šioje vietoje buvo svarbūs lietuvių tautai memorialai, įamžinantys kovas už Lietuvos Nepriklausomybę, lietuvių laisvės siekius, reikšmingas ir nusipelnusias tautai

¹⁰⁹ „Rikiuotės ir karinių ceremonijų statutas“, *Krašto apsaugos ministro įsakymas* 892, §11, 12. Žiūrėta 2017 m. balandžio 10 d. <http://kam.lt/download/33648/rikiuot>

¹¹⁰ Žiūrėti priedą Nr. 15.

¹¹¹ Dangiras Mačiulis, „Nacionalinio muziejaus idėja ir kolektyvinė atmintis Nepriklausomoje Lietuvoje 1918 – 1940 m.“, *Istorija, Mokslo darbai*, T. 89 (2013).

http://www.istorijoszurnalas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=484&Itemid=465

¹¹² *Vytauto Didžiojo karo muziejus 1921 – 2001*. Sudarė A. Jurevičiūtė ir Rimas Banaitis (Vilnius, 2001), 8.

¹¹³ „Naujų Metų sutikimas“, *Karys* 2 (1932), 25.

asmenybes, o ir pats muziejus buvo istorinės atminties saugotojas, propaguojantis ir patriotinių jausmų sklaidą.¹¹⁴ Net ir užsienio piliečiai stebėdavosi tokia simboline ir prasminga vieta, kurioje galima pamatyti ne tik ceremonialą, bet daug simbolių monumentų. Tą atspindi Lenkijos karo atašė Lietuvoje Leon Mitkiewicz žodžiai: „Lietuvos karo muziejaus pastatas vienas puikiausių Kaune. <...> Priešais muziejaus rūmus, erdviame skvere, stovi Lietuvos nepriklausomybės paminklas ir „Laisvės varpas“, Laisvės paminklas <...> Netoli varpų bokšto yra Nežinomo kareivio kapas, sudėtas iš paprastų pilkų lauko akmenų, surinktų Lietuvos laukuose. Aplink Nežinomo kareivio kapą daugybė kryžių ir koplytėlių su Katalikų Bažnyčios šventųjų figūrėlėmis; tokios koplytėlės labai būdingos Lietuvos kraštovaizdžiui.“ Jo teigiami ir pasigėrėjimo pilni žodžiai parodo, jog ši vieta ne vien lietuvių, bet ir svečiui iš užsienio atrodė unikali bei persmelkta tautinių ženklų.

Kadangi Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ir kitų vėliavų ritualas buvo gana gajus ir reikšmingas, nieko nuostabaus, jog pradėjo vystytis šios ceremonijos tąsa bei noras tai įdiegti kitose Lietuvos vietose. Visą nepriklausomos Lietuvos laikotarpį bene daugiausiai bendruomenės dėmesio susilaukusia šalies vieta buvo Vilnius. Būtent dėl šio miesto, Lietuvos sostinės, konfrontavo lietuviai ir lenkai. Vis tik beveik dvidešimtmečiui Vilnius neteko Lietuvos valdžios ir buvo valdomas lenkų. Tačiau tik atgavus sostinę, ši vieta pasirodė prasminga vėliavos pakėlimo ir nuleidimo ritualo idėjos įprasminimui. Todėl 1939 m. Įsakymu kariuomenei buvo pareikšta „Vytauto Didžiojo Karo Muziejui, mūsų kariuomenės relikvijų saugotojui, imtis visų priemonių, kuriomis galima būtų užtikrinti Gedimino kalno <...> apsaugą ir tinkamą jiems pagarbą, o taip pat nustatyti Gedimino kalne vėliavos pakėlimo ir nuleidimo tvarką.“¹¹⁵ Būtent toks įsakymas parodė ruošimąsi atgautą šalies sostinę ir praliatą kraują dėl jos pagerbti vėliavos pakėlimo bei nuleidimo ritualu. Ši misija buvo realiai įvykdyta 1939 m. lapkričio 23 d., kai Kaune vykusios apeigos persikėlė į Vilnių. Tai savo atsiminimuose yra užfiksavęs generolas S. Raštikis. Pasak jo, „lapkričio 23 d. per pirmą kariuomenės šventę Vilniuje, saulei leidžiantis, pirmą kartą buvo labai iškilmingai su visomis ceremonijomis nuleista Lietuvos vėliava.“¹¹⁶ Lietuvos valstybės vėliavos ceremonija, perimta iš Kaune vykusių apeigų, simboliškai turėjo paskelbti, kad visos teisės į Vilnių yra susigrąžintos ir nuo šiol lietuviai vėl atlieka savo ritualus, pasakoja ir demonstruoja savo valstybės istoriją. Įdomu, jog šios šioje ceremonijoje dalyvavo net tik pats jos iniciatorius Vytauto Didžiojo karo muziejaus viršininkas gen. lttn. V. Nagevičius, bet ir visi Karo invalidai, kurie kasdien tokius ritualus vykdavo prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ ir Nežinimo kareivio kapo

¹¹⁴ Lina Kasparaitė-Balaišė, „Pirmoji kariuomenės ir visuomenės suartinimo šventė Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje“, *Didžiojo karo muziejaus almanachas* 2013 (2014), 45.

¹¹⁵ Įsakymas kariuomenei 96 (1939).

¹¹⁶ *Generolo gydytojo Vlado Nagiaus ...*, 184.

Kaune. Visgi ši ceremonija atgautoje Lietuvos valstybės sostinėje neturėjo laiko prigyti ir būti plėtojama, kadangi šalis vėliau buvo okupuota sovietų valdžios. Tačiau tam tikros vėliavų ceremonijos buvo pradėtos rengti išeivijoje. Pavyzdžiui, „vėliavos nuleidimas Scheinfeldo lietuvių stovykloje, Vokietijoje, po krepšinio rungtynių.“¹¹⁷ Tai reiškė, jog tokia ar bent kiek panaši ceremonija buvo gabi ir svarbi savo tradicijas, istoriją ir kultūrą norintiems išsaugoti tautiečiams svetur. Tad kartais jos apraiškų pasitaikydavo lietuvių bendruomenėse užsienyje.

Be abejonės ceremonija turėjo teigiamų atgarsių, visuomenė ją priėmė labai teigimai, su pasididžiavimu. Ceremonijos unikalumą pripažino ne vienas tautietis ir amžininkas. Būtent B. Matulionis tvirtino, jog karo muziejus buvo ypatingas, o jo šalia jo vykdomas ceremonija visai tautai reiškė labai daug. Pasak jo, tai „buvo lietuvių tautos ne tik kultūrinis židinys, bet pamažu buvo virtęs tautos šventove. <...> Ir raudonieji Lietuvos okupantai rusai, ir rudieji vokiečiai naciai negalėjo Karo Muziejaus pakeisti, kadangi Karo Muziejus ir jo ritualai pačioje tautoje buvo virtę tautos laisvės simboliu.“¹¹⁸ Jis čia įžvelgė lietuvių tautos savitumo ženklų, kurie galėjo juos įkvėpti bei priminti didingą praeitį. Tokios tendencijos, kaip mini ir prisiminimų autorius, buvo labai netinkamos Lietuvos priešininkams, kurie ne tik nenorėjo šalies nepriklausomybės, bet ir bandė sunaikinti šiuos savasties ženklus bei ceremoniją muziejaus sodelyje.

2.5. Bandymas išsaugoti tradicijas ir ceremonijos uždraudimas

Vytauto Didžiojo karo muziejus nuo pat pirmos įkūrimo dienos tapo vienu iš svarbiausių Nepriklausomos Lietuvos kultūros traukos centrų. Jis buvo nacionalinis, tautą žadinantis ir jos istoriją demonstruojantis darinys, kuriame vyko svarbios visuomenės patriotiškumo pamokos. Ne vien pats muziejus, su savo ekspozicijomis, buvo svarbus kiekvienam Lietuvos piliečiui. Labai didelę prasmę turėjo ir muziejaus aplinka, paminklas „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“, Nežinomas kareivio kapas ir kasdien vykdoma Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija. Ne veltui prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, o Lietuvą okupavus sovietams, šią vietą buvo norima pakeisti ir panaikinti ten vyravusias tradicijas.

1940 m. birželio mėnesį prasidėjusi pirmoji sovietinė okupacija gana skaudžiai smogė Vytauto Didžiojo karo muziejui. Kaip prisimena gen. S. Raštikis, „Karo Muziejus labai jautriai pajuto naujuosius Lietuvos okupantus: pasikeitė muziejaus vadovybė, išnyko buvusios išskilmės prie Nežinomo kareivio kapo, užgeso aukuras prie paminklo Žuvusiems už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, jau nebeplevėsavo Lietuvos vėliava muziejaus bokšte, nutiko Laivės varpas, o

¹¹⁷ Stasys Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos, Karo atsiminimai*, T. 2. (Vilnius, 1990), 367.

¹¹⁸ *Generolo gydytojo Vlado Nagiaus ...*, 81.

vėliau ir varpų muzika.“¹¹⁹ 1940 m. birželio 25 d. Karo muziejaus direktorius gen. lt. V. Nagevičius buvo paleistas į atsargą, o plk. Juozas Šarauskas – paskirtas laikinai užimti Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus postą.¹²⁰ Minėtina, kad iš karto po, tų pačių metų birželio 26 d., paskutinį kartą buvo pagerbtas Nežinomas kareivis prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“. Galiausiai pirmosios sovietinės okupacijos metu, 1940 m. rugsėjo 15 d., muziejus pavadinimas buvo pakeistas. Jis tapo Kariškai-istoriniu muziejumi.¹²¹

Nacistinė šalies okupacija, prasidėjusi 1941 m. tęsėsi iki 1944 m. Ji taip pat paliko savo žymę Vytauto Didžiojo karo muziejaus ir Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos istorijoje. Vis tik valdant naciams senas muziejaus pavadinimas buvo grąžintas. Kaip yra tvirtinama Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanache, „1941 m. birželio 23 d. 12 val. virš Karo muziejaus buvo iškeltos tautinė ir valstybinė vėliavos, skambėjo Laisvės varpas. Susirinkusieji muziejaus sodelyje sugiedojo himną. 1941 m. liepą grįžo pirmasis muziejaus viršininkas gen. V. Nagevičius. 1941 m. liepos 27 d. buvo atgaivintas vėliavos pakėlimo ir nuleidimo ceremonias ir Žuvusiųjų už Lietuvos laisvę pagerbimas.“¹²² Tačiau nepaisant teigiamų dalykų, 1942 m. balandį ir spalį karo muziejui teko iškelti svetimos valdžios vėliavas su svastikomis.¹²³ Naciai varžė ir leido atlikti ne visas lietuvių norimas apeigas bei tradicijas. Nors, remiantis Vytauto Didžiojo karo muziejaus svarbiausių įvykių kronika, 1944 m. ceremonija muziejaus sodelyje vykdavo kasdien¹²⁴, tačiau okupantai riboję žmonių laisves, naikino istorinį šalies palikimą ir kitaip savo nurodymais prisidėjo prie šalies negerovių.

1944 m. prasidėjo antroji sovietinė okupacija. Ji tęsėsi iki 1990 m., tad nenuostabu, jog per šį ilgą laikotarpį Vytauto Didžiojo karo muziejus buvo paverstas sovietų ideologiniu įrankiu. Buvo uždraustos visos anksčiau vykdytos apeigos (įskaitant ir Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremoniją), o muziejaus sodelis palaipsniui buvo pradėtas keisti ir niokoti. „Pirmiausia buvo pašalinta dalis biustų (Juozapavičiaus, Lukšio, Putvinskio, Žukausko). Dalis kryžių jau 1949 m. IV atsidūrė Čiurlionio dailės muziejaus fonduose, kiti buvo sukūrenti. <...> Sunaikinus Lietuvos Respublikos paminklus, imta statyti TSRS imperijos ideologiją atitinkančius.“¹²⁵ Vienas iš pavyzdžių, 1951 m. vietoj Nežinomo kareivio kapo ir paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ buvo pastatytas F. E. Dzeržinskio biustas.¹²⁶ Galiausiai Vytauto Didžiojo karo muziejus buvo vėl pavadintas Kariškai-istoriniu muziejumi. Atėjusi okupantų valdžia puikiai suprato muziejaus ir ten

¹¹⁹ Stasys Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos, Kario atsiminimai*, T. 2. (Vilnius, 1990), 368.

¹²⁰ „Vytauto Didžiojo karo muziejaus svarbiausių įvykių kronika. 1919 – 1951“, *Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanachas* 2010 (2011), 70-71.

¹²¹ Ibid.

¹²² Ibid., 72–73.

¹²³ Ibid., 74.

¹²⁴ Ibid., 77.

¹²⁵ *Nukentėję paminklai*. Sudarė M. Skirmantienė, J. Varnauskas (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidykla, 1994), 47.

¹²⁶ Ibid., 88.

vykdomų apeigų svarbą. Jie puikiai žinojo, kad ši vieta su savo tradicijomis kiekvienam lietuviui atspindi laisvę, nepriklausomybę ir primena, kad kažkada kovomis ją pavyko paskelbti. Todėl norėdami ištrinti šiuos dalykus iš žmonių kolektyvinės atminties, jie bandė naikinti sodelį bei ceremoniją įdiegdami savo monumentus ir kurdami naują erdvę.

Visų okupacijų metu buvo stengiamasi išsaugoti tiek patį muziejų, tiek jame vykusią ceremoniją. Nemažas pastangas dėjo, su okupacine valdžia, ypačiai nacistine, bendravo gen. S. Raštikis. Jo laiškai ir prašymai leisti vykdyti įprastas tradicijas ar minėti kraštui svarbias dienas muziejaus sodelyje buvo labai svarbios, dažnai susilaukdavusios net teigiamo okupantų pritarimo.¹²⁷ Tačiau nuo 1944 m. atėjusi sovietinė valdžia pradėjo drausti bet kokias iniciatyvas ir ceremonijas, o patį muziejų paverė savo ideologijos plėtojimo centru. Jie pradėjo statyti naujus monumentus, kurti naują naratyvą, manipuluoti istorija ir kolektyvine atmintimi. Minėtina, jog visų okupacijų metu nukentėjo ne tik muziejaus aplinka, bet ir ekspozicijose bei fonduose saugomi vertingi eksponatai.

¹²⁷ Stasys Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos, Kario atsiminimai*, T. 2. (Vilnius, 1990), 371.

3. VYČIO KRYŽIAUS ORDINO VĖLIAVOS CEREMONIJOS ATGAIVINIMAS 1991 M.

3.1. Iniciatyvos atkuriant ceremoniją

1988 – 1990 m. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio veikla ir dar prieš tai pradėję vykti įvairūs sambrūzdžiai davė inspiraciją išsivadavimui iš sovietinių gniaužtų, Lietuvos nepriklausomybės atgimimui ir prarastų savasties ženklų grąžinimui. Dar iki 1990 m. kovo 11 d. – Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo – buvo padaryti dideli ir svarbūs darbai: kuriamos įvairios draugijos, organizacijos bei fondai ir atstatomi, tyrinėjami bei prižiūrimi kažkada okupantų sugriauti paminklai, pastatai ar kitas šalies paveldas. Ne be reikalo tuo metu didelis visuomenės dėmesys buvo skirtas Kauno miestui ir vienam iš jo kultūros bei valstybingumo židinių, t.y. Vytauto Didžiojo karo muziejui (1990 m. sausio 29 d. muziejui grąžintas šis vardas). Čia prasidėjo muziejaus ekspozicijų ir jo sodelio atgimimo darbai. Kaip rašoma viename iš leidinių apie Vytauto Didžiojo karo muziejaus istoriją, „1988 – 1990 m. Lietuvos atgimimas sutapo ir su Muziejaus atgimimu.“¹²⁸ Visuomenei buvo svarbu susigrąžinti, tai kas buvo prarasta ir tuo pačiu panaikinti buvusių okupantų ideologijos ženklus bei simbolius. Padarius šiuos esminius darbus – vėl iš naujo atkurti savo monumentus, apipinti juos valstybės istorijos naratyvu ir pristatyti jį aplinkiniams. Kitaip tariant, vėl kurti kolektyvinę mintį žadinančius vaizdus ir pojūčius. Tad ne be reikalo po materialaus paveldo atkūrimo, iš karto buvo galima imtis ir anksčiau egzistavusių tradicijų gaivinimo. Štai taip prasidėjo Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos prikėlimas antram gyvenimui. Todėl norėtusi detaliau patyrinėti iniciatyvas, kurių dėka 1991 m. buvo atkurta minėta ceremonija.

Be jokios abejonės tam tikrų ritualų atgimimui yra reikšmingas ne tik tinkamas laikas, bet ir atitinkama erdvė. Kitaip tariant, svarbia sąlyga Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos atkūrimui buvo tų pačių arba panašių erdvių atkūrimas. Visgi viskas prasidėjo ne taip drąsiai kaip gali pasirodyti. Daug dalykų vyko palaipsniui, todėl dar iki Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dienos didelių vilčių atgaivinti viską iš karto tarsi nebuvo. Iš pradžių daug kas prasidėjo nuo didžiųjų monumentų atstatymo, o tik vėliau buvo galima mąstyti apie kokių nors ritualų vyksmą. Nuo pirmųjų sujudimų ir bandymų išsilaivinti iš sovietų valdžios muziejaus sodelis ir jo aplinka tapo svarbia bei aktualia. Čia „dažni mitingai ir manifestacijos vėl prasidėjo 1988 m. antroje pusėje.“¹²⁹ Galiausiai įsteigus įvairias paveldosaugos organizacijas ir fondus buvo pradėta atkurti

¹²⁸ *Kovų už tautos laisvę ir nepriklausomybę šventovė* (Kaunas: LK KKC 2016), 72.

¹²⁹ *Nukentėję paminklai*. Sudarė M. Skirmantienė, J. Varnauskas (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidykla, 1994), 46.

buvusi muziejaus sodelio erdvė ir paminklai.¹³⁰ „1988 m. pradžioje Lietuvos kultūros fondo Kauno tarybos parengta paminklų statybos ir atstatymo programa numatė atstatyti ir Laisvės paminklą; buvo pradėta rinkti visuomenės lėšas, projektuoti; atlikti paminklo buvusios vietos nustatymo tyrimai. <...> Pagal surinktą medžiagą 1988 m. parengtas viso sodelio plano projektas, numatyta atstatyti ir kitus buvusius paminklus. Atstatymo projektų autorius archit. Algimantas Sprindys.“¹³¹ Visi šie dalykai vyko palaipsniui, ir kaip teigia amžininkas prof. Jonas Vaičenonis, „viskas buvo daroma iš idėjos. <...> bandoma atkurti visą tai, kas buvo sovietmečiu sunaikina, sužlugdyta per okupacijas.“¹³² Palengva prasidėjo paminklų atstatymas: 1988 m. gruodį atstatyti J. Basanavičiaus, V. Kudirkos, S. Daukanto ir Maironio biustai; 1989 m. vasario 16 d. – Laisvės paminklas, 1989 m. birželį – M. Jankaus bei P. Vileišio biustai. Svarbus paminklas „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“, nugriautas 1949 m. pabaigoje, buvo pradėtas atkurti 1989 m. lapkričio 23 d.¹³³ Pirmojo paminklo idėja nebuvo užmiršta, tad suorganizuotas akmenų rinkimas pavyko. Kaip rašoma leidinyje „Kovų už laisvę ir nepriklausomybę šventovė“, „suorganizuotos 16 akmenų rinkėjų grupės, kurios penkiasdešimtyje Nepriklausomybės kovų vietų rinko akmenis, skirtus paminklui atstatyti.“¹³⁴ Galiausiai šis simboliškas paminklas atgimė 1990 m. vasario 16 d.¹³⁵ Taip pat antram gyvenimui atgimė S. Žukausko ir V. Putvinskio paminklai. Lietuvos kariuomenės dieną – 1990 m. lapkričio 23 d. – perlaidoti Nežinomo kareivio palaikai bei atstatyti A. Juozapavičiaus ir P. Lukšio monumentai.¹³⁶ Viską parengė archit. Algimantas Sprindys. Po visų paminklų atstatymo, remiantis prof. J. Vaičenoniu, „valstybė išsilaisvino, ji tapo nepriklausoma. Ir po to toliau reikėjo viską atkurti, vystyti. Ceremoniją lygiai taip pat, kuri ir vyko toje erdvėje. Tas matyt ir buvo visų procesų dalis.“¹³⁷ Iš šaltinių ir istoriografijos pavyzdžių galime puikiai matyti, kad visuomenei labai rūpėjo atkurti tai, kas per ilgus okupacinės valdžios metus, buvo paniekinta ir sunaikinta. Visi paminklai atgimė iki paskelbiant Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimą arba iš karto po jo, tačiau kiek vėliau, t.y. 2008 – 2009 m. sodelyje šalia paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ buvo pastatyti visai nauji paminklai, skirti Povilo Plechavičiaus ir Jono Žemaičio-Vytauto atminimui pagerbti.

Tuo metu ceremonijos atgaivinimas buvo vienas iš būdų įprasminti atkuriamų arba naujai statomų paminklų svarbumą bei unikalumą. Kai Kauno miesto erdvėse buvo sumanyta atstatyti Vytauto Didžiojo paminklą, o vėliau iškiliai paminėti šio LDK valdovo atminimą, buvo galvojama, kokia forma tai įgyvendinti. Būtent šis momentas yra svarbus Vyčio Kryžiaus ordino ceremonijos

¹³⁰ Žiūrėti priedą Nr. 16.

¹³¹ *Nukentėję paminklai*. Sudarė M. Skirmantienė, J. Varnauskas (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidykla, 1994), 48.

¹³² Žiūrėti priedą Nr. 7.

¹³³ Žiūrėti priedą Nr. 16.

¹³⁴ *Kovų už tautos laisvę ir nepriklausomybę šventovė* (Kaunas: LK KKC 2016), 87.

¹³⁵ Žiūrėti priedą Nr. 17.

¹³⁶ *Nukentėję paminklai*. Sudarė M. Skirmantienė, J. Varnauskas (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidykla, 1994), 49.

¹³⁷ Žiūrėti priedą Nr. 7.

idėjos atgimimui. Šią įžvalgą puikiai gali pailustruoti kito įvykių amžininko, prisidėjusi prie Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos atkūrimo, Liutauro Trumpulio, prisiminimai. Jis tvirtina: „Viskas prasidėjo nuo 1991 m. liepos mėn., kai „Vytautų“ klubas organizavo visuomeninių organizacijų atstovų pasitarimą ir svarstė klausimus, kaip atsikuriančioje Lietuvoje įamžinti Vytauto Didžiojo vardą. Buvo prisiminta idėja nešti Vytauto paveikslą per Lietuvą. 1990 m. Organizuota komisija, į kurią nuo Šaulių sąjungos ėjau aš. <...> Buvo kalbėta apie maršrutą, kuriuo turėtų keliauti paveikslas. Mes vykome tuo maršrutu. <...> Po to kilo toks klausimas, kaip paveikslą paimsime iš muziejaus ir vešime. Tada Šaulių sąjunga, būtent mes su Stasiu Ignatavičiumi atstovavome, ir pasiūlėm pakelti Vytauto Didžiojo vėliavą. Todėl iš pradžių kėlėme ne Vyčio Kryžiaus ordino vėliavą, o Vytauto Didžiojo.“¹³⁸ Būtent šis įvykis buvo vienas iš tų, kuris paskatino prisiminti dėl okupantų valdžios užmirštą vėliavos pakėlimo ir nuleidimo ceremoniją. Noras įamžinti ir pagerbti tai, kas buvo prarasta, lėmė senų tradicijų atgimimą. Kaip savo prisiminimuose toliau tvirtina L. Trumpulis, svarstymų metu buvo priminta Nepriklausomoje Lietuvos Respublikoje gyvavusi ceremonija, kurią būtų prasminga atgaivinti ir vėl vykdyti. Kaip pašnekovas tvirtina toliau: „tada šaulių sąjunga susitiko su „Aukuro“ klubu ir pradėjo svarstyti, kad reikia atgaivinti vėliavos pakėlimo ceremoniją. Todėl pasikvietėme Karo muziejaus atstovą Arvydą Pociūną.“¹³⁹ Taigi, tuomet iniciatyvos atkurti senas tradicijas ėmėsi aktyviausi 1989 m. rugsėjo 20 d. atsikūrusios Lietuvos šaulių sąjungos (toliau LŠS – aut. past)¹⁴⁰, įvairių klubų („Aukuras“, „Vytautai“) nariai ir Vytauto Didžiojo karo muziejaus kolektyvo dalis.

Ceremonijos atkūrimas nebuvo paprastas ir lengvas. Visų pirma, nemažos dalies žmonių atmintyse ši ceremonija buvo išnykusi, kadangi beveik penkiasdešimt metų jos niekas negalėjo vykdyti. Tačiau atkurtos ceremonijos organizatoriai ir dalyviai tvirtina, kad buvo puikiai girdėję apie tai, jog anksčiau įvairūs ritualai, skirti pagerbti žuvusiuosius kovotojus, vyko Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje. Ceremonijos Vėliavos būrio vadas Vaidotas Adomas Bieliūnas sako, jog „pagrindinės žinios (apie ceremoniją – aut. past.) buvo, kad invalidai keldavo vėliavas. Kiekvieną dieną keldavo. Tie, kurie tiesiog iš karo mūšio grįžę buvo, sužeisti. Kito darbo jie negalėjo dirbti, tad čia jiems buvo ir darbas. Iš ryto pakeldavo, vakare nuleisdavo. Ir gyveno netoli muziejaus jie. Čia jiems buvo kasdienis darbas.“¹⁴¹ Ypač tie, kurie ilgus metus gyveno ar buvo gimę Kaune, žinojo, kad tokių tradicijų Kauno mieste anksčiau buvo ir jos susilaukdavo didelio palaikymo. Amžininkas L. Trumpulis sako, kad jis puikiai žinojo, kur stovėjo Laisvės statula, kur buvo svarbiausi muziejaus monumentai. Kaip tvirtina jis, mano „mama buvo kaunietė, todėl daug ką

¹³⁸ Žiūrėti priedą Nr. 2.

¹³⁹ Žiūrėti priedą Nr. 2.

¹⁴⁰ *Lietuvos šaulių sąjungos Metraštis 1989 metai*, Sudarė Vytautas Zenkus (2002), 2.

¹⁴¹ Žiūrėti priedą Nr. 4.

žinojau. Todėl pasiūlymas atkurti tradiciją man buvo priimtinas.¹⁴² Vis tik nors amžininkai liudija, kad supratimą ir žinių apie Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremoniją jie turėjo, tačiau kitų žmonių, o ypačingai jaunosios kartos, gimusios ir užaugusios sovietinėje atmosferoje, atmintyse nebuvo įsirežęs nė vienas momentas, kuris galėtų priminti kažkada vykusią ceremoniją. Informacijos apie ritualus prie muziejaus nebuvo arba ji buvo ne taip lengvai pasiekama. Atkurtos ceremonijos iniciatoriai patvirtina, kad medžiagos, kuri pasitarnautų atkuriant ritualus, nebuvo daug. Ją reikėjo surinkti po gabaliuką, ieškoti įvairių atsiminimų, muzikos įrašų ir kt. Kaip prisimena L. Trumpulis, „kai mamai pasakiau, kad norime tai padaryti (atkurti ceremoniją – aut. past.), ji sunerimo, sakė: „kaip čia dabar atgaivinsim.“ Tada ji pradėjo skambint draugams, klausti ką jie turi, ką jie žino apie tai, pradėjo ieškoti informacijos. <...> Mes praktiškai medžiagos daug neturėjom. Tik Pociūnas kažkur buvo radęs knygutę. O šiaip net komandų nebuvo.“¹⁴³ Todėl galima tvirtinti, jog sovietų valdžia, ypač antrosios okupacijos metu, stengėsi ištrinti iš žmonių atminties seniau turėtus ir su nepriklausomos Lietuvos istorija susijusius monumentus bei tradicijas. Tad ne tik patys paminklai buvo pradedami griauti ir pakeičiami kitais, bet ir informacija, susijusi su garbinga ceremonija, nebuvo saugojama bei tausojama. Kaip prisimena Vytauto Didžiojo karo muziejuje dirbęs prof. J. Vaičenonis, „fotografijos muziejuje buvo sunaikintos. Muziejus iš esmės savo nuotraukų fondo, kuris reprezentuotų tarpukarį, neturėjo.“ O ir pats Karo invalidų inventorių, naudotas ceremonijų metu, nebuvo visiškai išlikęs. Tam tikros detalės, pikių kotai, vėliavų fragmentai buvo naudojami ne pagal paskirtį. Tą vėl aptaria minėtas amžininkas: „belaipiodami į tas palėpes, ant to stogo radom dar pikių dalių. <...> Jų smailės buvo supjaustytos ir sukištos viena į kitą ir numestos. <...> Tai mes juos susirinkom, parsinešėm į kabinetą. Vėliau Karo muziejaus spintose radom dar porą vamzdžių. Tie jų galai buvo nupjaustyti, bet tie patys vamzdžiai, kaip geri vamzdžiai buvo naudojami kaip spintų skersiniai pakaboms. <...> Tai ir parodo, kad sovietmečiu tas visas inventorių buvo niekinis. Iš jo galėjo daryt ką nori: vėliavas galėjo panaudoti grindim plaut, pikes supjaustyti ir panaudoti spintom drabužių kabinimui.“¹⁴⁴ Šie pavyzdžiai pademonstruoja, kad ne tik pats Vytauto Didžiojo karo muziejus priverstinai tapo sovietinės ideologijos vieta, bet ir su ceremonija susijusi informacija, įvairūs daiktai ir kiti reikšminga dalykai, nebuvo saugojami ir tausojami, todėl atkurti ceremoniją buvo nemažas iššūkis.

Nepaisant nepalankių sąlygų, iniciatorių noras veikti buvo gana aiškus. Ne vienas ceremonijos iniciatorius prisimena, kad daug iniciatyvos renkant medžiagą ir atkuriant ceremonijos eigą parodė Vytauto Didžiojo karo muziejaus skyriaus vedėjas (dab. direktoriaus pavaduotojas) Arvydas Pociūnas. Apie informacijos paieškas ir bandymą atkurti įvairias komandas jis kalba štai

¹⁴² Žiūrėti priedą Nr. 2.

¹⁴³ Žiūrėti priedą Nr. 2.

¹⁴⁴ Žiūrėti priedą Nr. 7.

taip: „kelias nuotraukas aš surinkau, yra pas mus bibliotekoj. Bet man neaišku buvo visos komandos ir kitos smulkmenos. Aš po to radau tokį muziejaus leidinėlį, kuriame buvo nemažai informacijos. Aš dar žinojau, kad yra plokštelė ir kai pasisekė tą įrašą gauti, tada prasidėjo rimti darbai. Tada klausydavau, nuimdavau laiką, klausydavau, nuimdavau laiką ir viską žymėdavausi. Tai gavosi 5.50 min. Nors paskui tas laikas kito.“¹⁴⁵ Kaip prisimena keli amžininkai, daug pasitarnavo gauta plokštelė, kurioje rasti įrašai iš Karo invalidų ceremonijos apeigų leido dar tiksliau atkurti ceremonijos eigą. Plokštelė buvo gauta iš Šaulių sąjungos vado pulkininko leitenanto Juozo Šarausko sūnaus Algirdo Antano Šarausko.¹⁴⁶ Po truputėlį surinkta medžiaga leido įsibėgėti ir pradėti ruošti 1991 m. numatytai rugsėjo 8 dienos (Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Vytauto karūnavimo dienos) šventei.

Pirmas atkurtos ceremonijos renginys kėlė neramumų ne tik dalyviams, bet ir jų artimiesiems. 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimą paskelbusi lietuvių tauta dar kuris laikas negalėjo jausti ramiai ir taikiai. 1991 m. sausio 13 d. įvykiai parodė, kad savo laisvę atgauti nėra taip paprasta, todėl nemaža dalis žmonių buvo įbauginta ir kiekvieno renginio ar minėjimo metu nesijautė saugiai. Panašiai buvo pradėjus atkurti Vyčio Kryžiaus ordino ceremonijos idėją. Buvusio partizano, LŠS ir Vėliavos būrio nario, vėliau apdovanoto Vyčio Kryžiaus ordinu, atsiminimai parodo visuomenės nuogastavimus ir baimes. Jis teigia, kad kai kurie pažįstami baiminosi dėl rengiamos rugsėjo 8 d. šventės ir ceremonijos atgaivinimo: „ten moterėlės verkė, sakė jus sušaudys. Bet nei mus sušaudė nei ką, bet baimės buvo kaip kam pirmą kartą.“¹⁴⁷ Ir pats ceremonijos atgaivinimas taip pat buvo susijęs su visais politiniais įvykiais aplinkui. Nors paminklai muziejaus sodelyje buvo pradėti atstatyti nuo 1988 m., tačiau iki ceremonijos atkūrimo reikėjo palaukti keletą metų. Amžininko prof. J. Vaičėnio paklausus kodėl ceremonija nebuvo atkurta anksčiau, pavyzdžiui 1990 m. iš karto po Nepriklausomybės atkūrimo, jis patvirtino, kad viskas vyko palaipsniui, atsižvelgiant į įvairius politinius niuansus: „atėjo 1990 m. kovo 11 d. Buvo daug krizių, ekonominė valstybės blokada. Ir daugelis kitų dalykų, ir žmonės galbūt kitus dalykus darė. Paskui ištiko Sausio 13 d. įvykiai ir daugiau minčių buvo ką Muziejuje daryt su tais eksponatais, su tomis vertybėmis, kurios buvo mūsų valstybingumo simboliai, kurie buvo išsaugoti per sovietmetį ir ką daryti jei kas nors panašaus pasikartos. <...> O po to 1991 m. rugpjūčio mėn. pučas Maskvoje, ir vėl ta situacija verčiasi ir Lietuva pagaliau žengia tą žingsnį.“¹⁴⁸ Išvardinti įvykiai lėmė tai, jog Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija buvo atkurta 1991 m. Be to, nemaža dalis amžininkų ir prie ceremonijos atkūrimo prisidėjusių žmonių tvirtina, kad nebuvo

¹⁴⁵ Žiūrėti priedą Nr. 3.

¹⁴⁶ Žiūrėti priedą Nr. 3.

¹⁴⁷ Žiūrėti priedą Nr. 5.

¹⁴⁸ Žiūrėti priedą Nr. 7.

aiškaus plano, kada ką dera atkurti. „Niekas apie jokių planus tuo metu negalvojo. Viską darė tai, ką reikia daryti.“¹⁴⁹

Ceremonijos atgaivinimo iniciatyvos neliko nepastebėtos nei to meto visuomenės, nei to meto atsikūrusių organizacijų. Tuometinis LŠS centro valdybos pirmininkas Gediminas Jankus įsakymu Nr. 024 „už aktyvų dalyvavimą, ruošiant ir atgaivinant Vytauto Didžiojo Karūnavimo dienos (rugsėjo 8 d.) istorines tradicijas“¹⁵⁰ išreiškė padėkas šiems žmonėms: „šauliams Arvydui Pociūnui ir Liutaurui Trumpuliui; Vytauto Didžiojo rinktinės vadui Algirdui Kodelskiui ir visiems dalyvavusiems iškilmėse šauliams; Vytauto Didžiojo rinktinės IV kuopos vadui Vaidotui Bieliūnui ir kuopos šauliams, aktyviai dalyvavusiems vėliavos pakėlimo ir nuleidimo ceremonijoje.“¹⁵¹ Visi šie žmonės (kaip ir įvairios organizacijos) prisidėjo prie praeityje buvusių tradicijų atgaivinimo ir atkūrimo. Buvo parodyta didelė iniciatyva, rasti reikšmingi duomenys ir pradėtas vykdyti vėliavos ceremonialas.

3.2. Pirmoji atkurta ceremonija 1991 m. rugsėjo 8 d.

3.2.1. Ceremonijos eiga

1991 m. rugsėjo 8 d. Kaune Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ ir Nežinomo kareivio kapo buvo atgaivinta beveik prieš penkis dešimtmečius nutraukta žuvusiųjų pagerbimo ceremonija. Vis tik ši ceremonija nebuvo tokia, kokią kas dieną vykdavo Karo invalidai Pirmoje Nepriklausomoje Lietuvos Respublikoje. Pirmą kartą, kaip vėliau ir kelis ateinančius metus, buvo keliama ne Vyčio Kryžiaus ordino, o Vytauto Didžiojo vėliava. Tačiau ceremonijos scenarijus buvo atkurtas remiantis senuoju pavyzdžiu. Nors esminė idėja buvo visą tuometinę Vytauto Didžiojo karūnavimo šventę sukurti kuo įdomesnę, o ceremoniją kuo unikalesnę, tačiau trūko daugelio dalykų. Visų pirma, Vyčio Kryžiaus ordino vėliava nebuvo pasiūta. Kaip pasakoja iniciatorius L. Trumpulis, tik „vėliau buvo pagamintas vėliavos stiebas ir tuo pačiu pasiūta Vyčio Kryžiaus vėliava“, o „pirmą kartą pakėlėm Vytauto Didžiojo vėliavą ant muziejaus stogo rugsėjo 8 dieną 1991 m. Tai buvo tradicijų atkūrimas, kadangi jos tokios buvo Nepriklausomoje Lietuvoj.“¹⁵² Antra, buvo gana sunku pasisiūti reikiamas uniformas ir gauti visą inventorių, kurį ceremonijos metu turėjo Karo invalidai. Patys ceremonijos dalyviai ir vykdytojai

¹⁴⁹ Žiūrėti priedą Nr. 7.

¹⁵⁰ „Lietuvos šaulių sąjungos centro valdybos pirmininko įsakymas Nr. 024“, *Lietuvos Šaulių Sąjungos Metraštis 1991 metai*, P-21.

¹⁵¹ Lietuvos šaulių sąjungos centro valdybos pirmininko įsakymas Nr. 024“, *Lietuvos Šaulių Sąjungos Metraštis 1991 metai*, P-21.

¹⁵² Žiūrėti priedą Nr. 2.

LŠS šauliai dalyvavo dėvėdami savo šauliškas uniformas, kurias tuo metu irgi nebuvo lengva įsigyti. Vieną iš tokių epizodų pasakoja amžininkas S. Dovydaitis: „ten, kur dabar Adamkaus muziejus (Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus – aut. past.), tai anksčiau siuvelykla karininkų buvo. Ten uždraudė siūt uniformas, medžiagas konfiskavo. Prieš pat 1991 m. Paskui kitą siuvėją surado, Kazoką. Ten nelabai spėjo siūt.“¹⁵³ Dalis audinių, kurie buvo skirti paradinėms šaulių uniformoms siūti, buvo konfiskuoti, todėl ne visi šauliai spėjo įsigyti naujas uniformas, pavyzdžiui, vadas Vaidotas Adomas Bieliūnas, vadovavęs pirmosios atkurtos ceremonijos būriui, dar nebuvo spėjęs pasisiūti naujos uniformos. Be to, pati šventės idėja buvo atkartoti Vytauto Didžiojo paveikslo kelionę po įvairias Lietuvos vietas. Šiai progai labai tiko Vytauto Didžiojo vėliavos simbolika bei pagarbus jos pakėlimas. Visa tai nulėmė, jog buvo atkurtos svarbiausios ceremonijos dalys ir keliama Vytauto Didžiojo vėliava.

Vieni iš šios idėjos iniciatorių – LŠS nariai – buvo tie, kurie pradėjo vykdyti ceremoniją ir garbingai atlikti Karo invalidų vykdytą misiją. Tas pats buvo ir patį pirmąją kartą – 1991 m. rugsėjo 8 d. Tačiau ne visi galėjo atlikti šias pareigas: prie simbolinio vėliavos pakėlimo galėjo prisidėti tik nusipelnę šauliai, buvę tremtiniai, politiniai kaliniai. Ceremoniją pirmąją kartą atliko LŠS Kauno Vytauto Didžiojo rinktinės IV kuopos šauliai, vadovaujami vado V. A. Bieliūno.¹⁵⁴ Iš pradžių viskas prasidėjo nuo repeticijų ir susipažinimo su praeities tradicijomis. Kaip prisimena minėtoje šaulių kuopoje tarnavęs šaulys S. Dovydaitis, ceremonijos scenarijaus atkūrėjas „Arvydas Pociūnas labai geranoriškai bendravo. Konsultavo dėl tempo, dėl muzikos. Ir pasakojo, ir rodė nuotraukas anų laikų ištraukęs.“¹⁵⁵ Tad šauliai buvo supažindinti su tradicijos niuansais ir vykusiais ritualais gana išsamiai. Be to, buvo sudarytas aiškus šventės scenarijus, vyko pasiruošimo darbai bei intensyvios repeticijos. Šį momentą prisimena amžininkas prof. J. Vaičenonis. Jis tvirtina: „kaip dabar atsimenu, kai jau buvo sudarytas tas scenarijus, Arvydas vykdė tas treniruotes, rikiavo šaulius priešais Karo muziejų aikštėj. Paskui buvo mokomasi žygiuoti, atlikti tas komandas, pagerbimą.“¹⁵⁶ Buvo svarbu tinkamai pasiruošti, todėl repeticijos vyko ne tik pirmąją kartą, bet ir kiekvieną kartą prieš vėliavos pakėlimą.

1991 m. rugsėjo 8 d. išskilmėms kauniečiai ruošėsi labai kruopščiai ir atsakingai. Kaip Pirmojoje Lietuvos Respublikoje, taip ir atkūrus Lietuvos nepriklausomybę ši diena – Tautos šventė arba kitaip Vytauto karūnavimo diena (karūnavimas taip ir neįvyko – aut. past.) – buvo svarbi ir minima. Tuometinė spauda mirgėjo nuo žinučių, pristatančių tos dienos šventės eigą. Tarkim, „Kauno tiesoje“ buvo rašoma:

¹⁵³ Žiūrėti priedą Nr. 5.

¹⁵⁴ „Lietuvos šaulių sąjungos centro valdybos pirmininko įsakymas Nr. 024“, *Lietuvos Šaulių Sąjungos Metraštis 1991 metai*, P-21.

¹⁵⁵ Žiūrėti priedą Nr. 5.

¹⁵⁶ Žiūrėti priedą Nr. 7.

Karūnavimo šventę – Padėkos Dieną kauniečiai minės itin pakiliai. Jos rengėjai „Aukuro“ klubas ir Šaulių sąjunga primena mums tokią sekmadienio programą:

9.30 val. – iš Kauno pilies bus išnešama Vytauto Didžiojo vėliava: bordo spalvos audeklo fone Vytis ir Gediminaičių stulpai, Vytauto Didžiojo bažnyčioje Šv. Mišias už kunigaikščio sielą aukos Bažnyčios rektorius kunigas Ričardas Mikutavičius. Liturgijos metu bus šventinama Vytauto Didžiojo vėliava, skirta muziejaus pastatui. Iš Bažnyčios eisena nuo Vytauto Didžiojo bažnyčios iki Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelio. Eisena stabtels prie paminklo: gėlių Didžiajam kunigaikščiui atneš birutietės.

12.00 – 13.00 – Vytauto Didžiojo vėliavos pakėlimo apeiga Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje. Vėliava bokšte plevėsuos iki saulei leidžiantis – 19.58 – 21.00 val.¹⁵⁷

Tokios ir panašios žinutės pristatė visuomenei, kad bus pagerbtas ne tik Vytauto Didžiojo atminimas, bet ir pakeliama Vytauto Didžiojo vėliava, kuri yra puikiai atpažįstama, t.y. bordo spalvos vėliava su Vyties vaizdu ant vienos ir Gediminaičių stulpų ant kitos vėliavos audeklo pusės. Minėtina, kad Vytauto persona buvo ypač svarbi ir reikšminga Pirmojoje Lietuvos Respublikoje. Jo atminimas įamžintas menininkų darbuose, skulptūrose, ceremonijose (Vytauto Didžiojo paveikslų kelionė per Lietuvą), jo vardu, minint 500-ąsias mirties metines, buvo pavadintas Karo muziejus. Ne be reikalo atkūrus Lietuvos nepriklausomybę šis valdovas buvo atsimintas, o jo persona simboliškai siejama su atgimimu bei stiprybe. Kaip rašo dr. Daiva Citvarienė, „Vytautas – tai mūsų tikėjimo pačiais savimi simbolis. Tauta subrendo laisvės siekimui, jai reikėjo Vytauto šiandien. <...> Vytauto Didžiojo paminklas – vienas geriausių pavyzdžių, kuriame akivaizdūs prieškarinio ideologinės propagandos tikslai: lengvai žiūrovui suprantamas įvaizdis, leidžiantis tapatintis su herojumi ir per tai diegti tam tikras moralines vertybes.“¹⁵⁸ Dėl šių priežasčių Vytauto Didžiojo vėliavos pakėlimas ir praeities ceremonijų atgaivinimas reiškė pačios tautos atgimimą.

Pagal numatytą planą 1991 m. rugsėjo 8 d. iškilmės prasidėjo prie Kauno pilies 9 val. 30 min., kur Vytauto Didžiojo vėliava buvo nešama į Vytauto Didžiojo bažnyčią ir iškilmingai pašventinta kunigo Ričardo Mikutavičiaus¹⁵⁹. Po to, kaip rašoma „Trimitė“, „šauliai V. Valeckas, A. Kazėnas, D. Sereikis, G. Pempė, B. Petraitis, A. Kantautas birutiečių apsuptyje išnešė vėliavą iš bažnyčios. Eisena pasuko link Vytauto Didžiojo paminklo.“¹⁶⁰ Šią eisena lydėjo tautiniais kostiumais apsivilkusios birutietės, šventiškai pasipuošę kauniečiai ir miesto svečiai, daug kas buvo

¹⁵⁷ „Vytauto Didžiojo karūnavimo diena – Padėkos diena“, *Kauno tiesa* 177 (1991), 1.

¹⁵⁸ Daiva Citvarienė, „Ideologiniai Lietuvos meno diskurso pokyčiai XX a. paskutiniajame dešimtmetyje“, *Atminties vietos*, Žiūrėta 2017 m. balandžio 20 d. <https://www.atmintiesvietos.lt/tekstai/moksliniai-ir-publicistiniai-kauno-tyrimai/lietuvos-respublikos-monumentu-atstatymas-vytauto-didziojo-paminklas/>

¹⁵⁹ Žiūrėti priedą Nr. 19.

¹⁶⁰ Semaškaitė, „Dar vienas ženklas?“, *Trimitas* (1991 m. spalio 1–15 d.)

nešini gėlėmis, Lietuvos valstybės vėliavomis.¹⁶¹ Nuo Vytauto Didžiojo paminklo buvo pasukama ir žygiuojama link Vytauto Didžiojo karo muziejaus, kur vėliavos laukė pasiruošęs šaulių būrys, vadovaujamas V. A. Bieliūno. 12 val. prasidėjo iškilmingas Vytauto Didžiojo vėliavos pakėlimas ant Vytauto Didžiojo karo muziejaus pastato ir pagarbos atidavimas prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ ir Nežinomojo kareivio kapo¹⁶². Tuo metu „dėmesys buvo skirtas vyresnio amžiaus šauliams, buvusiems tremtiniais ir partizanams“¹⁶³, kadangi jie ir vykdė visą ceremoniją. Tai buvo svarbi sąsaja ir reikšmingas momentas. Kaip gen. lttn. V. Nagevičiaus iniciuotą ceremoniją atliko Lietuvos Nepriklausomybės kovose dalyvavę ir nusipelnę sužeistieji – Karo invalidai, taip atkūręs ceremoniją 1991 m. čia sąmoningai buvo pasirinkti taip pat Lietuvos kraštui nusipelnę žmonės – buvę partizanai kovotojai, politiniai kaliniai ir kiti patriotinių vertybių nestokojantys žmonės. Pirmosios ceremonijos akimirkas prisimena S. Dovydaitis, kuris nuo 1991 m. rugsėjo 8 d. iki šių dienų tarnauja ceremoniją atliekančiame šaulių būryje: „visuomenei patiko. Buvo plojimai, šūkšmai. Kaip ne savom kojom ėjom. Sakė, kad neblogai ėjom. <...> Visi dalyvavę savo noru prisijungė. Labai noriai, labai su entuziazmu.“¹⁶⁴ Vytauto Didžiojo vėliava, pakelta ant Vytauto Didžiojo karo muziejaus stogo, plevėsavo iki 20 – 21 val. Ši ceremonija darė įspūdį tuometiniai visuomenei. Pats valstybės virsmas ir senų tradicijų susigrąžinimas rodė tautos atgimimą ir savo egzistencijos teisėtumo patvirtinimą. Ceremonijos metu buvo prisiminta valstybės istorija, LDK valdovas Vytautas Didysis, Nepriklausomybės kovų didvyriai. Sodelis vėl simboliškai tapo šalies istorijos naratyvo pasakotoju, o ceremonija – svarbių valstybės istorijos momentų priminimo ir kovotojų už laisvę pagerbimo ženklu. Vėliau „buvo nutarta (meras išleido tokį potvarkį), kad valstybinių švenčių dienomis ir atminimomis dienomis bus keliama vėliava.“¹⁶⁵ Tad šią ceremoniją buvo numatoma tęsti ir vykdyti kitų valstybei svarbių švenčių metu: Vasario 16 d., Kovo 11 d., Liepos 6 d., Rugsėjo 8 d. (vėliau ši diena nebuvo minima keliant vėliavą) ir Lapkričio 23 d.

3.2.2. Ceremonijos vykdytojai

1991 m. rugsėjo 8 d. ceremoniją pradėjo vykdyti LŠS Kauno Vytauto Didžiojo rinktinės IV kuopos šauliai. Kaip ilgametis Vytauto Didžiojo (o vėliau ir Vyčio Kryžiaus ordino) vėliavos ceremonijos dalyvis bei Vyčio Kryžiaus ordino kavalierius S. Dovydaitis prisimena, „buvo įsakymas, <...> tuo metu vadas mūsų buvo Jankus. Buvo toks įsakymas, kad vėliavos pakėlime

¹⁶¹ Žiūrėti priedą Nr. 18.

¹⁶² Žiūrėti priedą Nr. 20.

¹⁶³ Semaškaitė, „Dar vienas ženklas?“, *Trimitas* (1991 m. spalio 1–15 d.)

¹⁶⁴ Žiūrėti priedą Nr. 5.

¹⁶⁵ Žiūrėti priedą Nr. 2.

dalyvauja tik buvę partizanai, politiniai kaliniai ir rezidentai. <...> Mus surinko, kadangi aš buvęs partizanas, politinis kalinys.“¹⁶⁶ Nusipelnę šauliai buvo tie, kurie priešinosi sovietinei įtakai arba patys buvo nuo jos nukentėję. Būtent pirmieji dešimt šaulių vykdžiusių ritualą buvo vienaip ar kitaip susiję su minėtais dalykais. 1991 m. rugsėjo 8 d. įamžintoje ceremonijos akimirkoje¹⁶⁷ yra matomi ir atpažįstami šie šauliai: vadas V. A. Bieliūnas, S. Dovydaitis, V. Zenkus, B. Stanevičius, Davidavičius, Karaliūnas, J. Armonaitis, P. Jačėnas. Norėtusi aptarti keletą iš jų, kurie iki pat šių dienų vykdo atkurtą ceremoniją.

Visų pirma, tai Vaidotas Adomas Bieliūnas (1938-04-20) – buvęs tremtinys, nuo 1941 iki 1957 m. ištremtas prie Laptevų jūros. Į LŠS jis įstojo 1990 m. gegužės 5 d. Buvo IV, o vėliau III kuopos vadu. Nuo 2000 m. Vėliavos būrio šaulys, o nuo 2005 m. Vėliavos būrio vadas. Kaip pats savo veiklą LŠS prisimena V. A. Bieliūnas: „buvau tada kuopos vadu. Aš įstojęs (į Lietuvos šaulių sąjungą – aut. past.) nuo 1990 metų. Na, mums L. Trumpulis pasakė, kad reiks vėliavą kelti. <...> Aš beveik visada žygiavau (ceremonijoje – aut. past.), tik paskutiniu metu kojas jau skaudėjo. Faktiškai skaičiausi tos Vėliavos būrio vadu iki 2015 m. gruodžio 1 d. Nes paskui jau parašiau prašymą, kad mane atleistų. <...> Vėliavų būrys buvo toks. Paskui buvom priskirti prie Garbės kuopos. <...> daug buvo mūsų. Dabar mes tik dviese su Stasiu Dovydaičiu pasilikom tie, kurie žygiavom nuo pradžių. <...> Paskui iš Garbės kuopos pervedė į Trečiąją kuopą. Na, ir Trečiojoje kuopoje mes buvome Vėliavų būrys.“¹⁶⁸ Šis žmogus, per visą Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos atgaivinimo 25-metį tarnavo šaulių sąjungai ir priklausė Vėliavos būriui, kuris šioje sąjungoje ne kartą keitė pavadinimą ir pasipildydavo vis naujais nariais. Svarbu paminėti ir kitą pirmosios atkurtos ceremonijos dalyvį Stasį Dovydaitį (1933-05-08). Šis šaulys, kaip ir V. A. Bieliūnas, ceremonijoje dalyvauja nuo pat jos atkūrimo iki šių dienų. Praeityje šis žmogus pasižymėjo dalyvavimo partizaninėje veikloje. Tuo metu buvo „Birutės“ rinktinės partizanas, vėliau – politinis kalinys. Į LŠS įstojo tuo pat metu kaip ir V. A. Bieliūnas – 1990 m. gegužės 5 d. Atkurtoje Lietuvos Respublikoje pradėjus teikti Vyčio Kryžiaus ordino apdovanojimus, šis žmogus apdovanotas Vyčio Kryžiaus ordinu. Apie savo veiklą LŠS ir vėliavos ceremoniją ordino kavalierius sako: keliu vėliavą „nuo 1991 m. rugsėjo 8 d. iki dabar. Visą laiką. Pagal grafiką dabar kartais būna, kad nedalyvauju kurį nors kartą. Ir pati ceremonija niekad nebuvo nutrūkus. Visada vykdavo ir nebuvo jokių pertraukų.“¹⁶⁹ Šie du šauliai yra vieninteliai belikę atkurtos ceremonijos dalyviai, kurie savo veikla iki šių dienų prisideda ne tik prie vėliavos ceremonijos, bet ir prie LŠS veiklos.

¹⁶⁶ Žiūrėti priedą Nr. 5.

¹⁶⁷ Žiūrėti priedą Nr. 20.

¹⁶⁸ Žiūrėti priedą Nr. 4.

¹⁶⁹ Žiūrėti priedą Nr. 5.

Prasminga pakalbėti ne vien apie 1991 m. rugsėjo 8 d. ceremonijos vykdytojus, bet ir apie kitus, prisidėjusius prie iškilmių ir ritualų. Svarbu, jog ne tik minėti šauliai buvo atsakingi už Vytauto Didžiojo vėliavos pakėlimo apeigas. Kadangi pati ceremonija prasidėjo prie Kauno pilies, visą vėliavos nešimo maršrutą (Kauno pilis–Vytauto Didžiojo bažnyčia–Vytauto Didžiojo paminklas–Karo muziejaus sodelis) kiti šauliai rūpinosi garbingu jos gabenimu. Tai minėti LŠS nariai: A. Kazėnas, V. Valeckas, D. Sereikis, G. Pempė, B. Petraitis, A. Kantautas, kurie atnešė vėliavą ir įteikė sodelyje laukiantiems ir V. A. Bieliūno vadovaujamiems šauliams. Šioje ceremonijoje taip pat svarbų vaidmenį atliko birutietės, kurios apsirengę tautiniais kostiumais lydėjo vėliavą visos procesijos metu ir saugojo amžinąją ugnį muziejaus sodelyje prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ ir Nežinomo kareivio kapo. Be to, tiek jos, tiek kiti žmonės, pagerbdami Vytauto Didžiojo ir žuvusiųjų už šalies kraštą karių atminimą, dėjo gėles prie monumentų. Pačią Vytauto Didžiojo vėliavą palaimino kunigas Ričardas Mikutavičius. Kaip rašoma šaulių žurnale „Trimitas“, 12 val. Vytauto Didžiojo vėliavą iškėlė buvę rezistentai, pasižymėję šauliai Jonas Sinkevičius ir Alfredas Butvilas.¹⁷⁰ Taip pat muziejaus sodelyje vyko įspūdingas mitingas, susirinko daug žmonių, kurie stebėjo visą ceremoniją, šaulių ir Savarankiškos krašto apsaugos tarnybos karių žygiavimą.

Kalbant apie ceremonijos vykdytojus, vertėtų pabrėžti, kad šauliai per visus 25-erius atkurtos ceremonijos metus vykdė vėliavos ritualą. Tačiau tik nepilnus pirmus 4 metus jie patys ant Vytauto Didžiojo karo muziejaus stogo keldavo Vytauto Didžiojo vėliavą. Nuo 1994 m. vėliavos buvo keliamos prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ ir Nežinomo kareivio kapo, o kėlėjais, pagal senąją tradiciją, tapo Vyčio Kryžiaus ordino kavalieriai. „Po 1991 m. sausio 13 d. įvykių Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba–Atkuriamasis seimas sausio 15 d. priėmė įstatymą, kuriuo buvo atkurtas Vyčio Kryžiaus ordinas (įsteigtas 1919 m.). Vyčio Kryžiaus ordinu apdovanojami asmenys, didvyriškai gynę Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę.“¹⁷¹ Tad po tragiškų įvykių atkurtas Pirmojoje Lietuvos Respublikoje egzistavęs ordinas nulėmė, kad už nuopelnus buvo apdovanota nemažai žmonių. Būtent kai kurie iš jų nuo 1994 m. pabaigos pradėjo kelti vėliavą, kuri taip pat buvo pakeista į Vyčio Kryžiaus ordino vėliavą. Kai kurie šauliai, dalyvavę ceremonijoje nuo pat jos atkūrimo, tapo ordino kavalieriais. Puikus to pavyzdys – S. Dovydaitis. Remiantis šaulio atsiminimais, vėliavą jam yra tekę kelti 2014 m. lapkričio 23 d., taip pat 2017 m. vasario 16 d. Kitam LŠS atkūrėjui ir Vyčio Kryžiaus ordino kavalieriui Stasiui Ignatavičiui – 2016 m. lapkričio 23 d.¹⁷² Kiti šaltiniai yra užfiksavę kelis šios reikšmingos vėliavos pakėlimo vykdytojus: šaulių žurnale „Trimitas“ pažymima, kad 1997 m. vasario 16 d. vėliavą kėlė Vytauto Didžiojo

¹⁷⁰ Semaškaitė, „Dar vienas ženklas?“, *Trimitas* (1991 m. spalio 1–15 d.).

¹⁷¹ Aušra Garnienė, „Metai šauliams netrukdo“, *Trimitas* 5 (2014), 17.

¹⁷² Žiūrėti priedą Nr. 5.

atskirojo jėgierių bataliono vadas plk. lt. S. Veprauskas¹⁷³, „Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanache“ yra rašoma, kad 2010 m. kovo 11 d. už vėliavos kėlimą buvo atsakingas Kauno apskrities vyriausiojo policijos komisariato viršininkas Algirdas Kaminskas.¹⁷⁴ Įvykių amžininkai taip pat įvardina nemažai Vyčio Kryžiaus ordino kavalierių, kuriems per 25-erius atkurtos ceremonijos gyvavimo metus buvo patikėta garbė kelti vėliavą: A. Pociūnas prisimena dim. pulk. Stasį Murzą, kapt. Artūrą Chrapko, dim. pulk. Bronislavą Vizbarą¹⁷⁵, L. Trumpulis - dim. mjr. Vytautą Balsį¹⁷⁶, prof. J. Vaičenonis - dim. plk. Antaną Malijonį, gen. Sergėjų Madalovą, dim. kapt. Aleksandrą Dagį, plk. Virginijų Vilkelį, dim. kapt. Gediminą Dobkevičių ir kitus.¹⁷⁷ Būryje gausių ir apdovanotų vyrų galima išskirti vieną moterį – Vyčio Kryžiaus ordino savininkę – Kristiną Čepkauskienę, kuri 2006 m. vasario 16 d. prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ ir Nežinomo kareivio kapo kėlė Vyčio Kryžiaus ordino vėliavą. Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanache ši diena išskiriama ir pažymima: „2006 m. vasario 16 d. Muziejus šventė savo 85-ųjų įkūrimo metinių jubiliejų, todėl Vyčio Kryžiaus ordino vėliavą iškilmingoje šventinėje aplinkoje iškėlė Muziejaus vyresnioji bibliotekininkė, Vyčio Kryžiaus ordinė Kristina Čepkauskienė (Sausio 13-osios įvykių Lietuvoje dalyvė.)“¹⁷⁸

¹⁷³ Stasys Ignatavičius, „Vasario 16-osios renginiai Kaune“, *Trimitas* 3 (1997), 21.

¹⁷⁴ „VDKM 2010 metų kronika“, *Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanachas* 2010 (2011), 288–289.

¹⁷⁵ Žiūrėti priedą Nr. 3.

¹⁷⁶ Žiūrėti priedą Nr. 2.

¹⁷⁷ Žiūrėti priedą Nr. 7.

¹⁷⁸ Juozapas Jurevičius, „Vytauto Didžiojo karo muziejaus 85 metų jubiliejus“, *Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanachas* 2006 (2007), 68.

4. VYČIO KRYŽIAUS ORDINO VĖLIAVOS CEREMONIJOS ATGAIVINIMAS VYKSMAS 1992 – 2016 M.

4.1. Vytauto Didžiojo ir Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos: ceremonijos formavimasis ir kismas 1992 – 2008 m.

Nuo 1991 m. rugsėjo 8 d. prasidėjusi ceremonija formavosi ir kito ne vienus metus. Ypač aiškūs ceremonijos papildymai buvo 1992 – 2008 m. laikotarpiu. Pirmoji atkurta ceremonija turėjo svarbius elementus ir panašią struktūrą į gen. lt. V. Nagevičiaus iniciuotą ceremoniją, tačiau buvo keliama ne Vyčio Kryžiaus ordino vėliava, ceremonijos vykdytojai buvo ne Vyčio Kryžiaus ordino kavalieriai, o jų uniformos nebuvo istorinės ordino vėliavos spalvų. Be to, trūko ir kitų detalių – pikių, vėliavėlių bei šalmų. O ir pačios komandos turėjo būti keistinos bei įdėmiau peržiūrėtos. Visų šitų priežasčių paskatinti LŠS nariai ir Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojai su A. Pociūnu priešakyje pradėjo plėtoti ceremoniją, ieškoti dar daugiau detalių ir informacijos, kuri pagelbėtų tobulinant ritualą ir darant jį kuo panašesnį į pirmtaką. Todėl norėtusi aptarti visus svarbiausius ceremonijos formavimosi ir kismo niuansus.

LŠS archyve rastos nuotraukos¹⁷⁹ iliustruoja, jog jau 1992 m. visi vėliavos ceremoniją atliekantys šauliai turėjo paradines šaulių uniformas. Tuo metu Vėliavos būrį, kaip ir įprasta, sudarė 10 šaulių ir vienas vadas iškilmingoje rikiuotėje einančių link paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ ir Nežinomo kareivio kapo. Dažniausiai kitu du šauliai buvo atsakingi už vėliavos pakėlimą ant Vytauto Didžiojo muziejaus stogo. Kaip po metų nuo ceremonijos atkūrimo, t.y. 1992 m. rugsėjo 8 d., atrodė šventinis minėjimas ir vėliavos pakėlimas bei nuleidimo ritualas, galime įsitikinti peržvelgę tų metų spaudos puslapius. Rugsėjo 5 d. „Kauno dienoje“ pateikiama šventės programa: „10 val. vėliavos pakėlimas virš Vytauto Didžiojo karo muziejaus. / 12 val. Šv. Mišios Vytauto bažnyčioje. / 13 val. eiseną nuo Vytauto bažnyčios prie Vytauto Didžiojo karo muziejaus. / 13.30 val. gėlių padėjimas prie Vytauto Didžiojo paminklo; bus daroma visų tą dieną atvykusių į šventę jaunųjų Vytautų ir Vytaučių bendra nuotrauka. / 14.30 val. šventinis minėjimas ir koncertas Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje. Po minėjimo – muziejaus lankymas. / 19 val. vėliavos virš Vytauto Didžiojo karo muziejaus nuleidimas.“¹⁸⁰ Iš šios programos galima pastebėti, jog ceremonija tampo dar populiareesnė ir svarbesnė. Įvairios procesijos, pamaldos, gėlių padėjimas prie svarbių monumentų, šventinis koncertas bei nemokamas muziejaus lankymas pritraukė būrį žmonių, sukūrė pakilią nuotaiką ir leido įdėmiau susipažinti su savos šalies istorija bei tradicijomis.

¹⁷⁹ Žiūrėti priedą Nr. 21.

¹⁸⁰ „Sekmadienį, rugsėjo 6-ąją, paminėsime Vytauto Didžiojo karūnavimo dieną“, *Kauno diena* 58 (1992), 1.

Vis tik šios tradicijos po vėl truputį keitėsi, o jų iniciatoriai stengėsi atkurti kuo detalesnę praeities vaizdą.

Nemažai pasikeitimų įvyko 1994 m. Kaip prisimena ordino kavalierius šaulys S. Dovydaitis, svarbu buvo kažką daryti dėl nepatogaus Vytauto Didžiojo vėliavos kėlimo ant muziejaus pastato. Amžininkas tvirtina: „prieš tai kėlimas vėliavos ant muziejaus stogo buvo, tai tarsi atitolęs. Ir ten buvo labai nepalankios sąlygos užlipimui. Ypač žiemą sunku užlipti.“¹⁸¹ Garbaus amžiaus Vėliavos būrio šauliams nebuvo lengva pasiekti vėliavos kėlimo vietą, tad tiek ši priežastis, tiek noras dar labiau patobulinti ceremoniją vedė prie tolesnių darbų. Visų pirma, buvo nuspręsta pasiūti Vyčio Kryžiaus ordino vėliavą. Savo atsiminimais dalinasi šaulys Antanas Maslauskas, prisidėjęs prie šios vėliavos siuvimo darbų: „A. Pociūnas norėjo perteikti visas tradicijas, todėl šaulių sąjungoje buvo daug šnekama, kad reikia siūti ordino vėliavą. Susitaręs su Pociūnu prisijungiau prie šios idėjos sumanymo ir padėjau ją įgyvendinti.“¹⁸² Apie vėliavos siuvimo istoriją taip pat kalba iniciatorius A. Pociūnas. Vartydamas savo dienoraščio puslapius, jis randa reikšmingus įrašus: „1994 m. lapkričio 3 d. šaulys Antanas Maslauskas gavo kopijas originalių pikių vėliavėlių ir pačios vėliavos. Jis su pažįstamos kaunietės Marijonos Onos Marcinkevičienės pagalba pagamino naują vėliavą pagal muziejuje turėtus pavyzdžius. <...> Vytauto Didžiojo vėliava dar kurį laiką buvo keliama ant stogo. Bet nebuvo labai geros sąlygos ją kelti ant stogo. Tai gana pavojinga, dėl to vėliau buvo nutraukta ši tradicija, vėliava liko kaboti, o prie paminklo keliama Vyčio Kryžiaus vėliava.“¹⁸³ Vytauto Didžiojo karo muziejuje buvo surasti senosios vėliavos pavyzdžiai, todėl buvo reikšminga inicijuoti Vyčio Kryžiaus vėliavos siuvimą ir pradėti ją kelti bei nuleisti valstybių švenčių ir kitų reikšmingų progų dienomis. Už šios vėliavos pasiuvimą A. Maslauskas bei pagalbininkė M. O. Marcinkevičienė buvo apdovanoti muziejaus padėkos raštais.¹⁸⁴

Tačiau ne vien prieš tai minėti pasikeitimai buvo atlikti 1994 m. Prof. J. Vaičenonis prisimena, kad laikui bėgant Vytauto Didžiojo karo muziejuje buvo surasti anksčiau Karo invalidų naudoti ceremonijos elementai – šalmai, pikės, šiek tiek muzikos instrumentų. Tačiau po sovietinės okupacijos šis inventorių buvo sugadintas arba panaudotas ne pagal paskirtį, todėl teko daug ką taisyti. Deja, „uniformų buvo likę gal tik kelios, keli fragmentai, tad tuo metu visų šaulių jomis neaprengsi. Tad šauliai dalyvavo su savo uniformomis, bet jiems vėliau buvo uždėti tie (originalūs Karo invalidų naudoti – aut. past.) šalmai.“¹⁸⁵ 1994 m. rudenį Vėliavos būrys jau turėjo šalmus ir pikes, todėl buvo galima iš dar labiau patobulinti ceremoniją ir pradėti repeticijas. Šį momentą prisimena šauliams repeticijas vedęs A. Pociūnas: „1994 m. prieš Kariuomenės dieną vakare 17.30

¹⁸¹ Žiūrėti priedą Nr. 5.

¹⁸² Žiūrėti priedą Nr. 6.

¹⁸³ Žiūrėti priedą Nr. 3.

¹⁸⁴ K. d. info, „Istorija besibeldžianti į nūdieną“, *Kauno diena* 39 (1995), 1.

¹⁸⁵ Žiūrėti priedą Nr. 7.

val. įvyko repeticija, šauliai buvo su pikėmis ir viskas vyko pagal naują 1994 m. spalio scenarijų. Duotos pikės ir šalmai buvo paimti iš mūsų muziejaus. Viska tai buvo originalūs daiktai. Lapkričio 14 d. vėl buvo vėliavos ceremonijos repeticija, o lapkričio 18 d. vakare buvo generalinė repeticija.¹⁸⁶ Taigi, visi šie dalykai lėmė, jog buvo galima dar detaliau atkurti senąją ceremoniją, kadangi tiek vėliava, tiek pikės ir šalmai buvo paskirti Vėliavos būriui. Galiausiai 1994 m. lapkričio 23 d. prie paminklo Žuvusiems už Lietuvos laisvę, Nežinomo kareivio kapo bei Amžinosios ugnies buvo pastatytas stulpas, ant kurio buvo galima kelti naujai pasiūtą vėliavą. Iki šių dienų ant šio stulpo pridėta lentelė rodo, kad tai Kraft Jacobs Suchard Lietuva dovana, įteikta ir pastatyta minint Lietuvos kariuomenės dieną.

Dar vienas reikšmingas momentas, kurio ėmėsi A. Pociūnas – ceremonijos plano, eigos ir komandų patobulinimas. Iniciatoriaus asmeninime archyve rastas Vyčio Kryžiaus vėliavos pakėlimo ceremonijos scenarijaus rankraštis¹⁸⁷ parodo, kad 1994 m. spalio 25 d. buvo atnaujinta ir gana tiksliai suformuota visos pakėlimo ceremonijos eiga. Šiame šaltinyje tiksliai nurodytos vado komandos, šaulių rikiuotės pozicijos ir kiti niuansai. Tad nuo 1994 m. pabaigos ceremonija vykdavo štai taip:

„N“ val. 55 min. Vyčio Kryžiaus ordino vėliava 4 šaulių išnešama iš muziejaus. Nešėjai sustoja prie fontano ir laukia iš muziejaus ateinančių 6 šaulių su pikėmis rankose bei vado. Visi rikiuojasi vora po du. Vadas būna priekyje.

*„N“ val. Trimitininkas duoda signalą, kurį atkartoja trimitininkas esantis prie orkestro netoli paminklo Žuvusiems už Lietuvos laisvę ir Nežinomo kareivio kapo. Tuomet būrio vadas duoda komandą **Ginklą ant peties!** Po šio įsakymo pikę paverčiama ant peties, dešinė ranka ištiesiama, o kairė – nuleidžiama žemyn. Vadas atlieka pratimą su kardu.*

*Po to vadas duoda komandą **Žengte marš!** Tuomet visi 10 šaulių voroje ir vadas ritmingu lėtu žingsniu pajuda link paminklo ir kareivio kapo.*

*Priėję paminklą, vora pasuka dešinėn ir po įsakymo **Vora stok!** sustoja. Toliau vadas duoda kitas komandas: **Dešinėn!** bei **Vora eilėn rikiuok!** Po išsirikiavimo – **Pikę žemyn!** Vadas taip pat užsideda kardą ant peties. Tuo metu orkestras griežia neilgą maršą.*

Šauliai, nešusieji vėliavą, prieina prie stiebo, du iš jų laiko vėliavą, o kiti du ją riša prie troselio. Po šitų veiksmų, du pasitraukia toliau, atiduoda pagarbą, du – lieka prie stiebo ir laiko vėliavą. Vėliavas pririšus yra baigiamas groti maršas.

*Trimitininkas, esantis bokšte, vėl duoda signalą, kurį vėliau atkartoje šalia paminklo stovintis trimitininkas. Vadas komanduoja: **Ramiai! Vėliavas ginklu gerbk!** Po šių signalų šauliai dešinę ranką su pike ištiesia į priekį. Jos apatinis galas remiasi į dešinės kojos pirštus.*

¹⁸⁶ Žiūrėti priedą Nr. 3.

¹⁸⁷ Žiūrėti priedą Nr. 22.

*Po komandų orkestras groja Lietuvos himną. Po to seka komanda **Vyčio Kryžiaus vėliavą** kelk! Tuo metu vėliava keliama, o orkestras groja maršą. Po pakėlimo duodamas kitas įsakymas – **Pikę žemyn!**, po to – **Ant peties!**, **Kairėn!** ir **Žengte marš!** Orkestras griežia maršą ir šaulių vora žygiuoja link muziejaus. Kol neužsidaro muziejaus vartai, tol yra griežiamas maršas.¹⁸⁸*

Šis patobulintas planas šaulių buvo naudojamas ne vienus metus, o pirmąjį kartą atnaujinta ceremonija, kurios komandomis rėmėsi Vėliavos būrys, buvo atlikta tais pačiais 1994 m. lapkričio 23 d. Tą užfiksavo tuometinė Kauno spauda. Remiantis laikraščiu „Kauno diena“, ceremonija prasidėjo 10 val., kai buvo pakeltos abi vėliavos – Vytauto Didžiojo ir Vyčio Kryžiaus ordino. Po iškilmingų mišių, „karinės rikiuotės, dalyvaujant Krašto apsaugos ministrui, kariuomenės vadui ir kitiems atsakingiems vadams ir miesto vadovams“¹⁸⁹ vakare vėliavos buvo nuleistos ir atiduota pagarba Nežinomam kareiviui. Reikšminga yra tai, jog nuo šios dienos vėliavas pradėjo kelti Vyčio kryžiaus ordino kavalieriai. A. Pociūnas prisimena, kad minint Lietuvos kariuomenės dieną pirmą kartą „vėliavą pakėlė Vyčio Kryžiaus ordino kavalierius Kauno autodesantininkų bataliono vadas majoras Saulius Veprauskas.“¹⁹⁰ Po šių pasikeitimų ceremonija tapo dar labiau išplėtotą ir panašesnę į V. Nagevičiaus laikais vykdytą muziejaus sodelyje.

Per visą laikotarpį daugėjo šaulių, galinčių ir norinčių atlikti šią garbingą ceremoniją. LŠS archyve rastame 2000 m. rugsėjo 15 d. štabo kuopos šaulių susirinkimo protokole nurodoma, kad visą štabo kuopą tuo metu sudaro 110 šaulių, iš kurių Garbės sargybos būryje buvo 60 šaulių, Ne rikiuotės šaulių štabo būryje – 32, Vėliavos būryje – 16, o orkestre – 2 šauliai.¹⁹¹ Tad 2000 m. 16 nusipelnusių šaulių Lietuvos valstybinių švenčių metų prie muziejaus monumentų vykdė Vytauto Didžiojo vėliavos bei Vyčio Kryžiaus vėliavos ceremoniją. Be to, 2000 m. kovo 16 d. LŠS štabo kuopos Vėliavos būrio vadu paskirtas Algimantas Jonas Ragelis.¹⁹² Dar gana ilgą laiką Žuvusiųjų karių atminimas buvo pagerbiamas keliant abi minėtas vėliavas. Tuometinėje spaudoje skelbiamos švenčių programos leidžia daryti išvadą, kad Vytauto Didžiojo ir Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos kartu buvo keliamos nuo 1994 iki 2004 m. Vis tik per visą šį laiką, tam tikromis progomis, buvo galima išvysti tik vienos iš vėliavų ceremoniją. Tarkim, lapkričio 23 d. dažnai buvo keliama tik Vyčio Kryžiaus ordino vėliava¹⁹³, o liepos 6 d. – Vytauto Didžiojo.¹⁹⁴ Tuo tarpu, Lietuvos

¹⁸⁸ Žiūrėti priedą Nr. 22.

¹⁸⁹ „Lapkričio 23 d. Vytauto Didžiojo karo muziejaus aikštėje vyks šventinis minėjimas, skirtas Lietuvos karių dienai ir Nežinomojo kario palaidojimo 60-mečiui“ *Kauno diena* 272 (1994), 1.

¹⁹⁰ Žiūrėti priedą Nr. 3.

¹⁹¹ „Lietuvos šaulių sąjungos štabo kuopos protokolas Nr. 2“, 2000 m. rugsėjo 15 d., *Lietuvos šaulių sąjungos archyvas (nesužymėta)*

¹⁹² „Garbės sargybos kuopa“, *Lietuvos šaulių sąjunga*. Žiūrėta 2017 m. balandžio 24 d.

<http://www.sauliusajunga.lt/index.php/garbs-sargyba-mainmenu-67>

¹⁹³ „Renginiai Kaune Lietuvos karių dieną ir Vyčio Kryžiaus šventė“, *Kauno diena* 273 (2000), 22.

¹⁹⁴ „Renginiai Mindaugo karūnavimo – Lietuvos valstybės dienai“, *Kauno diena* 154 (1999), 4.

Nepriklausomybės paskelbimo dienos metu dažnai plevėsuodavo abi vėliavos.¹⁹⁵ Trumpai galime apžvelgti 2004 – 2007 m., kai nusistovėjo Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos naudojimas ceremoniale. Tai atskleidžia „Kauno dienos“ puslapiai, pavyzdžiui, 2004 m. vasario 16 d. Vyčio Kryžiaus ordino vėliava buvo keliama Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje 12 val., o nuleidžiama 16 val.¹⁹⁶ 2005 m. vasario 16 d. buvo keliama ta pati vėliava keliama 12 val., o nuleidžiama – 16 val.¹⁹⁷ Tuo tarpu 2006 ir 2007 m. vėliavos nuleidimo laikas šiek tiek skiriasi, tačiau vėliava, vėlgi, buvo keliama ta pati. 2006 m. vasario 16 d. Vyčio Kryžiaus ordino vėliava sodelyje buvo pakelta 12 val., o nuleista 17:30 val.¹⁹⁸ O 2007 m. vasario 16-osios ceremonija, prasidėjusi 12 val., baigėsi 17:30 val.¹⁹⁹ Pakitimų būta kalbant apie rugsėjo 8-osios šventę. Nuo 2003 m. yra fiksuojama, kad vis rečiau ši diena pažymima vėliavos ceremonialu. Populiariesne ir patrauklesne tampa liepos 6 d., kai yra švenčiamos Mindaugo karūnavimo išskilmės. Tai patvirtina periodinėje spaudoje rasta žinutė apie rugsėjo 8 d. įvykius: „prie Vytauto Didžiojo paminklo vyks karūnavimo minėjimas, gros Karinių oro pajėgų orkestras bei Kauno muzikos ansamblis „Ainiai“, dalyvaus Vytautų klubas.“²⁰⁰ Apie iškilmingą ceremoniją čia nebėra kalbama.

Per šį laikotarpį dar kartą buvo pakeistos ceremonijos komandos. LŠS archyve buvo rastas kitas A. Pociūno rankraštis, kuriame atsispindi tam tikrų komandų pakitimas, pavyzdžiui, prieš grojant Lietuvos himną, yra duodama nauja komanda „Lietuvos Respublikos vėliavą ginklu gerbk!“ (vietoj „Ramiai! Vėliavas ginklu gerbk!“), o po vėliavos pakėlimo naujos komandos – „Žuvusius už Lietuvos laisvę gerbk!“ Visuomenė deda gėles prie Nežinomo kareivio kapo ir Laisvės paminklo (švenčių metu). Po pakėlimo ir gėlių padėjimo vadas taria – „Pagerbta!“ Po to seka komanda „Vora linijon rikiuok!“, „Dešinèn!“, „Ginklus ant peties!“, „Žengte marš!“ Orkestras groja maršą, šauliai grįžta į muziejų.²⁰¹ Šie pasikeitimai rankraštyje datuojami 2001 m. sausio 25 d. Be to kelios archyvinės nuotraukos²⁰² rodo, kad ceremonija tobulėja, šauliai jau kuris laikas naudoja pikes, šalmus, turi tvarkingas ir gražias aprangas. Minėtina, kad 2002 m. Šaulių sąjungos štabo kuopa, kuriai priklausė šauliai, yra perorganizuojama į Garbės sargybos kuopą, tad vėliavos ceremoniją vykdančių šaulių būrio pavadinimas irgi kinta. Šis pavadinimas skamba taip: LŠS Garbės sargybos kuopos Vėliavos būrys.

Praminga įvardinti faktą, jog LŠS archyve buvo rastas dokumentas, apibrėžiantis Vėliavos būrio tikslus, uždavinius, pareigas bei atsakomybes. 2003 m. birželio 6 d. Lietuvos šaulių sąjungos

¹⁹⁵ „Lietuvos valstybės atkūrimo dienos minėjimo renginių Kaune programa“, *Kauno diena* 38 (2001), 18.

¹⁹⁶ „Vasario 16-osios renginiai, skirti Lietuvos valstybės atkūrimo dienai paminėti“, *Kauno diena* 35 (2004), 26.

¹⁹⁷ „Renginiai, skirti Lietuvos valstybės atkūrimo dienai paminėti Kaune“, *Kauno diena* 36 (2005), 28.

¹⁹⁸ „Mes su Tavimi Vasario 16-oji“, *Kauno diena* 37 (2006), 25.

¹⁹⁹ „Lietuvos valstybės atkūrimo dienos – vasario 16 osios – renginiai Kaune“, *Kauno diena* 33 (2007), 26.

²⁰⁰ „Prie Vytauto Didžiojo paminklo“, *Kauno diena* 208 (2003), 22.

²⁰¹ „Vytauto Didžiojo, Vyčio Kryžiaus vėliavos pakėlimo ceremonija, A. Pociūnas“, 2001 m. sausio 25 d. *Lietuvos šaulių sąjungos archyvas (nesužymėta)*.

²⁰² Žiūrėti priedus Nr. 23 ir 24.

vado įsakymas Nr. 180 K yra patvirtinti Lietuvos šaulių sąjungos štabo garbės sargybos kuopos vėliavos būrio nuostatai.²⁰³ Juo rašoma, kad esminis šios kuopos uždavinys yra reprezentuoti visą šaulių sąjungą bei valstybinių ir kitų svarbių švenčių metu atlikti vėliavos ceremoniją. Be to, šis dokumentas nurodo, kad į Vėliavos būrį negali įstoti bet kas, pavyzdžiui, jaunesnis nei 50 m. šaulys, turi pateikti prašymą, nurodantį norą prisijungti prie Garbės sargybos kuopos Vėliavos būrio. Taip pat jis turi pateikti net kelias rekomendacijas ir turėti ne mažesnę kaip 5 m. stažą rinktinėje arba kuopoje.²⁰⁴ Čia vyrauja griežtos normos, disciplina ir taisyklių laikymasis, tad už nusizengimus būrio narys gali būti pašalinamas, o jo veikla LŠS sustabdoma kuriam laikui. Įdomu, jog šiame Vėliavų būryje narių vis daugėjo, tad 2006 m. buvo įsteigti du būrio skyriai. Tą patvirtina tarp LŠS dokumentų rasta Įsakymas dėl vėliavos šaulių būrio skyrimo į pareigas.²⁰⁵ Šaltinyje nurodoma Vėliavos būrio vadu skirti V. A. Bieliūną, būrio būrininku - Aleksą Beržį, 1-ojo skyriaus vadu – Stasį Dovydaitį, o 2-ojo skyriaus vadu – Petrą Balašaitį.²⁰⁶ Vis tik 2007 m. 2-ojo skyriaus vadu tampa Jonas Velykis. Visi šie pasikeitimai parodė, kad ceremonija formavosi, kito ir tobulėjo. Iš pradžių buvo keliamos dvi vėliavos, po to, buvo palikta viena – Vyčio Kryžiaus ordino vėliava bei jos ceremonialas. Kito pačios komandos, uniformos bei ceremonijos detalės. Tačiau tai davė didelę inspiraciją ir dar labiau populiarino ritualą visuomenės tarpe. Įvairių švenčių ši ceremonija tapo neatsiejamu pagarbos ir šalies istorijos simboliu.

4. 2. Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija: svarbiausios naujovės ir pasikeitimai 2008 – 2016 m.

Atkurta Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija dar didesnių naujovių ir pasikeitimų sulaukė 2008 m. Buvo stengiamasi dar labiau išplėtoti šią unikalią ceremoniją ir atsižvelgti į Pirmojoje Lietuvos Respublikoje buvusią tradiciją vėliavą kelti kas dieną. Be jokios abejonės, tokie ambicingi planai nebuvo lengvai įgyvendinami. Kasdieninis vėliavos kėlimas, unikalių istorinių rūbų, pikių, šalmų rekonstrukcijų kūrimas buvo ne tik daug jėgų, bet ir finansų reikalaujantis dalykas. Vis tik per 2008 m. buvo padaryti esminiai ir dideli darbai. LŠS pradėjo bendradarbiauti su Kauno miesto savivaldybe ir rengti projektus, padėjusius ceremonijai dar labiau priartėti prie pirminės idėjos ir minties.

²⁰³ „Lietuvos šaulių sąjungos štabo garbės sargybos kuopos vėliavos būrio nuostatai, Lietuvos šaulių sąjungos vado įsakymas Nr. 180 K“, 2003 m. birželio 6 d. *Lietuvos šaulių sąjungos archyvas (nesužymėta)*.

²⁰⁴ Ibid.

²⁰⁵ „Šaulių sąjungos štabo garbės sargybos kuopos vadas, Įsakymas dėl vėliavos būrio šaulių skyrimo į pareigas Nr. 93“, 2006 m. vasario 1 d., Kaunas. *Lietuvos šaulių sąjungos archyvas (nesužymėta)*.

²⁰⁶ Ibid.

Prie nemažų 2008 m. įvykusių naujovių buvo prisidėjęs LŠS narys, Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos atkūrimo iniciatorius L. Trumpulis. Jis prisimena šiuos metus ir pasakoja: „Šaulių sąjungą pagal 2008 m. projektą kartu su tuometine savivaldybe buvo sugalvojusi, kad nuo gegužės iki rugsėjo imtinai vėliavą kels kiekvieną šeštadienį ir sekmadienį. Savivaldybė norėjo, kad Kaunas kažkuo išsiskirtų. Tuo metu Šaulių rinktinės vadas tuo metu buvo Minvydas Mikalauskas. Čia jis įdėjo daug energijos. Prie to projekto ruošimo ir aš šiek tiek pridėjau ranką.“²⁰⁷ Tiek LŠS, tiek Kauno miesto savivaldybė buvo suinteresuotos plėtoti ir populiarinti senus ritualus bei tradicijas. Buvo pabrėžiama, kad Kaunas turi išskirtinumą ir dera juos dažniau demonstruoti visuomenei. Todėl 2008 m. kovo 26 d. Kauno miesto savivaldybėje buvo sudaryta Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos pakėlimo ceremonijos Vytauto Didžiojo karo muziejuje darbo grupė,²⁰⁸ kuriai, pagal dokumente pateiktą informaciją, vadovavo Zenonas Abramavičius (Savivaldybės administracijos direktoriaus pavaduotojas). Taip šioje grupėje buvo ir kitų savivaldybės atstovų, su ceremonijos atkūrimu ir vykdymu tiesiogiai susijusių žmonių - LŠS Kauno apskrities Vytauto Didžiojo 2-osios rinktinės vadas Minvydas Mikalauskas, Lietuvos kariuomenės KOP A5 vyr. specialistas Gintautas Deksnys, Kauno miesto vyriausiojo policijos komisariato Viešosios policijos Viešosios tvarkos tarnybos viršininkas Remigijus Stuka bei Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius Gintautas Surgailis. Visi darbai ir bandymai ceremoniją populiarinti bei suteikti jai daugiau panašumo į senąjį ritualą davė vaisių. Tai patvirtina ne tik tuometinė spauda, bet amžininkų atsiminimai. 2008 m. gegužės 22 d. „Kauno dienoje“ rašoma: „lig šiol šią ceremoniją (Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos – aut. past.) galėjome matyti Vasario 16-ąją, Kovo 11-ąją, Liepos-ąją, per Kariuomenės dienos lapkričio 23-osios iškilmes. Tuo tarpu vasarą, kai mieste daugiausiai svečių, turistų, svarbiausioje miesto aikštėje – tyla. <...> Nuo birželio 1 d. kiekvieną sekmadienį, o vėliau ir šeštadieniais, vidurdienį čia vyks įspūdinga Vyčio Kryžiaus vėliavos pakėlimo ceremonija.“²⁰⁹ Kauno miesto savivaldybė visuomenei pranešė, kad ceremonija vasaromis bus vykdoma savaitgaliais. Jos pradžia (iškilmingas vėliavos pakėlimas) numatomas 12:00 val., o pabaiga (iškilmingas vėliavos nuleidimas) 16:00/18:00 val. Šis žingsnis ceremonijai suteikė daugiau autentiškumo. Karo invalidai gen. lttn. V. Nagevičiaus laikais vėliavą keldavo kiekvieną dieną, todėl bent kiek dažnesnis šios vėliavos kėlimas po jos atkūrimo simbolizavo ar artimesnį ryšį su praeitimi.

Ne vien ceremonijos vykdymo dažnumas buvo esminis 2008 m. įvykęs pasikeitimas Vėliavos būryje. Kaip prisimena L. Trumpulis, su Kauno miesto savivaldybės pagalba ir idėja

²⁰⁷ Žiūrėti priedą Nr. 2.

²⁰⁸ „Dėl darbo grupės Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos pakėlimo ceremonijai Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje atgaivinti sudarymo“, *Kauno miesto savivaldybės administracijos direktoriaus įsakymas Nr. A-1049* (2008), *Lietuvos šaulių sąjungos archyvas (nesužymėta)*.

²⁰⁹ „Atgaivinta Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos pakėlimo ceremonija“, *Kauno diena* 114 (2008), 12.

vėliavos ceremoniją atlikti vasaros savaitgaliais suteikė galimybę atkurti istorines Karo invalidų uniformas, kurios buvo pagamintos naudojant Vyčio Kryžiaus ordino spalvas – juodą ir raudoną²¹⁰. Šaulys teigia, kad „kai savivaldybė pasakė, kad gali finansuoti daugiau, tai kilo idėja pasiūlyti šaulius aprengti būtent istorinėmis uniformomis Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos spalvomis. Ir tada organizavom antrą būrį, antrą skyrių. Į tą kitą būrį kvietėme ir ne tik veteranus. <...> Prasidėjo treniruotės, joms vadovavo Vytautas Sinkevičius, atsargos kapitonas, buvęs šaulys. Irgi pagal tas pačias komandas.“²¹¹ Iš šių žodžių galima spręsti, kad tuomet nepakito iki tol žinomas ceremonijos scenarijus. Buvo tik pasiūtos naujos, Vyčio Kryžiaus ordino spalvų, uniformos. Kaip rašoma spaudoje, Kauno miesto taryba tiek naujoms uniformoms, tiek reikalingai atributikai buvo numačius paskirti 51 tūkstantį litų.²¹² Tad šie pinigai buvo skirti ne vien istorinėm uniformom, bet ir reikiamai atributikai – naujoms pikėms, šalmams, batams. Jau minėtas L. Trumpulis prisimena, kad iki tol buvo naudojamos originalios dar Karo invalidų laikus menančios pikės bei šalmai, tačiau šie istoriniai daiktai dėvėjosi. Buvo reikšminga juos išsaugoti.²¹³ Todėl paskirtas finansavimas išnaudotas pastarųjų daiktų gamybai. Kepurėlės ženklus (Vyčio kokardas) ant šalmų tuo metu pagamino UAB „Ūlos juvelyrų studija“, paradinius kostiumus, kepure ir odinius diržus pasiuvo UAB „Tuma“, avalynę – AB „Lituanica.“ Šios įmonės ir kolektyvai buvo apdovanoti padėkomis.²¹⁴ Taip pat, remiantis 2008 m. gegužės 28 d. Lietuvos šaulių sąjungos Kauno apskrities Vytauto Didžiojo šaulių 2-oji rinktinės vado įsakymu dėl padėkų skyrimo žmonėms prisidėjusiems prie tradicijų atgaivinimo, galima išskirti šaulius, kurie taip pat buvo vieni iš Vėliavos būrio narių bei pagrindinių iniciatorių. Tai: Vaidotas Bieliūnas, Aleksas Beržys, Stasys Dovydaitis, Juozas Pukinskas, Romualdas Kuniutis, Alvydas Semaška, Antanas Janušionis, Jonas Velykis, Antanas Velykis, Edmundas Pauliukonis, Vytautas Pusvaškis, Bronius Šabūnas, Jurgis Strazdas, Vytautas Grinius.²¹⁵ Po visų žmonių indėlio ir pastangų pirmoji ceremonija, kurios metu savaitgalį su naujomis istorinėmis uniformomis, pikėmis bei šalmais pasirodė šauliai įvyko 2008 m. birželio 1 d.²¹⁶ Verta pabrėžti, kad savaitgaliais vykdytos ceremonijos nebuvo tolios iškilmingos kaip valstybinių švenčių dienomis. Čia negrodavo orkestras ir vėliavos dažniausiai nekeldavo Vyčio Kryžiaus ordino kavalierius. Vis tik šie dalykai nė kiek nepakenkė visos ceremonijos pakilumui ir reikšmingumui.

²¹⁰ Žiūrėti priedus Nr. 25 ir 26.

²¹¹ Žiūrėti priedą Nr. 2.

²¹² „Atgaivinta Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos pakėlimo ceremonija“, *Kauno diena* 114 (2008), 12.

²¹³ Žiūrėti priedą Nr. 2.

²¹⁴ „Dėl padėkų, Lietuvos šaulių sąjungos Kauno apskrities Vytauto Didžiojo šaulių 2-oji rinktinė“, 2008 m. gegužės 28 d. *Lietuvos šaulių sąjungos archyvas (nesužymėta)*.

²¹⁵ Ibid.

²¹⁶ „Atgaivinta Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos pakėlimo ceremonija“, *Kauno diena* 114 (2008), 12.

Dera paminėti, kad per 2008 – 2016 m. laikotarpį Vėliavos būrys, vykdydavęs ceremoniją, net kelis kartus pakeitė savo pavadinimą. 2008 m. prieš tai buvęs Vėliavos būrio pavadinimas pakeista į štai šį: Kauno apskrities Vytauto Didžiojo šaulių 2-osios rinktinės Vyčio Kryžiaus ordino Vėliavos būrys.²¹⁷ O 2011 m. pavadinimas dar kartą kito: ceremonijas vykdęs šaulių būrys buvo vadintas Kauno apskrities Vytauto Didžiojo šaulių 2-osios rinktinės Kauno „Tvirtovės“ trečiosios kuopos Vyčio Kryžiaus ordino Vėliavos būriu. Be to, įvyko pakitimai tarp vadų. Prieš tai vadovavęs V. A. Bieliūnas buvo pakeistas kitu vadu. 2009 m. kovo Kauno AVDŠR štabo Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos būrio vadu tapo Česlovas Bejeris.²¹⁸ Nuo 2008 m. prasidėjusi idėja vėliavos ceremoniją vykdyti savaitgaliais kuris laikas nekito. 2010 m. rastas dokumentas „Dėl Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos kėlimo“ nurodo, kad nuo 2010 m. birželio 6 d. iki tų pačių metų rugsėjo 26 d. vėliava buvo keliama savaitgaliais štai tokiomis dienomis:

1. birželio mėn. 6, 12, 13, 19, 20, 26, 27 dienomis (šeštadieniais ir sekmadieniais)
2. liepos mėn. 4, 6, 11, 18, 25 dienomis (sekmadieniais)
3. rugpjūčio mėn. 1, 8, 15, 22, 29 dienomis (sekmadieniais)
4. rugsėjo mėn. 4, 5, 11, 12, 18, 19, 25, 26 (šeštadieniais ir sekmadieniais)²¹⁹

Galima drąsiai sakyti, kad 2008 m. prasidėję projektai dėl Vyčio Kryžiaus ceremonijos atlikimo Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje vasaros savaitgaliais tęsėsi ir toliau. 2011 m. buvo vykdoma ta pati veikla, o 2013 – 2015 m. buvo teikiama paraiška gauti lėšų pagal pagrindinių 2013 – 2015 metų Kauno miesto kultūros renginių organizavimo ir dalinio finansavimo programą. Vėliavos būrio šauliai ne tik valstybinių švenčių dienomis, bet ir vasaros savaitgaliais galėdavo atlikti atkurtos Vyčio Kryžiaus vėliavos ceremonijos ritualus. Šis atgaivintas ceremonialas 2016 m. rugsėjo 8 d. minėjo 25-erių metų jubiliejų.²²⁰ Išskilmės simboliškai vyko iki dabar Tautos šventovė vadinamame Vytauto Didžiojo karo muziejuje. Čia amžininkai ir iniciatoriai dalinosi savo prisiminimais, kalbėjo apie ceremonijos reikšmingumą ir reikalingumą ją išsaugoti ateities kartoms.²²¹ Patys Vėliavos būrio nariai taip pat diskutavo ir šventiškai pakeldami tą pačią Vyčio Kryžiaus vėliavą paminėjo garbingą atkūrimo jubiliejų.

²¹⁷ „Dėl vėliavos būrio pervadinimo, Lietuvos šaulių sąjungos vado įsakymas Nr. 30“, 2008 m. kovo 26 d. *Lietuvos šaulių sąjungos archyvas (nesužymėta)*.

²¹⁸ „Įsakymas dėl įskyrimo į pareigas, Kauno apskrities Vytauto Didžiojo šaulių 2-osios rinktinės vadas, Nr. 9-31“, 2009 m. kovo 13 d. *Lietuvos šaulių sąjungos archyvas (nesužymėta)*.

²¹⁹ „Dėl Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos kėlimo, Kauno apskrities Vytauto Didžiojo šaulių 2-osios rinktinės vadas, Nr. S216-9“, 2010 m. rugsėjo 27 d. *Lietuvos šaulių sąjungos archyvas (nesužymėta)*.

²²⁰ Žiūrėti priedą Nr. 27.

²²¹ Skirmantė Javaitytė, „Vienintelė Kaune vykstanti Vyčio Kryžiaus vėliavos ceremonija mini 25-metį“, *Kas vyksta Kaune*. Žiūrėta 2017 m. balandžio 24 d. <http://kaunas.kasvyksta.lt/2016/09/08/kultura/vieninteliame-kaune-vykstanti-vycio-kryziaus-veliavos-pakelimo-ceremonija-mini-25-meti/>

4. 3. Atkurtos Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos reikšmė

Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos atgaivinimas nebuvo lengvas darbas nei jos iniciatoriams, nei jos dalyviams. Nors kaip teigia nemažai amžininkų, ceremonija nuo pirmtakės skiriasi ir yra pakitusi, tačiau jos reikšmė išliko tokia pat svarbi kaip ir Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu. Tuometiniai 1918 m. nepriklausomybę paskelbusiai valstybei reikėjo savasties ženklų, reikėjo bendros istorijos supratimo ir kūrimo. Taip pat jai buvo būtina išsaugoti atminimą tų, kurie už laisvę sunkiai ir ilgai kovojo. Būtent Vytauto Didžiojo karo muziejuje pastatyti paminklai (svarbiausių tautos asmenų), Laisvės statula bei vienas iš pirmųjų paminklas „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ ne tik rodė bendras pasaulyje vyraujančias tendencijas pagerbti kovose žuvusius, bet ir demonstravo savo šalies istorijos brandumą. Tai dar labiau išryškėjo palaidojus Nežinomo kareivio palaikus. Aptarta erdvė tapo simboliais istoriją perteikiančiu tiltu, o atsiradus ceremonijai valstybės istoriją ir pagarbą žuvusiems buvo galima ištransliuoti dar suprantamiau. Todėl visa tai tapo kolektyvinės sąsajos ir mintis visuomenei keliančiu židiniu, prieglobsčiu ir egzistencijos patvirtinimu.

Vis tik panaši situacija buvo ir po Lietuvos okupacijų. Prasidėję sambrūzdžiai, Sąjūdžio veikla ir galiausiai iškovota laisvė nulėmė, kad tauta ir vėl ieškojo savasties ženklų. Ji pradėjo griauti okupantų ideologinius paminklus ir atkurti savo kažkada turėtus bei puoselėtus monumentus. Su visu šiuo procesu reikšmingai atgijo ir Vyčio Kryžiaus ordino ceremonija. Nemažai žmonių, sužinoję, kad senos tradicijos bus atkurtos 1991 m. rugsėjį, laukė šio momento ir rinkosi pažiūrėti pakilios šventės. Kaip prisimena amžininkas L. Trumpulis, „visiems tai buvo didelė šventė. Net draugai iš Klaipėdos atvažiavo, kai sužinojo, kad toks dalykas įvyks.“²²² Ne tik miesto svečiai, bet ir patys kauniečiai rinkosi pasižiūrėti atkurtą ritualą. Tuo metu Vytauto Didžiojo karo muziejuje dirbęs prof. J. Vaičėnas prisimena kiek daug žmonių pritraukė muziejaus sodelyje rengiama šventė. Pasak jo, „pirmų ceremonijų metu, buvo tikrai daug žmonių. Juk ir tos pačios ceremonijos vyko tokių svarbų datų ir minėjimų metu. <...> tos ceremonijos buvimas rodo, kad mes ją matom šiandien, kad ji buvo tarpukariu, žmonės tą suveda, supranta, kad ne vieną kartą buvo pasakota, aiškinta ir rašyta apie tą ceremoniją. <...> Aišku, tas ceremonialas nėra kažkoks ta savo pirmine prasme kasdieninis kaip buvo tarpukario laikais. Ta forma jo pakitusi yra. Bet mes galim pasidžiaugt, kad mes bent jį turim vasaros, turistinio sezono metu, kad jis vyksta kiekvieną sekmadienį, kad pagaliau mieste kažkokia gyvastis yra, kad ne kokie mirę paminklai stovi.“²²³ Žmonėms buvo svarbu matyti atstatomus paminklus ir atgyjančias ceremonijas, tai reiškė ir pačios tautos atgimimą po ilgų okupacijos metų.

²²² Žiūrėti priedą Nr. 2.

²²³ Žiūrėti priedą Nr. 7.

Galima teigti, jog ši atkurta ceremonija dar svarbi ir reikšminga tuo, jog puikiai reprezentuota šalies tradicijas užsienio svečiams. Neretai į Kauną atvykstant garbingiems svečiams Vėliavos būrio šaulių yra prašoma atlikti šią ceremoniją ir pagerbti šalies žuvusiuosius. Tai iliustruoja LŠS archyvuose rasti dokumentai. Tarkim, 2008 m. balandžio 9 d. Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus plk. ltn. Ginto Sargailio pateiktas prašymas šauliams: „2008 m. balandžio 9 d. 14:00 val. Vytauto Didžiojo karo muziejuje vyks Vengrijos karo istorijos instituto ir muziejaus parodo atidarymas. Norėtume, kad renginys prasidėtų <...> Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos pakėlimo ceremonija.“²²⁴ Kaip ir kitose šalyse prie svarbių monumentų stovinti Garbės sargyba, taip ir čia Kaune, prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ ir Nežinomo kareivio kapo vykstančios ceremonijos atrodo garbingai ir reprezentatyviai. Ne veltui nuo 2008 m. Kauno miesto savivaldybės finansinė parama, Vėliavos būrio atnaujintos uniformos bei kitos detalės buvo patobulintos turint tikslą parodyti vieninteliame Kaune vykstančią Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremoniją. L. Trumpus teigia, kad šis dalykas buvo svarbus, kada Kaunas turi išskirtinį savo veidą²²⁵ ir dera jį parodyti ne tik patiems lietuviams, bet ir miesto svečiams.

Be to šioje ceremonijoje išvelgiama ir auklėjamoji pozicija. Apie tokių tradicijų svarbą jaunajai kartai užsimena prof. Vladas Rakučio, parengęs rekomendaciją projektui „Vyčio Kryžiaus ordino pakėlimo ceremonija Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje“. Parašytoje rekomendacijoje išsakyta tokia pozicija: Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelis „tapo Laikinosios sostinės centru ir sakraline Tautinės Lietuvos vieta, formavusi piliečių sąmonėje pasididžiavimą istorija ir pagarbą tiems, kurie sumokėjo krauju už esamą gerbūvį <...> Šiandien kaip niekad reikia simbolių ir ceremonijų, kurios palaikytų vertybėse pasimetusią jaunuomenę, suteiktų progą jai pasijausti tam tikra patriotų kartų pasekėja. Reikėtų ateityje pagalvoti, kaip esamą tradiciją toliau tobulinti ir įtrauktų jaunuomenę į aktyvų dalyvavimą šiose apeigose.“²²⁶ Šie jo žodžiai atskleidžia dar vieną reikšmingą ceremonijos prasmę. Ji suburia tautą, neleidžia atitolti nuo savo šaknų ir demonstruoja svarbiausius valstybės istorijos momentus. Profesorius pastebi, kad ceremonija yra labai patriotiška, tad gali puikiai įkvėptą jauną ir po pasaulį išsibarsčiusią tautą. Dabar ši ceremonija gali būti laikoma ne vien išskirtiniu Kauno simboliu, bet ir neeiliniu visos Lietuvos išskirtinumo ženklu. Po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo su šia ceremonija buvo atkurtas savas naratyvas, kuris yra pasakojamas iki šių dienų.

²²⁴ „Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus prašymas LŠS dėl Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos pakėlimo ceremonijos Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje“, 2008 m. kovo 17 d. Nr. 104, *Lietuvos šaulių sąjungos archyvas (nesužymėta)*.

²²⁵ Žiūrėti priedą Nr. 2.

²²⁶ „Prof. V. Rakučio rekomendacija Lietuvos šaulių sąjungos Kauno apskrities Vytauto Didžiojo šaulių 2-osios rinktinių projektui Vyčio Kryžiaus ordino pakėlimo ceremonija Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje“, 2008 m. lapkričio 22 d., *Lietuvos šaulių sąjungos archyvas (nesužymėta)*.

IŠVADOS

1. Karų ir kovų laikotarpiai skirtingose šalyse nulėmė reikalingumą ir norą pagerbti žuvusius kovotojus. Skirtingose visuomenėse galima rasti įvairių žuvusių kovotojų pagerbimo ir įamžinimo formų. Vienos iš populiariausių – paminklų statymas žuvusių kovotojų atminimui ir Nežinomų kareivių kapų įrengimas. Panašūs, tik daug paprastesni, paminklai žuvusiųjų įamžinimui buvo statomi dar Antikos laikais, ir iki šiol jie yra gana populiariūs įvairiose pasaulio šalyse. Nežinomų kareivių kapai arba vienas Nežinomo kareivio kapas taip pat yra dažna įamžinimo forma. Ypač daug Nežinomų kareivių kapų paplito XX a. pirmoje pusėje, po Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų. Tokios didelio masto kovos nusinešė milijonus kovotojų gyvybių, kurių keli tūkstančiai liko neatpažinti. Dėl šios priežasties Nežinomo kareivio kapas buvo geriausias būdas įprasmingai neatpažintų kovotojų atminimą. Vieno kapo įkūrimas simbolizavo visus tam tikru laiku žuvusius nežinomuosius. Be to, toks įamžinimas buvo universalus ir keliantis bendras asociacijas. Prancūzija, Didžioji Britanija, Belgija, Italija, Portugalija, Jungtinės Amerikos Valstijos ir daugelis kitų šalių buvo vienos iš pirmųjų, kurios pradėjo rengti savo Nežinomo kareivio kapą sostinėse ar kituose svarbiose šalies vietose. Kai kurios šalys turėjo kompleksus – paminklus, pastatytus žuvusiųjų atminimui ir Nežinomo kareivio kapą. Tai buvo reikšminga kiekvienai tautai, kadangi monumentai ne tik pagerbė žuvusiuosius, bet ir priminė svarbiausius šalies istorijos įvykius. Tokias žuvusiųjų karių pagerbimo vietas galima vadinti kolektyvinės atminties vietomis, kadangi jos ir jų aplinka turi daug simbolinių, bendrų asociacijų ir yra tinkamos kokio nors naratyvo kūrimui. Valstybės, kurdamos panašias atminties vietas tuo pačiu sudėliodavo ir savo pasakojimą: pabrėždavo svarbiausius savo istorijos momentus, valstybingumo ir nepriklausomybės teisėtumą. Egzistuojant minėtoms žuvusių karių pagerbimo vietoms šalia jų gana greitai pradėjo plėtotis įvairios ceremonijos: Amžinosios ugnies apeigos, gėlių padėjimo ceremonijos, vėliavų iškėlimo ritualai, Garbės sargybos apsauga ir pasikeitimo ceremonijos. Ne visose šalyse buvo vykdomi vieni ar kiti ritualai, viskas priklausė nuo tautos tradicijų ir priimtinių normų. Ceremonijos buvo sukurtos naratyvo transliuotojos, kurios puoselėjo kolektyvinę mintį ir simboliais perteikė įvairias prasmes.

2. Lietuva, kaip ir kitos šalys, išgyveno daug gyvybių nusinešusių pasaulinius karus, o laikotarpyje tarp jų – kelis metus trukusias Nepriklausomybės kovas. Pastarosios pareikalavo daugiau nei tūkstančio kovotojų gyvybių, iš kurių dalies tapatybių nepavyko atpažinti. Tokios netektys paskatino lietuvius imtis žuvusiųjų įamžinimo, o kitų šalių pavyzdžiai siekius dar labiau sustiprino. 1920 m. prasidėjusi Lietuvos sostinės Vilniaus ir jo krašto okupacija, Kaunui suteikė Laikinosios sostinės statusą ir teises, tad čia kūrėsi įvairios įstaigos, kultūros traukos centrai. 1921 m. buvo įsteigtas Karo muziejus (nuo 1930 m. Vytauto Didžiojo karo muziejus), kurio tikslas buvo parodyti ne tik svarbiausius šalies praeities įvykius, pergalingas kovas ir galingus valdovus, bet ir

demonstruoti Lietuvos Nepriklausomybės kovų relikthus ir karių pastangas išlaikyti šalį nepriklausoma. Tokias idėjas propaguojantis muziejus buvo puiki vieta kurti bei statyti įvairius paminklus, pradėti įamžinti kovose žuvusių karių atminimą, vykdyti ceremonijas. Šis muziejus tapo vienu iš svarbiausių tautos ugdymo centrų, reprezentuojančių visuomenei didingą praeitį ir reikšmingą dabartį. Muziejaus sodelyje 1921 m. buvo pastatytas paminklas „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“, vėliau kiti reikšmingi monumentai ir žymių asmenybių biustai. 1934 m. čia palaidoti Nežinomo kareivio palaikai. Po paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ pastatymo gen. lt. Vlodo Nagevičiaus iniciatyva buvo pradėta vykdyti Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija. 1922 m. viešai paskelbta atiduoti pagarbą prie šio paminklo, nurodytos ceremonijos detalės, o nuo 1923 m. birželio ceremonija vykdoma su visomis būdingomis detalėmis. Minėtą ceremoniją – Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos pakėlimą ir nuleidimą – kas dieną ryte ir vakare vykdavo Karo invalidai. Ceremonijos esmė – atiduoti pagarbą už Lietuvos laisvę žuvusiems kariams, demonstruoti didingą šalies istoriją, gaivinti visuomenės kolektyvinę atmintį. Karo invalidų garbės sargybą ceremonijos metu sudarė 10 invalidų, 2 trimitininkai ir pučiamųjų bei mušamųjų orkestrėlis. Ceremonija, lydimą orkestro garsų, turėjo savo scenarijų, aiškiai paduodamas komandas ir specialius ritualus. Įvairių švenčių metu Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija galėjo būti ypatingesnė ir ilgesnė. Ši ceremonija buvo unikali savo idėja, o kiekvieną kartą iš naujo atliekamas ritualas sustiprindavo kolektyvinę atmintį, bendrą šalies visuomenės istorijos supratimą. Pasitaikydavo šios ceremonijos atkartojimo apraiškų išeivijos lietuvių tarpe. Galiausiai 1940 m. prasidėjusi Pirmoji sovietinė okupacija nutraukė ceremonijos vyksmą, nors vėliau Nacistinės okupacijos metu ceremonija buvo atlikta dar kelis kartus. 1944 m., po Antrosios sovietinės okupacijos, ceremonija daugiau nebebuvo vykdoma.

3. 1988 – 1990 m. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio veikla ir 1990 m. kovo 11 d. paskelbta atkurta Lietuvos nepriklausomybė davė postūmį išsivaduoti iš okupantų valdžios, atkurti demokratinius pagrindus ir vystyti savo šalies istoriją. Per šį laikotarpį buvo atkurta daug uždarytų įstaigų, kultūros ir meno centrų, atstatyta nemaža dalis sugriautų monumentų. Tame tarpe ir Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelio erdvė, kuri Pirmojoje Lietuvos Respublikoje buvo tapusi svarbiu tautos židiniu. Visuomenei buvo svarbu susigrąžinti, tai kas buvo prarasta ir tuo pačiu panaikinti buvusių okupantų ideologijos ženklus bei simbolius. Tad buvo atstatytas paminklas „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“, Nežinomo kareivio kapas ir kiti monumentai. Po materialaus paveldo atkūrimo, iš karto buvo galima imtis ir anksčiau egzistavusių tradicijų bei ceremonijų gaivinimo. Vytauto Didžiojo pagerbimo idėja buvo pirmasis žingsnis atkuriant seniau egzistavusią Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremoniją. Iniciatyvos atgaivinti senas tradicijas ėmėsi Lietuvos šaulių sąjungos įvairių klubų („Aukuro“, „Vytauto“) nariai ir dalis Vytauto Didžiojo karo muziejaus kolektyvo.

Geranoriškomis pastangomis buvo atkurtas ordino vėliavos ceremonijos scenarijus, eiga, komandos. 1991 m. rugsėjo 8 d. įvyko pirma atgaivinta Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija. Iš pradžių ant Vytauto Didžiojo karo muziejaus stogo buvo keliama Vytauto Didžiojo vėliava. Pirmą kartą ją procesijoje nešė ir kėlė nusipelnę šauliai. Nors pirmoji ceremonija buvo tik iš dalies panaši į pirmtakę, tačiau ceremonijos idėja, scenarijus ir vykdytojų sudėtis išliko beveik tokia pati. Tradicijų susigrąžinimas rodė tautos atgimimą ir savo egzistencijos teisėtumo patvirtinimą. Ceremonijos metu buvo prisiminta valstybės istorija, LDK valdovas Vytautas Didysis, Nepriklausomybės kovų didvyriai. Sodelis vėl simboliškai tapo šalies istorijos naratyvo pasakotoju, o ceremonija – svarbių valstybės istorijos momentų priminimo ir kovotojų už laisvę pagerbimo ženklu.

4. 1992 – 2016 m. laikotarpiu Vyčio Kryžiaus ordino ceremonija formavosi ir keitėsi. Buvo stengiamasi atkurti senąsias tradicijas. Svarbus buvo 1992 – 2008 m. laikotarpis, kuomet nuo pirmtakės atkurta ceremonija skyrėsi keletu dalykų: buvo keliama ne Vyčio Kryžiaus, o Vytauto Didžiojo vėliava, ją kėlė ne Vyčio Kryžiaus ordino kavalieriai, o nusipelnę šauliai, nebuvo dėvimos tradicinės ordino spalvų uniformos ir naudojamas Karo invalidų inventoriaus. Pati ceremonija vyko valstybinių švenčių (Vasario 16 d., Kovo 11 d., Liepos 6 d., Rugsėjo 8 d. ir Lapkričio 23 d.) metu. 1994 m. įvyko nemažai pasikeitimų: tobulėjo scenarijus, buvo pasiūta Vyčio Kryžiaus ordino vėliava, ji keliama prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ ir Nežinomo kareivio kapo, kėlimas patikėtas Vyčio Kryžiaus ordino kavalieriams, ceremonijos vykdymas priskirtas šauliams, pradėtas naudoti originalus Karo invalidų inventorių. Iki 2004 m. keliamos abi vėliavos (kai kada skirtingų švenčių metu keliama tik kuri nors viena vėliava), vėliau – tik Vyčio Kryžiaus ordino vėliava. Per šį laiką dar kartą kito ceremonijos eiga ir komandos, taip pat keitėsi ceremonijos vadai. Nuo 2002 m. ceremonijos vykdytojų būrys vadinamas LŠS Garbės sargybos kuopos Vėliavos būriu. 2006 m. įsteigti du būrio skyriai. 2008 – 2016 m. laikotarpis prisidėjo prie kitų pakitimų ir naujovių. 2008 m. buvo inicijuoti nauji projektai, gauta Kauno miesto savivaldybės parama, kuri leido pasisiūti istorines Vyčio Kryžiaus ordino spalvų uniformas, pasigaminti naujus šalmus bei pikes. Be to, nuo 2008 m. nuspręsta ceremoniją vykdyti ne tik valstybinių švenčių metu, bet ir kiekvieną vasaros savaitgalį. Per 2008 – 2016 m. Vėliavos būrys kelių keitė savo vadus ir pavadinimus. Jis buvo vadinamas Kauno apskrities Vytauto Didžiojo šaulių 2-osios rinktinės Vyčio Kryžiaus ordino Vėliavos būriu, vėliau – Kauno apskrities Vytauto Didžiojo šaulių 2-osios rinktinės Kauno „Tvirtovės“ trečiosios kuopos Vyčio Kryžiaus ordino Vėliavos būriu. 2016 m. rugsėjo 8 d. atgaivinta ceremonija minėjo 25-erių metų jubiliejų. Atkurta ceremonija buvo prasminga ir reikšminga tuometinei visuomenei. Atstatomi paminklai ir atgyjančios ceremonijos simbolizavo ir pačios tautos atgimimą po ilgų okupacijos metų. Taip pat ceremonija buvo ir yra reprezentatyvi, turinti daug reikšmingų simbolių lietuvių tautai.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS:

1.Šaltiniai:

1.1. Archyvai:

Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA)

Vytauto Didžiojo karo muziejaus ir Valstybės archeologijos komisijos fondas. F. 1764: ap. 1, b. 13, 138, 147, 185.

Lietuvos šaulių sąjungos archyvas (LŠSA)

Lietuvos šaulių sąjungos metraštis, 1989, 1990 ir 1991 metai.

Gaunama korespondencija (tarnybiniai pranešimai, laiškai, skundai, prašymai, aktai, pažymos, sutartys, nurodymai). F. 11–8–2, 11–8–3, 11–8 –4.

Vyčio Kryžiaus ordino Vėliavos būrio dokumentai (nesužymėti).

Vytauto Didžiojo šaulių 2-osios rinktinės Vyčio Kryžiaus ordino Vėliavos būrio dokumentai (nesužymėti).

Fotografijų rinkinys: nuotraukų nr. 424, 578.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus archyvas

Negatyvų rinkinys: N-32, N-38, N-75, N-145, N-521, N-802, N-12402/41, N-12402/52, N-12316 (6)

Fotografijų rinkinys: Fa-16580

Asmeninis Arvydo Pociūno archyvas

Vyčio Kryžiaus vėliavos pakėlimo ceremonijos scenarijaus rankraštis 1994 m. spalio 25 d.

Asmeninis Stasio Dovydaičio archyvas

Fotografijos: Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija po 2008 m.

Asmeninis Jono Vaičenonio archyvas

Fotografijos: Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija, 2000 – 2001 m.

1.2. Interviu:

1. Interviu su Liutauru Trumpuliu, 2017-03-21.
2. Interviu su Arvydu Pociūnu, 2017-03-29.
3. Interviu su Vaidotu Adomu Biliūnu, 2017-03-13.
4. Interviu su Stasiu Dovydaičiu, 2017-04-04.
5. Interviu su Antanu Maslausku, 2017-04-24.
6. Interviu su Jonu Vaičenoniu, 2017-03-16.

1.3. Publikuoti šaltiniai:

1. „Atgaivinta Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos pakėlimo ceremonija“. *Kauno diena* 114 (2008): 12.
2. Barčius, Karo invalidas J. P. „Nepriklausomybės šventė ir Laisvės varpo dešimtmetis“. *Karys* 7 (1932): 129–130.
3. Basanavičius, Jonas. „Iš Karo Muzėjaus istorijos“. *Lietuva* 238 (1924): 2.
4. Garnienė, A. „Metai šauliams netrukdo“. *Trimitas* 5 (2014): 17.
5. Ignatavičius, Stasys. „Vasario 16-osios renginiai Kaune“. *Trimitas* 3 (1997): 21.
6. Įsakymas kariuomenei 205 (1919).
7. Įsakymas kariuomenei 17 (1921).
8. Įsakymas kariuomenei 207 (1922).
9. Įsakymas kariuomenei 278 (1922).
10. Įsakymas kariuomenei 53 (1923).
11. Įsakymas kariuomenei 96 (1939).
12. K. d. info. „Istorija besibeldžianti į nūdieną“. *Kauno diena* 39 (1995): 1.
13. „Lapkričio 23 d. Vytauto Didžiojo karo muziejaus aikštėje vyks šventinis minėjimas, skirtas Lietuvos karių dienai ir Nežinomojo kario palaidojimo 60-mečiui“. *Kauno diena* 272 (1994): 1.

14. „Lietuvos valstybės atkūrimo dienos minėjimo renginių Kaune programa“. *Kauno diena* 38 (2001): 18.
15. „Lietuvos valstybės atkūrimo dienos – vasario 16 osios – renginiai Kaune“. *Kauno diena* 33 (2007): 26.
16. „Mes su Tavimi Vasario 16-oji“. *Kauno diena* 37 (2006): 25.
17. Mitkiewicz, Leon. *Kauno atsiminimai 1938 – 1939*, Vilnius: Baltos lankos, 2005.
18. „Naujų Metų sutikimas“. *Karys* 2 (1932): 25.
19. „Prie Vytauto Didžiojo paminklo“. *Kauno diena* 208 (2003): 22.
20. Raštikis, Stasys. *Kovose dėl Lietuvos, Kario atsiminimai*, T. 2, Vilnius, 1990.
21. „Renginiai Kaune Lietuvos karių dieną ir Vyčio Kryžiaus šventę“. *Kauno diena* 273 (2000): 22.
22. „Renginiai Mindaugo karūnavimo – Lietuvos valstybės dienai“. *Kauno diena* 154 (1999): 4.
23. „Renginiai, skirti Lietuvos valstybės atkūrimo dienai paminėti Kaune“. *Kauno diena* 36 (2005): 28.
24. „Sekmadienį, rugsėjo 6-ąją, paminėsime Vytauto Didžiojo karūnavimo dieną“. *Kauno diena* 58 (1992): 1.
25. Semaškaitė. „Dar vienas ženklas?“. *Trimitas*, (1991 m. spalio 1–15 d.)
26. „Vasario 16-osios renginiai, skirti Lietuvos valstybės atkūrimo dienai paminėti“. *Kauno diena* 35 (2004): 26.
27. „Vytauto Didžiojo karūnavimo diena – Padėkos diena“. *Kauno tiesa* 177 (1991): 1.

2. Literatūra:

1. Airini, Vidmantas. „Kariuomenių šalmai XX – XXI a.“. *Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanachas* 2012, (2013): 92–94.

2. Astikas, Algimantas. *Lietuvos ordinaai, medaliai ir ženkleliai 1918 – 1940*. Vilnius: Mintis, 1993.
3. Bell, Catherine. *Ritual: perspectives and dimensions*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1997
4. Citvarienė, Daiva. „Ideologiniai Lietuvos meno diskurso pokyčiai XX a. paskutiniajame dešimtmetyje.“ Atminties vietos. Žiūrėta 2017 m. balandžio 20 d. <https://www.atmintiesvietos.lt/tekstai/moksliniai-ir-publicistiniai-kauno-tyrimai/lietuvos-respublikos-monumentu-atstatymas-vytauto-didziojo-paminklas/>
Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. 7-asis leid. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas Petro ofsetas, 2012.
5. Eriksen, Thomas Hylland ir Richard Jenkins. *Some questions about flags, Flag, Nation and Symbolism in Europe and America*. London and New York, 2007.
6. Gams, Elmar. „The Meaning of a Memorial: Reading Kaunas’s Garden of War“. *Beep Baltic*. Žiūrėta 2017 m. kovo 15 d. <https://deepbaltic.com/2017/02/27/the-meaning-of-a-memorial-reading-kaunass-garden-of-war/>
7. „Garbės sargybos kuopa“. *Lietuvos šaulių sąjunga*. Žiūrėta 2017 m. balandžio 24 d. <http://www.sauliusajunga.lt/index.php/garbs-sargyba-mainmenu-67>
8. Gečas, Steponas. „Panteono atkūrimas. Istorijos ir prisiminimų fragmentai“. *Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanachas* 2010, (2011): 203–219.
9. Gečas, Steponas. „Nežinomo kario kapui – 75 metai“. *Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanachas* 2009, (2010): 9–17 .
10. *Generolo gydytojo Vlado Nagiaus Nagevičiaus gyvenimo ir darbų apžvalga*. Sudarė B. Matulionis. Connecticut: Immaculata Press, Putnam. 1962.
11. „Gvardija“. *Internetinis lietuvių kalbos žodynas*. Žiūrėta 2017 m. balandžio 15 d. <http://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Gvardija>

12. Javaitytė, Skirmantė. „Vienintelė Kaune vykstanti Vyčio Kryžiaus vėliavos ceremonija mini 25-metį“. *Kas vyksta Kaune*. Žiūrėta 2017 m. balandžio 24 d. <http://kaunas.kasvyksta.lt/2016/09/08/kultura/vieninteliame-kaune-vykstanti-vycio-kryziaus-veliavos-pakelimo-ceremonija-mini-25-meti/>
13. Jurevičius, Juozapas. „Vytauto Didžiojo karo muziejaus 85 metų jubiliejus“. *Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanachas* 2006, (2007): 68–72.
14. Jurevičiūtė, Aušra. „Karo invalidai ir jų globėjai“. *Kardas* 4 (2014): 12–19.
15. Jurevičiūtė, Aušra. „Karo muziejaus vaidmuo kuriant švenčių tradiciją Kaune 1921 – 1930 m.“. *Kauno istorijos metraštis* 9, (2008): 169–202.
16. Jurevičiūtė, Aušra. „Senojo muziejaus istorija 1919 – 1930 m.“. *Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanachas* 2006, (2007): 8–45.
17. Jurga, Tadeusz. „Z dziejów upamiętniania czynów bohaterskich i poświęcenia żołnierskiego“ In *Historyczny radowód polskiego ceremonialu wojskowego*, 368–396. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1981.
18. Kasabova, Anita. „Memory, Memorials, and Commemoration“. *History and Theory* 47 (2008): 331–350.
19. Kasparaitė-Balaišė, Lina. „Pirmoji kariuomenės ir visuomenės suartinimo šventė Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje“. *Didžiojo karo muziejaus almanachas* 2013 (2014): 42–51.
20. Kavaliauskas, Vilius. *Lietuvos karžygiai. Vyčio Kryžiaus kavalieriai (1918 – 1940)*. T. 1, Vilnius: Daigai, 2008.
21. Keršytė, Nastazija. *Lietuvos muzeologija. Lietuvos muzeologijos raida XVIII amžiaus antroje pusėje – XXI amžiuje*. Vilnius: Akademine leidyba BATLO print, 2016.
22. Keršytė, Nastazija. *Lietuvos muziejai iki 1940 m. Lietuvos muziejų raida XVI – XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje*. Vilnius: Sapnų sala, 2003.

23. Klabjan, Borut. „Nation and commemoration in the Adriatic. The commemoration of the Italian Unknown soldier in a multinational area: the case of the former Austrain Littoral”. *Acta Histriae* 18 (2010): 399 –424.
24. Koselleck, Reinhart. *The Practice of Conceptual History. Timing History, Spacing Concepts*. Stanford, California, 2002.
25. *Kovų už tautos laisvę ir nepriklausomybę šventovė*, Vytauto Didžiojo karo muziejus, Kaunas, 2016.
26. Kushinski, Alysse. „Non-Commemoration and the Nation. The Politics of Identity, Memory and Forgetting in the Former Yugoslavia“. *Academia*. Žiūrėta 2017 m. balandžio 15 d. https://www.academia.edu/2157500/Non-Commemoration_and_the_Nation_The_Politics_of_Identity_Memory_and_Forgetting_in_the_Former_Yugoslavia
27. Lukšionytė-Tolvaišienė, Nijolė. *Gubernijos laikotarpis Kauno architektūroje*. Kaunas: Spindulys, 2001.
28. Mačiulis, Dangiras. „Nacionalinio muziejaus idėja ir kolektyvinė atmintis Nepriklausomoje Lietuvoje 1918 – 1940 m.“. *Istorija, Mokslo darbai*, T. 89 (2013). http://www.istorijoszurnalas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=484&Itemid=465
29. *Military customs and courtesies*. Žiūrėta 2017 m. balandžio 7 d. <http://www.unl.edu/armyrotc/HandbookChapters/Chapter5.pdf>
30. „Nežinomo Kareivio kapai ir tradicijos pasaulyje.“ *World War1*. Žiūrėta 2016 m. gruodžio 16 d. <http://www.worldwar1.com/dbc/unksold.htm>
31. Nora, Pierre. „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire“. *Representations* 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory (1989): 7–24. <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH230/PierreNora.pdf>

32. *Nukentėję paminklai*. Sudarė M. Skirmantienė ir J. Varnauskas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidykla, 1994.
33. „The Unknown Soldier At The Base of The Arc De Triomphe“. *Arc de Triomphe Paris*. Žiūrėta 2017 m. balandžio 14 d. <http://www.arcdetriompheparis.com/history/the-unknown-soldier>
34. „The Unknown Soldier, Mosteiro Batalha“. *Mosteiro Batalha*. Žiūrėta 2017 m. balandžio 15 d. <http://www.mosteirobatalha.pt/en/index.php?s=white&pid=176>
35. „Tomb Of The Unknown Soldier“. *Society of the Honor Guard*. Žiūrėta 2017 m. balandžio 14 d. <http://tombguard.org/tomb-of-the-unknown-soldier%20/>
36. „Unknown soldier“. *Westminster Abbey*. Žiūrėta 2017 m. balandžio 14 d. <http://www.westminster-abbey.org/our-history/people/unknown-warrior>
37. Vaičėnė, Jonas. *Lietuvos karių uniformos ir lengvieji ginklai XX amžiuje*. Kaunas: Baltos lankos, 2004.
38. Vaitkevičiūtė, Valerija. *Tarptautinių žodžių žodynas*. A–K, Vilnius: Žodynas, 1999.
39. Vaitkevičiūtė, Valerija. *Tarptautinių žodžių žodynas*. L–Ž, Vilnius: Žodynas, 2000.
40. Vasiliauskaitė, Zita. „Ritualai mūsų gyvenime“. *Bernardinai*. Žiūrėta 2017 m. balandžio 4 d. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-03-24-zita-vasiliauskaite-ritualai-musu-gyvenime/97480>
41. „VDKM 2010 metų kronika“. Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanachas 2010 (2011): 281–320.
42. *Vytauto Didžiojo karo muziejus 1921 – 2001*. Sudarė Aušra Jurevičiūtė ir Rimas Banaitis. Vilnius, 2001.
43. „Vytauto Didžiojo karo muziejaus svarbiausių įvykių kronika. 1919 – 1951“. *Vytauto Didžiojo karo muziejaus almanachas* 2010, (2011): 8–89.
44. Winter, Jay. *Sites of Memory, Sites of Mourning. The Great War in European cultural history*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

PRIEDŲ SĄRAŠAS

1. Interviu klausimynas.
2. Interviu su Liutautu Trumpuliu, 2017-03-21.
3. Interviu su Arvydu Pociūnu, 2017-03-29.
4. Interviu su Vaidotu Adomu Bieliūnu, 2017-03-13.
5. Interviu su Stasiu Dovydaičiu, 2017-04-04.
6. Interviu su Antanu Maslausku, 2017-04-24.
7. Interviu su Jonu Vaičenoniu, 2017-03-16.
8. Karo muziejus sodelis, Karo muziejaus bokštas, Kaunas, 1928 m. Fotografas Vosylius, Vytauto Didžiojo karo muziejaus Negatyvų rinkinys, N-32.
9. Vytauto Didžiojo karo muziejus, kuriame įrengta Lietuvos kariuomenės kovų dėl nepriklausomybės įamžinimo ekspozicija, 1937 m. Vytauto Didžiojo karo muziejaus Negatyvų rinkinys, N-145.
10. Karo muziejus sodelis, Paminklas „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“, Kaunas, 1928 m. Fotografas Vosylius, Vytauto Didžiojo karo muziejaus Negatyvų rinkinys, N-38.
11. Karo muziejaus sodelis, Nežinomojo kareivio laidotuvės, 1934 m. lapkričio 23 d. Fotografas J. Timukas, Vytauto Didžiojo karo muziejaus Negatyvų rinkinys, N-251.
12. Uniforma Karo invalidų tarnybos kario, 1923 – 1927 m., Vytauto Didžiojo karo muziejus, prieiga per: https://www.limis.lt/detali-paieska/perziura/-/exhibit/preview/190000001465437?s_id=HzQlcVI1WgViA2LQ&s_ind=2 [žiūrėta 2017-04-18]
13. Karo muziejaus sodelis, Karo invalidai prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“, 1929 m. Fotografas J. Talat-Kelpšienė. Vytauto Didžiojo karo muziejaus Negatyvų rinkinys, N-75.
14. Žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę iškilmių eiga. Karo invalidai pasiruošę ceremonijai. XX a. 3 dešimtmetis. Fotografas J. Skrinskas, Vytauto Didžiojo karo muziejaus Fotografijų rinkinys, Fa-16580.
15. Renginiai Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje 1936 – 1940 m. „Žuvusiųjų už Lietuvos laisvę“ paminklas, papuoštas per Vėlines, 1938 m. Fotografas J. Tomukas, Vytauto Didžiojo karo muziejaus Negatyvų rinkinys, N-802.
16. Minint Lietuvos kariuomenės įkūrimo dieną, buvęs Nepriklausomybės kovų savanoris, Lietuvos karo invalidų sąjungos pirmininkas Simonas Stanevičius įmūrija kartinį akmenį

- atstatomam muziejaus sodelyje paminklui „Žuvusiems už Lietuvos laisvę.“ Bendras paminklo-piramidės vaizdas (jau su kryžiumi-viršūne). 1989 m. lapkričio 23 d. Vytauto Didžiojo karo muziejaus Negatyvų rinkinys, N-12402/41.
17. „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ paminklo atidengimo iškilmės Karo muziejaus sodelyje. Paminklas skendi gėlėse. Paminklą pašventino kardinolas V. Sladkevičius. 1990 m. vasario 16 d. Vytauto Didžiojo karo muziejaus Negatyvų rinkinys, N-12402/52.
 18. Iškilmingas Vytauto Didžiojo vėliavos nešimas, 1991 m. rugsėjo 8 d. Fotografas J. Ivaškevičius, Lietuvos šaulių sąjungos archyvo Fotografijų rinkinys, nuotraukos nr. 424.
 19. Iškilmingas Vytauto Didžiojo vėliavos šventinimas Vytauto Didžiojo bažnyčioje. 1991 m. rugsėjo 8 d. Fotografas J. Ivaškevičius, Lietuvos šaulių sąjungos archyvo Fotografijų rinkinys, nuotraukos nr. 578.
 20. Pirmoji atkurta Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos (Vytauto Didžiojo vėliavos) ceremonija. Lietuvos šaulių sąjungos Vėliavos būrys, vadovaujamas V. A. Bieliūno, ceremonijos metu. Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelis. 1991 m. rugsėjo 8 d. Fotografas J. Ivaškevičius, Asmeninis S. Dovydaičio archyvas.
 21. Lietuvos šaulių sąjungos vėliavos būrys. Būrį sudarė labiausiai nusipelnę Lietuvos šauliai. 1992 m. Lietuvos šaulių sąjungos archyvo Fotografijų rinkinys (nesužymėtos nuotraukos).
 22. Vyčio Kryžiaus vėliavos pakėlimo ceremonijos scenarijaus rankraštis, parašytas Arvydo Pociūno, 1994 m. spalio 25 d. Asmeninis A. Pociūno archyvas.
 23. Vasario 16-oji Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje. Ceremonialas prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę.“ 1999 m. Fotografas E. Urbonavičius. Vytauto Didžiojo karo muziejaus Negatyvų rinkinys. N-12316 (6).
 24. Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija, 2000 – 2001 m. Fotografas J. Vaičenonis, Asmeninis J. Vaičenonio archyvas.
 25. Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija po 2008 m. Asmeninis S. Dovydaičio archyvas.
 26. Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija po 2008 m. Fotografas Gediminas Banaitis, Asmeninis S. Dovydaičio archyvas.
 27. Atgaivintos Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos 25-mečio minėjimas Vytauto Didžiojo karo muziejuje 2016 m. rugsėjo 8 d. Fotografas Artūras Užgalis, Asmeninis E. Kisieliūtės archyvas.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1 Interviu klausimynas

Interviu metodas (pasirinktas pusiau standartizuotas pokalbio metodas):

I dalis:

Anketiniai duomenys:

1. Vardas:
2. Pavardė:
3. Gimimo data:
4. Tėvo vardas, pavardė:
5. Ankstesnė gyvenamoji vieta / gimimo vieta (adresas):
6. Dabartinė gyvenamoji vieta (adresas):
7. Telefono nr.:
8. El. paštas:

II dalis:

Klausimai apie pateikėjo santykį su nagrinėjama tema:

1. 1991 m. rugsėjo 8 d. buvo atkurtas Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonias, kuris turi galias šaknis, užsimezgasias dar XX a. 3 deš. pradžioje, tad norėčiau paklausti, kaip Jūs esate susijęs/usi su šiuo ceremonialo atkūrimu / su ceremonialu apskritai?
2. Ką būtent tuo metu, t.y. 1991 m., Jūs veikėte? Kur gyvenote ir dirbote?
3. Kas Jus paskatino prisidėti prie šio ceremonialo atkūrimo / ceremonialo apskritai?
4. Kokią reikšmę šis ceremonias turi Jums? Kuo jis yra svarbus ir unikalus?

III dalis:

Pagrindiniai klausimai:

1. 1991 m. atkurtas ceremonias gyvuoja iki pat šių dienų, o 2016 m. buvo paminėtas garbingas šio tradicijos atkūrimo 25-mečio jubiliejus. Vis tik ceremonialo ištakų reiktų ieškoti Vytauto Didžiojo karo muziejaus viršininko gen. lttn. Vlodo Nagevičiaus laikais, kai 1923 m. jis buvo pradėtas vykdyti Muziejaus sodelyje prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“, o vėliau ir Nežinomo kareivio kapo. Ką iki šio ceremonialo atkūrimo 1991 m. buvote girdėję apie jo ištakas bei pradžią?
2. Koks ceremonias buvo tuo metu (1923 – 1944 m. laikotarpiu)?
3. Ką galite papasakoti apie jį?

4. Galbūt teko girdėti apie panašių ceremonialų egzistavimą ir kitose šalyse tuo laikotarpiu?
5. Kas ir kodėl sumąstė atgaivinti šį sovietinės okupacijos metu draustą ceremonialą?
6. Kokie žmonės /organizacijos iniciavo atkūrimą?
7. Kaip ceremonialas buvo atkuriamas 1991 m.? Kaip viskas prasidėjo?
8. Kokia medžiaga / šaltiniai / duomenimis rėmėtės atkurdami ceremonialą?
9. Kuo šis atkurtas ceremonialas skyrėsi nuo originalaus, muziejaus viršininko gen. lt. V. Nagevičiaus inicijuoto ceremonialo?
10. O galbūt pavyko atkurti visas detales ir ceremonialą padaryti identišką būtajam?
11. Jei nepavyko visko atkurti, įvardinkite to priežastis. Kodėl atsirado kažkokie pakitimai?
12. Kas kėlė sunkumų viską atkūrinėjant?
13. Kas buvo patys pirmieji 1991 m. atkurto ceremonialo vykdytojai? Gal galite įvardinti jų vardus bei pavardes?
14. Kas vėliau vykdavo šį ceremonialą?
15. Kas keldavo Vyčio Kryžiaus ordino vėliavą nuo 1991 m. iki 2016 m.? Gal pamenate žmonių pavardes?
16. Kiek žmonių vykdė patį ceremonialą jo atkūrimo dieną?
17. Ar šis skaičius sutapo su 1923 m. ceremonialą vykdžiusių dalyvių skaičiumi ar skyrėsi?
18. Galbūt vykdytojų skaičius keitėsi bėgant metams?
19. Ar atkuriant ceremonialą ir vėlesniais metais jį vykdant toliau dalyvaudavo orkestras? Jei taip, tai koks?
20. Iš kur gavote ceremonialui reikalingas uniformas ir kitas medžiagas / ginklus / šalmus / detales?
21. Kas buvo atsakingas už šį ceremonialą po jo atkūrimo (nuo 1991 m. iki 2016 m.)? Kokia organizacija ar pavieniai asmenys?
22. Kodėl būtent viena (ar kita) organizacija / žmonės tai darė?
23. Kokiomis dienomis ir valandomis nuo 1991 m. buvo galima išvysti šį ceremonialą Muziejaus sodelyje?
24. Kaip ceremonijos laikas keitėsi bėgant metams ir kodėl?
25. Kodėl ceremonialas buvo atkurtas būtent 1991 m.?
26. Ar daug žmonių buvo sulaukta šio ceremonialo atkūrimo dieną?
27. Kokia buvo šio ceremonialo svarba / reikšmė tuometiniai neseniai nepriklausomybę atkūrusiai Lietuvai?
28. Ar daug žiūrovų pritraukdavo šis ceremonialas tradiciškai jį vykdant metai iš metų?
29. Kas dabar atsakingas už šito ceremonialo vykdymą?

30. Įdomiausi nutikimai / pavieniai pasakojimai / pastabos.

Duomenys apie respondentą:

1. Vardas: LIUTAURAS
2. Pavardė: TRUMPULIS
3. Gimimo data: 1953-11-15
4. Tėvo vardas, pavardė: Julius
5. Ankstesnė gyvenamoji vieta / gimimo vieta (adresas): Pagėgiai, Kaunas
6. Dabartinė gyvenamoji vieta (adresas): Kaunas
7. Telefono nr.: +37061449823
8. El. paštas: liud.trump@gmail.com

1. Norėčiau su Jumis pasikalbėti apie 1991 m. rugsėjo 8 d., kai buvo atkurta Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija. Žinau, kad esate su tuo susijęs, tad gal galite pasakoti nuo ko viskas prasidėjo? Kaip kilo idėja atkurti tradiciją?

Viskas prasidėjo nuo 1991 m. liepos mėn., kai „Vytautų“ klubas organizavo visuomeninių organizacijų atstovų pasitarimą ir svarstė klausimus, kaip atsikuriančioje Lietuvoje įamžinti Vytauto Didžiojo vardą. Buvo prisiminta idėja nešti Vytauto paveikslą per Lietuvą 1990 m. Organizuota komisija, į kurią nuo Šaulių sąjungos ėjau aš. <...> Buvo kalbėta apie maršrutą, kuriuo turėtų keliauti paveikslas. Mes vykome tuo maršrutu. <...> Po to kilo toks klausimas, kaip paveikslą paimsime iš muziejaus ir vešime. Tada Šaulių sąjunga, būtent mes su Stasiu Ignatavičiumi atstovavome, ir pasiūlėm pakelti Vytauto Didžiojo vėliavą. Todėl iš pradžių kėlėme ne Vyčio Kryžiaus ordino vėliavą, o Vytauto Didžiojo. <...> Ir tada šaulių sąjunga susitiko su „Aukuro“ klubu ir pradėjom svarstyti, kad reikia atgaivinti vėliavos pakėlimo ceremoniją. Pasikvietėme Karo muziejaus atstovą Arvydą Pociūną, mes su juo pradėjom svarstyti, kaip mes galime viską įgyvendinti. <...> Arvydas pasiėmė seną režisūrą, atrado muziką. <...> Bet mano mama pažinojo pulkininko leitenanto Šarausko sūnų, o jis turėjo ceremonialo plokštelę. Jis ją paskolino. Muziejus spėjo įsirašyti. Buvo „Ąžuolyno“ orkestras, paskui buvo Įgulos orkestras. Tad muzika atrasta. Ir pirmą kartą pakėlėm Vytauto Didžiojo vėliavą ant muziejaus stogo rugsėjo 8 dieną 1991 m. Tai buvo tradicijų atkūrimas, kadangi jos tokios buvo Nepriklausomoje Lietuvoje. <...> Po to buvo nutarta (meras išleido tokį potvarkį), kad valstybinių švenčių dienomis ir atminimomis dienomis bus keliama vėliava. <...> Tačiau užlipimas ant to stogo, kur iš pradžių buvo keliama vėliava, buvo ganėtinai problematiškas. <...> Dabar vėliavas kelia Vyčio Kryžiaus ordino kavalieriai, o iš pradžių

tai darydavo šauliai. Vėliau buvo pagamintas vėliavos stiebas ir tuo pačiu pasiūta Vyčio Kryžiaus vėliava. Irgi šaulių sąjungos iniciatyva, suderinta su Karo muziejumi.

2. O Vytauto Didžiojo vėliavą?

Vytautinę vėliavą po kiek laiko mes nustojome kelti. Paskui buvo pasiūta Vyčio Kryžiaus ordino vėliava ir mes perėjome prie jos kėlimo. Ceremonialas, žinoma, išsikreipė. Anksčiau Karo invalidai ta ceremonija vykdavo iš ryto, kai ateidavo į darbą, 9 – 10 val. ryto ar anksčiau. <...> Mes tų ribų stengdavomės laikytis, tačiau paskui kažkaip buvo atsisakyta šito ir vėliava pradėta kelti 12 val., o nuleist – 16 val. Buvo dar pasikeitimų: anksčiau ceremonijoje, kai vėliavą nuleisdavo, skambėdavo „Marija Marija.“ O dabar nėra tokio iškilmingo nuleidimo. Būna niekas negroja, vyrai praeina ir viskas. Tad ceremonialas yra pakitęs. Principas vėliavos pakėlimo išlikęs, bet pats ceremonialas yra pakitęs, mes jo negalime atkartoti identiška. Nors komandos panašios – „Vėliavą gerbk“, „Vėliavą pakelt“, grojamas maršas. <...> Tai tas ceremonialas buvo noras atgaivinti kažkokią tradiciją, kad Kaunas turėtų savo veidą. Taip įvyko. <...> Pirmas būrys buvo sudarytas iš šaulių, buvusių tremtinių ir politinių kalinių. Buvo šaulių atkūrėjų, pavyzdžiui Vytautas Zenkus. Jis nebuvo politinis kalinys, jis nebuvo tremtinys, bet jis buvo šaulys atkūrėjas. Vėliau atsirado Vyčio Kryžiaus ordino kavalieriai. Tie, kurie buvo sužeisti 1991 m. sausio 13 d. įvykių metu ir kiti nusipelnę žmonės buvo apdovanoti Vyčio Kryžiumi. Tada jie pradėjo kelti vėliavą. <...>

3. Ką Jūs pats, aptariamų įvykių metu, veikėte, kokias pareigas užėmėte?

Tuo metu buvau deleguotas į Lietuvos šaulių sąjungos Centro valdybą ir buvau rinktinės vado pavaduotojas kaip štabo viršininkas. Paskui aš ilgą laiką buvau štabo viršininkas, vado pavaduotojas darbui su jaunimu. Pradžioje, kai atsikūrė rinktinė, tai buvau vado pavaduotojas kultūros reikalams.

4. Ką prieš buvote girdėjęs apie 1923 – 1944 m. vykusią ceremoniją?

Istorija man niekas nebuvo svetima, nors aš baigęs laivų statybą. <...> Žinojau, kur Nežinomo kareivio kapas, žinau, kur Laisvės statula stovėjo. Mama buvo kaunietė, todėl daug ką žinojau. Todėl pasiūlymas atkurti tradiciją man buvo priimtinas. Kai mamai pasakiau, kad norime tai padaryti, ji sunerimo, sakė: „kaip čia dabar atgaivinsim.“ Tada ji pradėjo skambinti draugams, ką jie turi, ką jie žino apie tai, pradėjo ieškoti informacijos. <...> Mes praktiškai medžiagos daug neturėjome. Tik Pociūnas kažkur buvo radęs knygutę. O šiaip net komandų nebuvo. <...> Tada Pociūnas kažkokiuose fonduose atrado, kad yra įrašas. Pagal tą įrašą jis sėdėjo ir rašė komandas. Buvo pagalbos ir iš kitų žmonių. <...> Visiems tai buvo didelė šventė. Net draugai iš Klaipėdos atvažiavo, kai sužinojo, kad toks dalykas įvyks.

5. Kaip tik ir noriu paklaust ar daug žmonių susirinko pirmosios ceremonijos metu?

Rinkosi daug. <...> Vis klausdavo ar kelsim vėliavas. Visi labai padėjo tuo metu. Į ką kreipdavomės, visi prisidėdavo, buvo geranoriški. Juk tradicija yra tradicija. <...> Vėliau Šaulių sąjunga pagal 2008 m. projektą kartu su tuometine savivaldybe buvo sugalvota, kad nuo gegužės iki rugsėjo imtinai vėliava būtų keliama kiekvieną šeštadienį ir sekmadienį. Savivaldybė norėjo, kad Kaunas kažkuo išsiskirtų. Tuo metu Šaulių rinktinės vadas tuo metu buvo Minvydas Mikalauskas. Čia jis įdėjo daug energijos. Prie to projekto ruošimo ir aš šiek tiek pridėjau ranką. Iki to laiko būriui pasiuvom uniformas, milines tokias pagal seną pavyzdį kaip Garbės būriui, bet palikom žalias uniformas. Tada jie jau kėlė Vyčio Kryžiaus ordino vėliavą valstybinių švenčių dienomis. Kai savivaldybė pasakė, kad gali finansuoti daugiau, tai mums kilo idėja pasiūlyti šaulius aprengti būtent istorinėmis uniformomis Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos spalvomis. Ir tada mes organizavom antrą būrį, antrą skyrį. Į tą kitą būrį kvietėme ir ne tik veteranus. <...> Savivaldybė pasiuvo uniformas abiem būriams. Prasidėjo treniruotės, joms vadovavo Vytautas Sinkevičius, atsargos kapitonas, buvęs šaulys. Irgi pagal tas pačias komandas. Buvo iškilęs klausimas dėl pikių. Karo muziejus norėjo apsaugoti istorines ir senas pikes, kurios buvo dalyvavę Nepriklausomybės kovose. Tai istorinis eksponatas, negalima jo dažnai naudoti, laikui bėgant viskas susidėvi, todėl pradėjome gamintis savo pikes. Labai padėjo „Kauno staklės“, kurios ėmėsi iniciatyvos pagaminti naujas pikes. Greičiausiai nuo 2010 m. buvo naujos pikės. Jos lengvesnės negu senos. Jau pagyvenusiam žmogui senos pikės buvo sunkios, ažuoliniu kotu.

6. Ir dabar egzistuoja tie du būriai?

Taip. Jie vadinami Vėliavos būriu. Būryje pamainom dalyvaujama ceremonijoje. <...> Kažkada buvo kilę kalbos, kad galbūt nereikia vėliavos kėlimo ceremonijos, bet šauliai labai palaikė, norėjo, kad tai būtų vykdoma. <...> Vėliavos pakėlimas sušiuolaikintas, bet vis tiek svarbus, savo esmę turi. Jei būna kokia šventė, tai jos pradžioje ši ceremonija yra labai stiprus akcentas. <...>

7. Galbūt prisimenate, kas ir kuriuo metu yra kėlęs Vyčio Kryžiaus ordino vėliavą?

Iš Šaulių sąjungos Stasys Dovydaitis, Stasys Ignatavičius, Vytautas Balsys (dabartinis atsargos dimisijos majoras). Ir iš kariškių buvo kėlusiujų <...> Šauliai neregistravo, kas kada kokią vėliavą kėlė.

Duomenys apie respondentą:

1. Vardas: ARVYDAS
2. Pavardė: POCIŪNAS
3. Gimimo data: 1953-03-01
4. Ankstesnė gyvenamoji vieta / gimimo vieta (adresas): Kaunas
5. Dabartinė gyvenamoji vieta (adresas): Kaunas
6. El. paštas: Arvydas.Pociunas@kam.lt

1. Papasakokite plačiau apie Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos atgaivinimą.

Iš pradžių kelta buvo Vytauto Didžiojo vėliava ant muziejaus stogo. <...> Buvo toks Šaulių sąjungos vado pulkininko Juozo Šarauskio sūnus Algirdas Antanas Šarauskas. Jis davė plokštelę Žukui, Žukas įrašė ir davė man. Dirbau su ta medžiaga. Stengiausi atgikurti komandas.

2. Kaip pati idėja kilo? Kaip viskas vystėsi toliau?

Ta pati idėja buvo pradėt kažką daryt, atstatyt ir atkurt. <...> Nuotraukas aš surinkau, yra pas mus bibliotekoje. Bet man neaišku buvo visos komandos ir kitos smulkmenos. Aš po to radau tokią muziejaus leidinėlį, kuriame buvo nemažai informacijos. Aš dar žinojau, kad yra plokštelė ir kai pasisekė tą įrašą gauti, tada prasidėjo rimti darbai. Tada klausydavau, nuimdavau laiką, klausydavau, nuimdavau laiką ir viską žymėdavausi. Tai gavosi 5.50 min. Nors paskui tas laikas kito.

3. Žinau, jog turite išsaugojęs atsiminimus iš to laikotarpio, kai vyko visi ceremonijos atkūrimo darbai. Gal galite pasidalinti savo prisiminimais?

1992 m. rugsėjo 4 d. 17:30 val. vyko repeticija dėl vėliavos pakėlimo ant muziejaus stogo. Mes kartu su šauliais repetavom prieš Tautos šventę – rugsėjo 8 d. <...> Buvo tokių dalykų, kad mes ruošėmės 10 valandą kelti, tai net pamaldos buvo atkeltos reikiamu laiku. <...> 1994 m. prie paminklo Žuvusiems už Lietuvos laisvę pritaistas stulpas vėliavai kelti. <...> 1994 m. spalio 25 d. baigiau rašyti scenarijų Lapkričio 23 dienos Vyčio Kryžiaus vėliavos pakėlimui ir nuleidimui, nes ši ceremonija jau turėjo būti atliekama su ginklais ir kita amunicija, taip kaip buvo anksčiau. Scenarijus yra (savo archyve respondentas randa jo pačio parašytą Vyčio Kryžiaus vėliavos pakėlimo ceremonijos scenarijų; 1994.10.25 rankraštis su parašu - aut. past.) <...> 1994 m. lapkričio 3 d. šaulys Antanas Maslauskas gavo kopijas originalių pikių vėliavėlių ir pačios vėliavos. Jis su pažįstamos kaunietės Marijonos Onos Marcinkevičienės pagalba pagamino naują vėliavą

pagal muziejuje turėtus pavyzdžius. <...> Vytauto Didžiojo vėliava dar kurį laiką buvo keliama ant stogo. Bet nebuvo labai geros sąlygos ją kelti ant stogo. Tai gana pavojinga, dėl to vėliau buvo nutraukta ši tradicija, vėliava liko kaboti, o prie paminklo keliama Vyčio Kryžiaus vėliava. <...> 1994 m. prieš Kariuomenės dieną vakare 17.30 val. įvyko repeticija, šauliai buvo su pikėmis ir viskas vyko pagal naują 1994 m. spalio scenarijų. Duotos pikės ir šalmai buvo paimti iš mūsų muziejaus. Viska tai buvo originalūs daiktai. Lapkričio 14 d. vėl buvo vėliavos ceremonijos repeticija, o lapkričio 18 d. vakare buvo generalinė repeticija. Lapkričio 23 d. 10 val. šauliai su atremontuotomis pikėmis, šalmais, vėliavėlėmis, Vyčio Kryžiaus vėliava atliko prieškarinį ritualą. Kartu su Vytauto Didžiojo kartu buvo pakelta Vyčio Kryžiaus vėliava. Vėliavą pakėlė Vyčio Kryžiaus ordino kavalierius Kauno autodesantininkų bataliono vadas majoras Saulius Veprauskas. <...> 1995 m. sausio 30 d. buvau Kauno Autodesantiniame (kur dabar yra spec. jėgų batalionas) batalione, aptarėme reikalus dėl jėgų orkestro dalyvavimo muziejaus sodelio ritualuose. Sergėjus Raikovas vadovas. Vytauto Didžiojo atskirojo jėgų bataliono pučiamųjų orkestras. <...> Maršas buvo šiek tiek buvo pakeistas ir skyrėsi nuo originalo, kad šauliams būtų lengviau, kad pataikytų į ritmą. <...> 1995 m. vasario 6 d. pravežiau vėliavų pakėlimo repeticiją buvo pasikeitęs orkestras ir jėgeriai grojo mūsų repeticijoje. Vasario 15 d. vyko generalinė repeticija prieš Vasario 16-ąją. <...> Greičiausiai Kovo 11 d. buvo keliama Vytautinė vėliava, o Vasario 16 d. ir Lapkričio 23 d. Vyčio Kryžiaus. Su Vaidevute Margevičiene apkalbėjome apie Kovo 11 d. švenčių ceremonialo pagyvinimą, kad jis būtų toks, kaip vyksta per Vasario 16 d. ir Lapkričio 23 d. <...> Vėliau jau KOP pučiamasis orkestras groja, Vytautas Narbutas vadovauja. <...>

4. Galbūt prisimenate, kas yra kėlęs Vyčio Kryžiaus ordino vėliavą ceremonijų metu?

Metų neprisimenu, bet žinau, kad Stasys Murza yra kėlęs, Artūras Chrapko, Vizbaras, Mažeikis, Ignatavičius ir daugelis kitų.

Duomenys apie respondentą:

1. Vardas: VAIDOTAS ADOMAS
2. Pavardė: BIELIŪNAS
3. Gimimo data: 1938-04-20
4. Tėvo vardas, pavardė: Adomas
5. Ankstesnė gyvenamoji vieta / gimimo vieta (adresas): Troškūnai, Anykščiai (Kaune gyvena nuo 1960 m.)
6. Dabartinė gyvenamoji vieta (adresas): Upelio g. 18–2, Panemunė, Kaunas
7. Telefono nr.: +37067717816

1. 1991 m. rugsėjo 8 d. buvo atkurta Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija, kuri turi gilią šaknis, užsimezgasias dar XX a. 3 deš. pradžioje, tad norėčiau paklausti, kaip Jūs esate susijęs su šios ceremonijos atkūrimu?

Buvau tada kuopos vadu. Aš įstojęs (į Lietuvos šaulių sąjungą – aut. past.) nuo 1990 metų. Na, mums L. Trumpulis pasakė, kad reiks vėliavą kelti. Tai žmones parinkau tenai. Daliai jau buvo pasiūti tokia šaulių uniforma. Paltai, medžiaga tik buvo sušifuota. Na, aš neturėjau. Buvo kepurės pasiūtos irgi. Na, pritaikyta vienu žodžiu. Na, ir ta grupelė buvo.. dabar nebeprisimenu kiek tenai žmonių buvo. Buvo šventinama vėliava. Buvo Vytauto Didžiojo vėliava. Buvo bažnyčioj Vytauto šventinama. Laukiau tada visų atėjęs su ta vėliava. Geriausiai tai viską Liutauras Trumpulis, Stasys Ignatavičius žino. Dar Arvydas Pociūnas žino. Jie visi pradžią darė. Aš tik to, kad tą vėliavą nešiau.

2. Tai būtent šie Jūsų minimi žmonės atkūrinėjo tą tradiciją?

Taip. Aš tik viską vykdžiau. Mano buvo vykdomoji dalis. Iš pradžių vėliavą kėlėm ant muziejaus, o vėliau pastatė tą stulpą.

3. O kelintais metais stulpą pastatė gal prisimenate? Gal prisimenate tiksliau?

Ne iš karto, o vėliau. Tiksliai nepasakysiu kada. Čia gal Stasys Ignatavičius prisimins. Jis daugiau ir pasižymi, kas ką darė ir kada buvo. <...> Ilgokai vėliava dar buvo keliama ne at stulpo šalia paminklo. Bet paskui labdaros pagalba pastatė. <...>

4. O ką Jūs prieš tai buvote girdėjęs apie ceremoniją, kuri vykdyti buvo pradėta prieš daugelį metų, t.y. nuo 1923 m.?

Pagrindinės žinios buvo, kad invalidai keldavo. Kiekvieną dieną keldavo. Tie, kurie tiesiog iš karo mūšio grįžę buvo, sužeisti. Kito darbo jie negalėjo dirbti, tad čia jiems buvo ir darbas. Iš ryto pakeldavo, vakare nuleisdavo. Ir gyveno netoli muziejaus jie. Čia jiems buvo kasdienis darbas. <...>

5. 1991 m. rugsėjo 8 d. pradėjote žygiuoti ceremonijoje ir iki kada tai darėte? Kaip klostėsi visa Jūsų vadovaujamo būrio veikla? Kiek Jūsų buvo?

Aš beveik visada žygiavau, tik paskutiniu metu kojas jau skaudėjo. Faktiškai skaičiausi tos Vėliavos būrio vadu iki 2015 m. gruodžio 1 d. Nes paskui jau parašiau prašymą, kad mane atleistų. <...> Vėliavų būrys buvo toks. Paskui buvom priskirti prie Garbės kuopos. Tiesiog visi buvom. Nu daug buvo mūsų. Dabar mes tik dviese su Stasiu Dovydaičiu pasilikom tie, kurie žygiavom nuo pradžių. <...> Paskui iš Garbės kuopos pervedė į Trečiąją kuopą. Na, ir Trečiojoje kuopoje mes buvome Vėliavų būrys.

6. O šiaip ar žmonės tame būryje labai keitėsi ar buvo kažkokia nusistovėjus padėtis?

Na, mūsų vis mažėdavo ir mažėdavo. Anksčiau būdavo 2 skyriai, tai užtekdamo. Paskui atsargoj būdavo. O dabar jau vienas skyrius yra. Dažnai ir kažkoks kitas skyrius skolina, kad sudarytų tą šiokiom dienom jei reikdavo kelt. <...> Dėl kėlimo, tai buvo laikas, kai keldavom kas savaitgalį, o šiaip tai švenčių dienom. <...> Ir pasikeitė dar šitas: Vytauto Didžiojo vėliava pasikeitė į Vyčio Kryžiaus ordino vėliavą.

7. Būtent ta Vyčio Kryžiaus ordino vėliava buvo tik vėliau keliama?

Taip. Žinot, ją jau kabinom ant to stulpo.

8. Dar grįžkime į tuos 1991 metus. Gal atsimenate, kiek tiksliai žmonių sudarė tą visą procesiją, kuri vykdė ceremoniją?

Iš pradžių, tai nepamenu, bet paskui buvo jei šiokiom dienom, tai buvo, kad vadas eina, 4 vėliavą neša ir 4 su pikėm. O švenčių dienom: vadas, 4 kur vėliavą neša ir 6 pikės.

9. O kada būdavo orkestras?

Švenčių dienomis. Iš pradžių, tai grodavo silpnaregių orkestras, o dabar Karinių oro pajėgų orkestras.

10. O jei grįžtume į tą patį laikotarpį, tą patį pirmąjį ėjimą ir ceremoniją, ar daug žmonių buvo susirinkę pasižiūrėti?

Nemažai.

11. Kas šiuo metu yra atsakingas už šitos ceremonijos vyksmą?

Šaulių sąjunga. Nuo pat pradžių pradėjo ir iki dabar.

12. O ar repetuodavote prieš pačią ceremoniją?

Darydavom repeticijas, ne tiek daug, bet darydavom. Taip anksčiau buvo tas žygiavimas ir toks paprastas. O taip pat prieš kokią Vasario 16-ąją repetuodavom, prieš šventes. Jei 16 dieną keliam, tai 14 ar 15 dieną repetuojam.

Duomenys apie respondentą:

1. Vardas: STASYS
2. Pavardė: DOVYDAITIS
3. Gimimo data: 1933-05-08
4. Tėvo vardas, pavardė: Jonas
5. Ankstesnė gyvenamoji vieta / gimimo vieta (adresas): Kalvarija, Pakaunė
6. Dabartinė gyvenamoji vieta (adresas): Kaunas
7. Telefono nr.: +37069877358

1. Mano žiniomis, esate prisidėjęs prie 1991 m. rugsėjo 8 d. atkurtos Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija, gal galite papasakoti apie tai plačiau? Kaip prisijungėte prie šitos ceremonijos dalyvių?

1991 m. rugsėjo 8 d. kėlėm pirmą kartą. Buvau šaulių sąjungoj. <...> Buvo tuo metu Kauno apskrities Vytauto Didžiojo 2-osios šaulių rinkitės trečios tvirtovės kuopos Vėliavos būrys. Tai paprasčiausiai buvo vėliavos būrys. Buvo įsakymas, kurį aš gaila nenusikabinau, tuo metu vadas mūsų buvo Jankus. Buvo toks įsakymas, kad vėliavos pakėlime dalyvauja tik buvę partizanai, politiniai kaliniai ir rezidentai. <...> Mus surinko, kadangi aš buvęs partizanas, politinis kalinys. <...> Vos mums spėjo pasiūti uniformas „Mados“ siuvėjai. Ten moterėlės verkė, jus sušaudys. Bet nei mus sušaudė nei ką, bet baimės buvo kaip kam pirmą kartą. <...> Vadas iš kuklumo net neturėjo uniformos. Kepurė jo tuometinė Lietuvos policijos. Vis keitėsi tos uniformos. <...> Vėliavą iš pradžių kėlėme ant stogo. Ten labai blogos sąlygos. Pradžioj mes patys šauliai ant stogo kėlėm vėliavas. <...>

2. O iš pradžių Jūs buvote su šaulių uniformomis ar ne?

Taip, šauliška šaulių uniforma. <...> Ten, kur dabar Adamkaus muziejus (Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus – aut. past.), tai anksčiau siuvykla karininkų buvo. Ten uždraudė siūt uniformas, medžiagas konfiskavo. Prieš pat 1991 m. paskui kitą siuvėją surado, Kazoką. Ten nelabai spėjo siūt. <...> Tik po to (nuo 2008 m. – aut. past.) mums pasiuvo istorines uniformas. Ir vėliavas mes tada kelt pradėjom ir šeštadienį, ir sekmadienį. <...> buvom pervesti į Garbės sargybą paskui. <...> 2008 m. gegužės 9 d. buvo mano jubiliejus. Buvo kaip tik tada uniformų primatavimas. Tada buvom užėję į „Vilnių“ matuotis naujų uniformų.

3. Kaip ta pati pirmoji ceremonija praėjo? Kaip visuomenė reagavo į tradicijos atkūrimą?

Visuomenei patiko. Buvo plojimai, šūkismai. Kaip ne savom kojom ėjom. Sakė, kad neblogai ėjom. <...> Visi dalyvavę savo noru prisijungė. Labai noriai, labai su entuziazmu.

4. Ką buvote apie šią ceremoniją girdėję prieš tai? Ar buvo kokių nors žinių?

Labai mažai. Kadangi aš kaunietis, tai žinojau. Arvydas Pociūnas su mumis labai geranoriškai bendravo su mumis. Konsultavo dėl tempo, dėl muzikos. Ir pasakojo, ir rodė nuotraukas anų laikų ištraukęs. Daugiausiai atkuriant reikalų mes turėjome su Pociūnu.

5. O kodėl 1991 m. atkūrėte? Kodėl ne anksčiau ar ne vėliau?

Buvo gal per daug įtempta situacija ir per daug reikalų. Ne viską buvo galima aprėpti. Buvo ir rimtesnių bėdų. Viskas palaipsniui atėjo. <...> O kai atkūrėm, tai žmonių euforija ir pasitenkinimas buvo. <...> Tą pačią pirmąją vėliavą 1991 m. rugsėjo 8 d. per visą miestą nešė, šventino bažnyčioje, o mes laukėme čia (Karo muziejaus sodelyje - aut. past.) pakėlimo jos. <...> Iš pradžių kėlėm Vytauto Didžiojo vėliavą, o paskui Vyčio Kryžiaus ordino vėliavą. <...> Kai kelia prie paminklo (Paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ – aut. past.), tai geriau, nes prieš tai kėlimas vėliavos ant muziejaus stogo buvo, tai tarsi atitolęs. Ir ten buvo labai nepalankios sąlygos užlipimui. Ypač žiemą sunku užlipti. <...>

6. Kiek šaulių dalyvavo pirmoje atkurtoje ceremonijoje?

10. Jei su vadu, tai 11. Mes 6 žygiavom, vadas 7. Du ant parapeto vėliavą keldavo. Jie lipdavo ant stogo du. Tada prie vartų nestovėjo du, kaip dabar stovi ant laiptų prie muziejaus grotų. Dabar 6 neša pikes, 4 vėliavą, yra vadas. Ir du stovi prie vartų, tai iš viso 13.

7. Nuo kada iki kada Jūs pats dalyvavote vykdant šią ceremoniją?

Nuo 1991 m. rugsėjo 8 d. iki dabar. Visą laiką. Pagal grafiką dabar kartais būna, kad nedalyvauju kurį nors kartą. Ir pati ceremonija niekad nebuvo nutrūkus. Visada vykdavo ir nebuvo jokių pertraukų.

8. Pats esate Vyčio Kryžiaus ordino kavalierius. Kada Jums teko kelti vėliavą?

Esu. 2017 m. vasario 16 d. aš kėliau vėliavą. Dar 2014 m. lapkričio 23 d. aš kėliau. Ignatavičius ne kartą kėlė vėliavą, pavyzdžiui 2016 m. lapkričio 23 d. Dar majoras Dagys ne kartą kėlęs vėliavą. O iš moterų vienintelė Kristina Čepkauskienė. Vytautas Balsys dar kėlė, partizanų štabo viršininkas.

Duomenys apie respondentą:

1. Vardas: ANTANAS
2. Pavardė: MASLAUSKAS
3. Gimimo data: 1942-05-09
4. Tėvo vardas, pavardė: Juozas
5. Ankstesnė gyvenamoji vieta / gimimo vieta (adresas): Kaunas
6. Dabartinė gyvenamoji vieta (adresas): Aušros g. 12–25, Kaunas
7. Telefono nr.: +37068519542

1. 1991 m. rugsėjo 8 d. buvo atkurta Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija. Žinau, jog kiek vėlesniu laikotarpiu, t.y. 1994 m., Jūs prisidėjote prie Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos siuvimo darbų. Gal galite apie tai papasakoti plačiau?

Esu susijęs su vėliavos siuvimu. Tuo metu priklausiau šaulių sąjungai, mane pakalbino Arvydas Pociūnas. Jis norėjo perteikti visas tradicijas, todėl šaulių sąjungoje buvo daug šnekama, kad reikia siūti ordino vėliavą. Susitaręs su Pociūnu prisijungiau prie šios idėjos sumanymo ir padėjau ją įgyvendinti. Dirbau Popieriaus fabrike. Ten buvo nemažai pažįstamų, kurios moka ir gali siūti. Paklausiau kelių ar gali prisidėti prie siuvimo darbų ir pagelbėti. Popieriaus fabrike tuo metu dirbo Marijona Ona Marcinkevičienė, tad susitarėme, kad ji pagelbės ir tarpininkaus. Vėliau tiek aš, tiek ji iš Karo muziejaus direktoriaus Jurevičiaus gavome padėkos raštus už vėliavos siuvimą.

Duomenys apie respondentą:

1. Vardas: JONAS
2. Pavardė: VAIČENONIS
3. Gimimo data: 1969-10-25
4. Tėvo vardas, pavardė: Vidas
5. Ankstesnė gyvenamoji vieta / gimimo vieta (adresas): Kaunas
6. Dabartinė gyvenamoji vieta (adresas): Kaunas
7. Telefono nr.: 861018511
8. El. paštas: jonas.vaicenonis@vdu.lt

1. 1991 m. rugsėjo 8 d. buvo atkurta Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija, kuri turi gilią šaknis, užsimezgasias dar XX a. 3 deš. pradžioje, tad norėčiau paklausti, kaip Jūs esate susijęs su šios ceremonijos atkūrimu? Ką būtent tuo metu, t.y. 1991 m., Jūs veikėte? Kur gyvenote ir dirbote?

Pirmiausiai galiu pasakyti, kad buvau vienas iš tų žmonių, kuriam teko vykdyti to sumanymo realizavimo darbus. Tuo metu dirbau Muziejuje. Jis jau buvo susigrąžinęs Vytauto Didžiojo karo muziejaus vardą. Ir būtent tos ceremonijos atžvilgiu, tai dirbom kartu vienam skyriuje su Arvydu Pociūnu ir teko dalį tų darbų, parengiamųjų darbų, atkuriant šitą ceremoniją daryti. Kiek atsimenu, tai Arvydas Pociūnas rinko tą istorinę medžiagą, jis dėliojo pačios ceremonijos scenarijų, bandė rekonstruoti visą eiliškumą, eigą, tas visas atsakomybės, kas po ko eina, nuo ko prasideda, ką kiekvienas daro ir pan. Jis sudarinėjo visą ceremonijos stuburą. O man buvo patikėta padaryti kai kuriuos elementus. Teko braižyti ir ieškoti medžiagos Karo invalidų ant pilių vėliavėlių, pačios Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos schemą daryti. Pagalbinius darbus daryti.

2. O kas Jus paskatino prisidėti prie viso to? Noras ar paliepimas, kad reikia tai daryti?

Manau, kad nei noro, nei paliepimo. Ir kaip mes dabar suvokiame tokio reglamento tikrai nebuvo. Viskas buvo daroma iš idėjos. Ir ta pagrindinė idėja, jei aš nesuklysiu sakydamas, laikas kada buvo bandoma atkurti visą tai, kas buvo sovietmečiu sunaikinta, sužlugdyta per okupacijas. Tai buvo tęstinio to viso proceso dalis. Tuo metu mes atsimenam, kad 1988–1990 m. buvo atkuriami sugriauti paminklai, atstatomi ir Laisvės paminklas, ir „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ paminklas, vyko įvairūs procesai, kurie atkūrė visą erdvę priešais Karo muziejų. Ir toliau sekė virsmas: valstybė

išsilaisvino, ji tapo nepriklausoma. Ir po to toliau reikėjo viską atkurt, vystyt. Ceremoniją lygiai taip pat, kuri ir vyko toje erdvėje. Tas matyt ir buvo visų procesų dalis. Mes tai supratom kaip mūsų Muziejaus darbuotojų misiją. Mes atkūrinėjom, mes atstatinėjom. Lygiai taip pat kaip mes ir vykdėm tą muziejaus virstą iš Sovietinio istorijos muziejaus į Vytauto Didžiojo karo muziejų. Reikėjo naikinti visas senas ekspozicijas, jas visas perdaryt. Reikėjo sugalvoti tai, kas tame naujajame muziejuje bus, kokią kryptį jis pasirinks. Didžiąja dalim visas vyko mūsų skyriaus aplinkoje, nes jis buvo atsakingas ir už Lietuvos tarpukario periodą.

3. Kodėl būtent 1991 metais buvo atkurta ši ceremonija?

Nežinau, tikrai neatsimenu, bet greičiausiai tai susiję ir su politiniais įvykiais. Jei seksime įvykius, tai pats Muziejaus vardas buvo sugrąžintas berods 1990 m. sausio mėn. Toliau buvo galbūt įvairūs kiti darbai, galbūt tada apie tą ceremoniją tada per daug niekas ir negalvojo. Atėjo 1990 m. Kovo 11 d. Buvo daug krizių, ekonominė valstybės blokada. Ir daugelis kitų dalykų, ir žmonės galbūt kitus dalykus darė. Paskui ištiko Sausio 13 d. įvykiai ir daugiau minčių buvo ką Muziejuje daryt su tais eksponatais, su tomis vertybėmis, kurios buvo mūsų valstybingumo simboliai, kurie buvo išsaugoti per sovietmetį ir ką daryti jei kas nors panašaus pasikartos. Buvo daugiau galvojama, ką reiktų saugot jeigu vėl mus okupuotų ir tiesiog taip buvo galvojama. Buvo jaučiamas tas dar netikrumo virsmas. O po to 1991 m. rugpjūčio mėn. pučas Maskvoje, ir vėl ta situacija verčiasi ir Lietuva pagaliau žengia tą žingsnį. Nes lygiagrečiai buvo galvojama ir apie karinių struktūrų rengimą. <...> Mano matymu, čia nebuvo jokios direktyvos ar toks dalykas, kad čia į kokį planą buvo įtraukta. Jokiu būdu. Niekas apie jokių planus tuo metu negalvojo. Viską darė tai, ką reikia daryt. Kaip po tų ilgų okupacijos metų, kaip ta valstybė kaip augalas yra auginama. Ir galbūt laimė, kad tame būryje buvo toks bendraminčių ratas, kurie dirbo dėl valstybės, dėl Lietuvos, ir savo darbą suvokė kaip vieną iš tų prisidėjimų prie atkūrimo, ir visų elementų, kurie buvo sunaikinti, atstatymo.

4. Kaip pavyko atkurti ceremoniją, jos struktūrą, detales?

Buvo ieškoma informacijos, bandoma išsiaiškinti. Atsimenu, Arvydas kada ieškojo tos medžiagos, tai pas mus kabinete buvo tokia bibliotekoj (ar fonduose) maža knygute „Karo muziejus“, išleista tarpukariu. Ir joje buvo to ceremonialo toksai aprašymas. Be abejo, mes irgi rinkom įvairią medžiagą. <...> fotografijos muziejuje buvo sunaikintos. Muziejus iš esmės savo foto fondo, kuris reprezentuotų tarpukarį, neturėjo. Buvo išlikę tik stikliniai negatyvai. <...> Bet iš tų stiklinių negatyvų buvo kontaktai padaryti, kontaktinės fotografijos ir ten buvo bent keliose užfiksuota Karo invalidų ceremonija. Buvo bandyta žiūrėti į visą tą medžiagą ir dėti mozaikos dalis. Atsispiet nuo

tų griaučių ir tada Arvydas daug dirbo. Ant tų griaučių jis rašė kiekvieną žingsnį nuo pradžios iki galo. Viską dėliojo ir pan. Tai čia tas pradinis etapas toks buvo.

5. Ar nebuvo kažkur kažkokių pastabų ar girdėjimų, kad tos ceremonijos idėja atėjo iš kitų kraštų ir kitų šalių?

Ne, kažkaip tuo metu mes tikrai nefiksavom. Galbūt ilgainiui galėjom pagyvoti, kad galbūt panašūs dalykai vyko kitur. Nežinau, kiek tam tikrų tapatumų galbūt yra su Prancūzijos karių pagerbimu, bet šiuo atveju tiesiog galvojom apie savo variantą. Ir manau, kad tas pirminis variantas buvo toks, kad buvo pabandyta sukurti tą visą scenarijų, toliau aišku, kadangi taip sutapo tas pučas, dar vienas laisvės žingsnis ir po to mes matom, kad kaip ir šauliai ėmėsi iniciatyvos.

6. Kaip vyko ceremonijos atkūrimas? Kokie dalykai keitėsi bėgant metams? Ką galite papasakoti?

Ir kaip dabar atsimenu, kai jau buvo sudarytas tas scenarijus, Arvydas vykdė tas treniruotes, rikiavo šaulius priešais Karo muziejų aikštėj. Paskui buvo mokomasi žygiuoti, atlikti tas komandas, pagerbimą visą. Aišku kitas momentas yra tas inventorių, kuris, vėlgi, laimei, liko. Jeigu pasižiūrėsime į tą istoriją, tai Karo invalidai turėjo jiems specialiai pasiūtas uniformas, kurios simbolizavo kraujo ir mirties spalvas, Vyčio Kryžiaus ordino spalvas, būtent jos ir buvo pasirinktos kaip pagrindinės spalvos uniformoms. Ir yra išlikę muziejuje uniformos. Jame buvo išlikę daug daiktų ne apskaitoj. Tai ne eksponatai, jie buvo inventorių. <...> Ginklų saugykloj gulėjo gal kokios 20 Pirmo pasaulinio karo šalmų su dvigubais Jogailaičių kryžiais, kurie tiesiog buvo šalmai, padėti vienoj vietoj. Lygiai taip pat buvo kelios pikės. Jos irgi tiesiog gulėjo saugykloj ir viskas. <...> Man regis buvo ir Karo invalidų trimitai. Žodžiu, tai buvo tas inventorių, kurio niekas niekur neišmetė, bet tiesiog padėjo. Jis gulėjo ir turbūt laukė tos savo valandos. Mes po to panaudojom tuos pačius šalmus, tą patį inventorių. Uniformų buvo likę gal tik kelios, keli fragmentai, tad tuo metu visų šaulių jomis neaprengsi. Tad šauliai dalyvavo su savo uniformomis, bet jiems vėliau buvo uždėti tie šalmai. Atrinkom mes juos. <...> Nežinau ar pačioje pradžioje visi ėjo su pikėmis. <...> Apskritai tų pikių surasta saugykloj neinventorintų buvo gal kelios, būtent tos Karo invalidų pikės. <...> Tiek pati didžioji Vyčio Kryžiaus vėliava yra, tiek tos vėliavėlės yra išsaugotos. <...> Taip pat gal tuo metu buvo surasta plokštelė su maršais, su muzika. <...> Tą plokštelę mes suradome, kur paklaust, nes jos greičiai neatitiko patefonų. Mums reikėjo surasti tokį patefoną, kuris lėtesniu greičiu groja, kad galėtume išklaust. Ir po to žinau, kad kepelmeisteris savo orkestrui rašė partitūras iš tos plokštelės, iš tų melodijų. Kiekvienam instrumentui, ką groti ir kaip groti. Realiai buvo atkurta muzikinė dalis. Vėlgi suorganizuota sąsąuka su trimitininko ir čia esančio apačioj. Pradžioj Vyčio

Kryžiaus ordino vėliava nebuvo keliama. Buvo istorinė Vytauto Didžiojo vėliava. Ji buvo keliama ant paties Karo muziejaus pastato stogo. <...> ten užlipę, radom stiebus numestus. Nes seniau Karo muziejui ant stogo buvo stiebai. Savo laiku net du stiebai stovėjo. <...> O dabar stiebas buvo tik ant bokšto. Bet jau ten buvo pakabinta trispalvė 1989 m. O ant Muziejaus pastato nieko nebuvo. Mes radom tą stiebą, sakom: „Valio, tinka. Reikia privirint.“ Užsitempė virinimo laidus ir tiesiog privirino tą seną stiebą. Trosus patikrinom, viskas veikia. Privirintas ties centru. <...> po to buvo nuspręsta, kad du Šauliai užlipa ir ant to bokšto ir pakelia vėliavą. Duodama komanda: „Vytauto Didžiojo vėliavą ginklu gerbt“ ir tada užkyla ta pakeliama maršui grojant vėliava. Taip tą ceremoniją atlieka ir grįžta atgal. Tai va taip tą stiebą radom tenai ir panaudojom. O paskui per visą tą šventę 1991 m., kai viskas vyko, kadangi toj visoj ceremonijoje buvo dūmų uždanga. Kai vėliava nuleidžiama, aukuras užgesinamas, tai pasirodo dūmų uždanga, nuvilnija dūmai, uždedamos buvo žolės ar kažkas panašiai. Ir buvo mintis, kad galbūt ir tą reiktų mums suorganizuot. <...> Tačiau tie dūmai buvo pirmą ir vienintelį kartą. <...> Paskui bendrovė Kraft Jacobs Suchard Lietuva davė pinigų, pagamino plieninį stulpą, stiebą prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“. Ten buvo įbetonuotas toks pagrindas ant berods 6 varžtų. Tokiais dideliais varžtais jis buvo pastatomas. <...> Buvo taip, kad kiekvienai tai ceremonijai mes tą stiebą turėdavo pastatyt. Dėl to jis buvo ant 6 varžtų. Mes atsukdavom tuos varžtus ir atnešdavom, ant to pagrindo užmaudavom, užsukdavom tuos varžtus. Tie varžtai visada pas budėtoją buvo laikomi ir saugomi. Ceremonija baigiasi, jau vakare ar kitą dieną nueidavom, atsukdavom tuos varžtus, tą stiebą nuleisdavom ir nunešdavom. Ir ten po arka, po tais Muziejaus laiptais gulėdavo. Ir taip mes darėm keletą kartų. <...> Nes vis tiek ceremonija vykdavo ne kiekvieną dieną, ne kas sekmadienį, o vyko tik per tam tikras šventes, tai mes gal pusantrų ar du metus taip nešiojom maždaug. Ir po kažkelinto renginio mes tuos varžtus tiesiog prisukom, stiebą pakėlėm ir jau daugiau nebenusukom, palikom jį. Ir viskas. Žmonės pamiršo. Ir iki dabar tas stiebas 25 metus stovi. Dabar pabandyk pajudint jį, tai sakys, kad negalima nuimt. Tada tas stiebas nebuvo į planus įtrauktas, gal ir dabar nėra. Jis tiesiog stovi ir lentelė ant jo yra, kad žmonė ta dovanojo ir panašiai. Jis ir yra naudojamas po šiai dienai. Neiškrenta iš bendro to konteksto. Jis jau pats tapęs istorija. Paskui belaipiodami į tas palėpes, ant to stogo radom ten dar pikių dalių. Gal vamzdį kokį radom, radom pikių galus. Jų smailės buvo supjaustytos ir sukištos viena į kitą ir numestos. Gal tris ar keturis galus radom, su tom kilputėm, kur rišdavosi vėliavėlės. Tai mes juos susirinkom, parsinešėm į kabinetą. Vėliau Karo muziejaus spintose radom dar porą vamzdžių. Tie jų galai buvo nupjaustyti, bet tie patys vamzdžiai, kaip geri vamzdžiai buvo naudojami kaip spintų skersiniai pakaboms. Rūbams kabint. Mes perėjom ir gal dviejuose kabinetuose radom tuos vamzdžius. Staliui sakėm daryt medinius, o mes tuos pasiėmėme. Išėmėm iš tų spintų. <...> Muziejus turėjo savo staliaus dirbtuves ten, kur dabar yra Kauno tardymo

izoliatorius, Mickevičiaus g. <...> Muziejus ten savo pastato dalį turėjo. <...> Mes užlipę ten į palėpę radom daug įvairių sumestų vėliavų kotų, iš paradų, iš eisenų ir pan. Man regis, kad ir ten mes porą nutrenktų pikių radom. Žodžiu, surinko tokį arsenalą tų buvusių Karo invalidų pikių ir tada (nežinau net tiksliai), bet gal Liutauras Trumpulis tarpininkavo, bet buvom atidavę kažkokiai įmonei, kuri sutvarkė tuos pikių galus, juos privirino pagal etaloninį pavyzdį. Kai kur trūko apatinių dalių, tas pagamino iš naujo metalo. Mes taip atkūrėm gal kelias pikes. <...> Tai ir parodo, kad sovietmečiu tas visas inventorių buvo niekinis. Iš jo galėjo daryt ką nori: vėliavas galėjo panaudot grindim plaut, pikes supjaustyt ir panaudot spintom drabužių kabinimui. Paskui aš dariau pikių vėliavėlių brėžinukus, paskui Šauliai tarpininko, kad pasiūtų vėliavą. Mes davėm medžiagą, o viena moteris pasiuvo. O medžiaga irgi buvo panaudota iš kitur. Viskas buvo iš nieko daroma. Brėžinius padarėm ir muziejui turėjom ekspozicijų, kurioms buvo įvairios medžiagos bei audiniai vėliavoms naudojami. Ir buvo likę tokios bordo raudonos medžiagos ritinys, keli metrai. Ji buvo nepanaudota. Nupirkom ir juodos medžiagos. Galiausiai ne tik Vyčio Kryžiaus vėliava, bet ir pikių vėliavėlės buvo pasiūtos. <...> Atsirado stulpas, atsirado pikės su vėliavėlėmis, ir paskui šaulių vadas įsigijo savo ginklą. Nes dažnai tą kardą vis skolinosi iš muziejaus, paskui nusipirko patys. <...> Tie žmonės, kurie vykdė tą ceremoniją, jautė milžinišką pasididžiavimą. <...> Buvo priimta tokia tradicija, kad tą Vyčio Kryžiaus ordino vėliavą turi kelti Vyčio Kryžiaus ordino kavalierius. Tas, kuris yra apdovanotas Vyčio Kryžiumi. Jis būna kaip kvietinis žmogus. Jis būna ne to būrio dalyvis, jis būna kaip kvietinis žmogus, kuriam patikima šventės metu pakelt Vyčio Kryžiaus vėliavą. <...> O asmenybių labai daug yra kėlę, karinių dalinių vadai, pajėgų vadai, misijų vadai. Tais žmonėmis yra daug kas buvę: ir Madalovas, ir Mažeikis, visas gerenalitetas. Ta vėliava jei pakeliama savaitgaliais, tai paprastai ją kelia, tačiau jei tai šventinę dieną, kaip Vasario 16-oji ar Kovo 11-oji, tada vyksta visa ceremonija, ją kelia ordino kavalieriai.

7. Dar jei grįžtume į tuos 1991 metus, tai kaip visuomenė reagavo į šitą ceremoniją? Jai tai buvo nauja? Ar ji buvo girdėjus apie tai? Ar daug žmonių susirinkdavo pasižiūrėti?

Pirmų ceremonijų metu, tai buvo tikrai daug žmonių. Juk ir tos pačios ceremonijos vyko tokių svarbų datų ir minėjimų metu. Nežinau ar jie prisimindavo, bet tas kiekvienas dalykas, tas aiškinimas ir tos ceremonijos buvimas rodo, kad mes ją matom šiandien, kad ji buvo tarpukariu, žmonės tą suveda, supranta, kad ne vieną kartą buvo pasakota, aiškinta ir rašyta apie tą ceremoniją. Manau, kad ta visuomenė, kuri ateina, žiūri. Aišku, tas ceremonialas nėra kažkoks ta savo pirmine prasme kasdieninis kaip buvo tarpukario laikais. Ta forma jo pakitusi yra. Bet mes galim pasidžiaugt, kad mes bent jį turim vasaros, turistinio sezono metu, kad jis vyksta kiekvieną sekmadienį, kad pagaliau mieste kažkokia gyvastis yra, kad ne kokie mirę paminklai stovi ir pan.

Vis tik tai yra judesys, mes matom įvairiose pasaulio vietose tam tikrus karinėm uniformom vilkinčius vyrus, stovinčius įvairiose garbės sargybose ir t.t. Visi fotografuojasi ir pan. Šita prasme mes Kaune turim unikalią ceremoniją prie Karo muziejaus. Tą muziejų tokia ceremonija tik pagyvina. Įveda daugiau gyvasties. Jeigu visi šitie dalykai būtų įtraukti į įvairias turizmo programas, gidų leidinius, tai visi mielai planuodami apsilankymus užsuktų. Per tai galima tam pačiam užsieniečiui daugiakalbiu formatu skleisti žinią ir aiškinti. Tada kyla kiti klausimai apie ceremoniją: o ką ji gerbia? Žuvusius už Lietuvos laisvę. Tada iš karto klausimas: kaip ta Lietuva atsirado ir t.t.. Per tai, per ceremoniją tu gali papasakot apie savo valstybingumą, apie valstybingumo gimimą, aukas, kovas, pareikalavusias tos laisvės. Čia tie dalykai duoda kur kas daugiau. Tai ir miesto rūpestis kartu yra.

Priedas Nr. 8 Karo muziejus sodelis, Karo muziejaus bokštas, Kaunas, 1928 m.

Fotografas Vosylius, Vytauto Didžiojo karo muziejaus Negatyvų rinkinys, N-32.

Priedas Nr. 9 Vytauto Didžiojo karo muziejus, kuriame įrengta Lietuvos kariuomenės kovų dėl nepriklausomybės įamžinimo ekspozicija, 1937 m.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus Negatyvų rinkinys, N-145.

Priedas Nr. 10 Karo muziejus sodelis. Paminklas „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“, Kaunas, 1928 m.

Fotografas Vosylius, Vytauto Didžiojo karo muziejaus Negatyvų rinkinys, N-38.

Priedas Nr. 11 Karo muziejaus sodelis, Nežinomojo kareivio laidotuvės, 1934 m. lapkričio 23 d.

Fotografas J. Timukas, Vytauto Didžiojo karo muziejaus Negatyvų rinkinys, N-251.

Priedas Nr. 12 Uniforma Karo invalidų tarnybos kario, 1923 – 1927 m.

Vytauto Didžiojo karo muziejus, prieiga per: https://www.limis.lt/detali-paieska/perziura/-/exhibit/preview/190000001465437?s_id=HzQlcVI1WgViA2LQ&s_ind=2 [žiūrėta 2017-04-18]

Priedas Nr. 13 Karo muziejaus sodelis, Karo invalidai prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“, 1929 m.

Fotografas J. Talat-Kelpšienė, Vytauto Didžiojo karo muziejaus Negatyvų rinkinys, N-75.

Priedas Nr. 14 Žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę iškilmių eiga. Karo invalidai pasiruošę ceremonijai. XX a. 3 dešimtmetis.

Fotografas J. Skrinskas, Vytauto Didžiojo karo muziejaus Fotografijų rinkinys, Fa-16580.

Priedas Nr. 15 Renginiai Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje 1936 – 1940 m. „Žuvusiųjų už Lietuvos laisvę“ paminklas, papuoštas per Vėlines, 1938 m.

Fotografas J. Tomukas, Vytauto Didžiojo karo muziejaus Negatyvų rinkinys, N-802.

Priedas Nr. 16 Minint Lietuvos kariuomenės įkūrimo dieną, buvęs Nepriklausomybės kovų savanoris, Lietuvos karo invalidų sąjungos pirmininkas Simonas Stanevičius įmūriją kartinį akmenį atstatomam muziejaus sodelyje paminklui „Žuvusiems už Lietuvos laisvę.“ Bendras paminklo-piramidės vaizdas (jau su kryžiumi-viršūnėje), 1989 m. lapkričio 23 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus Negatyvų rinkinys, N-12402/41.

Priedas Nr. 17 „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ paminklo atidengimo iškilmės Karo muziejaus sodelyje. Paminklas skendi gėlėse. Paminklą pašventino kardinolas V. Sladkevičius. 1990 m. vasario 16 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus Negatyvų rinkinys, N-12402/52.

Priedas Nr. 18 Iškilmingas Vytauto Didžiojo vėliavos nešimas. 1991 m. rugsėjo 8 d.

Fotografas J. Ivaškevičius, Lietuvos šaulių sąjungos archyvo Fotografijų rinkinys, nuotraukos nr. 424.

Priedas Nr. 19 Iškilmingas Vytauto Didžiojo vėliavos šventinimas Vytauto Didžiojo bažnyčioje.
1991 m. rugsėjo 8 d.

Fotografas J. Ivaškevičius, Lietuvos šaulių sąjungos archyvo Fotografijų rinkinys, nuotraukos nr. 578.

Priedas Nr. 20 Pirmoji atkurta Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos (Vytauto Didžiojo vėliavos) ceremonija. Lietuvos šaulių sąjungos Vėliavos būrys, vadovaujamas V. A. Bieliūno, ceremonijos metu. Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelis. 1991 m. rugsėjo 8 d.

Fotografas J. Ivaškevičius, Asmeninis S. Dovydaičio archyvas.

Priedas Nr. 21 Lietuvos šaulių sąjungos vėliavos būrys. Būrį sudarė labiausiai nusipelnę Lietuvos šauliai. 1992 m.

Lietuvos šaulių sąjungos archyvo Fotografijų rinkinys (nesužymėtos nuotraukos).

Priedas Nr. 22 Vyčio Kryžiaus vėliavos pakėlimo ceremonijos scenarijaus rankraštis, parašytas A. Pociūno, 1994 m. spalio 25 d.

Vyčio Kryžiaus vėliavos pakėlimo ceremonija

- "Nval. 55min. Įsnešama vėliava iš karo muzikų aus
iz prie fontano sustoja. (neša 4 šauliai),
taip pat ~~įsineša~~ ^{vora} 6 šauliai iz vadas, kurie
rikiuojasi ~~kolonoje~~ po du (vadas priekyje) tarp liūtų.
- "Nval. Bokšte enančio trimitininko signalas, po jo
signalą pakartoja esantis trimitininkas prie
orkestro.
- Po šio signalo vadas paduoda komanda
"Ginklą ant pe-TIES!"
- [Šauliai stovėdami laiko piką dešine ranka (per
vidurį) Po komandos "Ginklą ant pe-TIES!", kairė
ranka dedama žemiau dešinės iz piki pavirčiama
ant peties. Dešinė ranka ištiesiama, kairė ranka
užleidžiama žemyn.] [Vadas atlieka pratimą
su ~~spaga~~ pagal statuto ~~koniją~~ Nr. 167]
- Po pirmosios komandos seka kita "Žengte-MARŠ!"
- Pirmieji su vėliava iz ^{vora (po du)} ~~kolonoje~~ su pikėmis pajudoti
link "Nerūnomo kareivio" ^{vadas atlieka 168 vora} ~~Prie jų, kolonoje~~ ranka
dešinin priekine arbatinės vntą iz po komandos
"vora, STOK!" sustoja.
- Vadas komanduoja "deši - NEN!", seanti
komanda "Vora eilen - RIKIUOK!" [trimis veikmais.
Pirmos veikmas: antri numeriai žengia kaire
koja: šali. Antros veikmas: dešinė koja žengia
priekyn. Trečias veikmas: pristato kaire koją.
Paskut. komanda "Ginklą žc-MARŠ!"
Orkestras giesia trumpą maršą, ...
- Po ^{keturi} ~~komanda~~ šauliai nes šauliai nėnūgi vėliavą,
prieina prie stiebo. Du laiko ring vėliavos
galą, kiti du rėsa prie tvoselio. ^{atpažinti} ~~Poto~~ ^{atpažinti} ~~jėvotai~~ ^{atpažinti} ~~iz~~
lieka prie stiebo (heliant vėliavą jie atsioluoja rogauts,
~~heliant vėliavą~~) Vėliava prišius maršas be gijos
groti.

signalas bolito trimtiniu, kuri atkartoja trimtiniu
erantis prie orkestro.

Vadas komandoje „RAMIAI! Vyčio Kryžius

* Vėliavos ginklu GERBK“ [Po šios komandos
sauliai dešinę ranką su pike ištienia, o pilies
apatinis galas remiasi į dešinės kojos pirštus.

Vous vadas atlieka pratimą Nr. 167 (b) ir

Nr. 169

Po komandos orkestro giesia ^{lietuvis} himnų, lietuvis
himnų jis sugrįžus, šia komanda.

„Vyčio Kryžius vėliavę kelk!“

(Vyfauto Didiogo, Vyčio Kryžius vėliavę kelk!“)

Vėliavos pakilimo metu giesiamas tuomras
marsas. (Vėliava keliama litai)

Vėliavos pakilus, šia komanda „Ginklu žė-MYK
no to šia komanda ant ~~Sintet~~ Ant pe-TIES
ker-RĖN“, „žengte MARS!“

Orkestro giesia maršas ir vora žygiuoja
į miestą (kol užsidaro vartai giesiamas
maršas).

1994. 10. 25.

Priedas Nr. 23 Vasario 16-oji Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje. Ceremonialas prie paminklo Žuvusiems už Lietuvos laisvę, 1999 m.

Fotografas E. Urbonavičius, Vytauto Didžiojo karo muziejaus Negatyvų rinkinys, N-12316 (6).

Priedas Nr. 24 Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija, 2000 – 2001 m.

Fotografas J. Vaičenonis, Asmeninis J. Vaičenonio archyvas.

Priedas Nr. 25 Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija po 2008 m.

Asmeninis S. Dovydaičio archyvas.

Priedas Nr. 26 Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonija po 2008 m.

Fotografas Gediminas Banaitis, Asmeninis S. Dovydaičio archyvas.

Priedas Nr. 27 Atgaivintos Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos ceremonijos 25-mečio minėjimas
Vytauto Didžiojo karo muziejuje 2016 m. rugsėjo 8 d.

Fotografas Artūras Užgalis, Asmeninis E. Kisieliūtės archyvas.